

A globális világ előnyei és gondjai

Globalizáció: (*globus*: földgolyó, lat.)

- a nyugati civilizáció kezdeményezésére történő világszintű egységesedési (univerzalizálódási) folyamatot, és azok következményei, az élet számos területén:
 - o gazdasági globalizáció,
 - o pénzügyi globalizáció,
 - o kulturális globalizáció,
 - o szimbólumok globalizációja,
 - o információs globalizáció,
 - o [nyelvi globalizáció](#).

A globalizáció

1. az eszmék, információk, árucikkek és emberek áramlása a világ legkülönbözőbb pontjai között,
2. a globalizációs folyamatot a nemzetek közötti megállapodások és nemzetek feletti intézmények szabályozzák,
3. globalizáció állandó növekedéssel jár.

I. Világszervezetek, nemzetközi szervezetek

A globalizáció együtt jár a legkülönbözőbb – politikai, humanitárius, kulturális, sport, egészségügyi, oktatási, tudományos, stb. - nemzetközi szervezeteik, valamint a világszervezet - az ENSZ - létrejöttével.

Az államok és nemzetek egyik tiszteletreméltó törekvése az együttműködés, az egység, a szolidaritás.

Ennek keretében jött létre a **világszervezet** és a **regionális szövetségek**, melyek

1. egy része jól szolgálta ezt a célt (pl. a Nemzetközi Vöröskereszt, Nemzetközi Olimpiai Bizottság, ENSZ),
2. mások - az évtizedekig elhúzódó hidegháború jegyében - inkább hatalmi célokat, érdekszférák kialakítását, azaz széthúzó tendenciákat szolgáltak (múlandó, rövidebb életű szervezetek).

a) Világszervezetek: *Nemzetek Szövetsége, Egyesült Nemzetek Szervezete*

1. **Nemzetek Szövetsége** (Népszövetség, 1919-46) a nemzetközi konfliktusok, humanitárius katasztrófák megakadályozására, kezelésére alakult Wilson amerikai elnök kezdeményezésére. Katonai erő híján - gazdasági, diplomáciai eszközökkel rendelkezett az újabb fegyveres konfliktusok megakadályozására,¹ ez a törekvés sikertelennek bizonyult, a szervezet feloszlott.

2. **Egyesült Nemzetek Szervezete:** A II. világháborúban Rooseveltt és Churchillel megbeszélésén merült fel először az ötlet, ekkor adták ki az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatát (1942. I.1). 1945. VI. 26-án (San Francisco, 50 állam) a világháború győztes államai - a háborús konferenciákon való hosszas egyeztetés után - létrehozták az ENSZ-t, melynek később szinte valamennyi független állam tagja lett. Az ENSZ-hez 2002-ben csatlakozott Svájc (191 tag), majd azóta Kelet-Timor és most Koszovó. Jelenleg szinte egyedül a Vatikán nem tagja (a vitatott helyzetű Tajvan, Cook-szigetek, Nyugat-Szahara, Észak-ciprusi Török Köztársaság és Dnyeszter Menti Köztársaság mellett).

¹ Pl. olajembargó, tiltakozás vagy kizárás; Japán-Kína, Olaszország-Abesszínia, spanyol polgárháború, II. világháború (pl. szovjet- finn téli háború).

A Közgyűlésében minden államnak egy szavazata van.

A Közgyűlés határozatai csak a 15 tagú Biztonsági Tanács döntésével érvényesek. A Biztonsági Tanácsban 10 cserélődő tag van és 5 állandó tag, ezeknek (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország és Kína) vétőjoga is van, mely megnehezíti a kényesebb határozatok elfogadását. Ugyanakkor ma a BT állandó tagjai már nem mind a világ legerősebb hatalmai.

A Szervezet célja a konfliktuskezelés, a globális és helyi problémák kezelése, megoldása. Ezért tart fent és alkalmazhat katonai erőt (ENSZ-békefenntartók, „kéksisakosok”) és számos tagszervezetet.²

Legfontosabb szervezetei:

- **FAO** – Mezőgazdasági és Élelmezési Szervezet,
- **UNESCO** – Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezet,
- **WHO** – Egészségügyi Világszervezet,
- **IMF** – Nemzetközi Valutaalap,
- **ILO** – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet,
- **UNICEF** – Gyermekalap (autonóm szerv).

A hidegháború és a bipoláris világ konfliktusai számos problémát nehezen kezelhetővé vagy megoldhatatlanná tettek a világszervezetben. Az 1990-es évekre ez egyszerűsödni látszott: a világon egy szuperhatalom maradt, az USA (unipoláris világ – egyelőre), de a vélemény-, ill. érdekkülönbségek továbbra is fennállnak. Újabb erőpróbáknak lehetünk tanúi az USA világ vezető szerepe miatt. Az ENSZ megújuló aktivitását jelzik a '90-es évektől nagyobb számban beinduló békefenntartó missziók. Ám az elbürokratizálódott, sokszor nehézkes döntéshozatala miatt bírált szervezettel szemben jelentős egyes politikai erők bizalmatlansága.³

b) Katonai szövetségek: Észak-atlanti Szerződés Szervezete, Varsói Szerződés

A bipoláris világban a szövetségesek szembekerülése és vasfüggöny létrejötte után a katonai szembenállás. A két fél vezető hatalmai –Szovjetunió, USA – a saját szövetségük kialakítása mellett világszerte támaszpontok kialakítását, vagy akár – pl. a Közel-Keleten (Izrael, Libanon, Irak-Irán), Koreában, Vietnamban, Afganisztánban – háborúk fegyveres támogatását is vállalták a másik fél feltartóztatása érdekében.

1949. IV. 4-én az USA, Kanada és 10 nyugat-európai állam NATO néven védelmi szervezetet hozott létre a szovjet fenyegetés ellen. Mai feladata az európai béke szavatolása, bár konkrét fegyveres akciója egyetlen alkalommal volt.⁴

² Az ENSZ-hez 2002-ben csatlakozott Svájc (191 tag), majd azóta Kelet-Timor és most Koszovó. Jelenleg szinte egyedül a Vatikán nem tagja (a vitatott helyzetű Tajvan, Cook-szigetek, Nyugat-Szahara, Észak-ciprusi Török Köztársaság és Dnyeszter Menti Köztársaság mellett).

A Biztonsági Tanácsban 10 cserélődő tag van és 5 állandó tag, ezeknek (Egyesült államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország és Kína) vétőjoga is van, mely megnehezíti a kényesebb határozatok elfogadását. Ugyanakkor ma a BT állandó tagjai már nem mind a világ legerősebb hatalmai. Legfontosabb szervezetei: FAO – Mezőgazdasági és Élelmezési Szervezet, UNESCO – Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezet, WHO – Egészségügyi Világszervezet, IMF – Nemzetközi Valutaalap, ILO – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, UNICEF – Gyermekalap (autonóm szerv). Egyéb információk: <http://hu.wikipedia.org/wiki/ENSZ>, <http://www.un.org/>, <http://www.menszt.hu/>.

³ A BT állandó tagok közül pl. az Izrael elleni határozatokat az USA, a szocialista államokkal szembenieket a Szovjetunió, esetleg Kína vétőzte. Talán kivétel az 1991-es Öböl-háborút megelőző egyetértés Irakkal szemben, de a 2003-as határozat eredménye meglehetősen visszas volt (Irak tömegpusztító fegyvereinek leszerelése, de fegyveres beavatkozásra felhatalmazás nem, USA és Nagy-Britannia mégis támadott). Újabb missziók ált. polgárháborús helyszíneken: Szomália; Bosznia-Hercegovina és Koszovó, ahol a közigazgatást is ellenőrzik. Talán a legújabb: Szudán-Darfúr. A békefenntartásról: http://www.menszt.hu/informaciok/b_kefenntart_s

USA vezető szerepe: az EU csak gazdaságilag versenytárs, Oroszország jelentősen meggyengült, Kína még egyelőre nem olyan erős. Mégis a kelet-európai NATO-bővítés, a szovjet katonai múlt és a jelentős kőolaj- és földgázkincs birtoklása Oroszország, a világ legnagyobb népessége és hadserege, valamint a hihetetlen gazdasági növekedés pedig Kína növekvő aktivitását váltotta ki.

⁴ Alapító tagok: USA, Kanada, Nagy-Britannia, Franciaország (később csak a politikai szervezetben, az Észak-atlanti Tanácsban vett részt), Olaszország, Belgium, Luxemburg, Hollandia, Dánia, Portugália, Norvégia, Izland. Később csatlakoztak Görögország és Törökország ('52), NSZK ('55), Spanyolország ('82), majd a rendszerváltás után Csehország, Lengyelország, Magyarország ('99), Románia, Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Szlovákia, Szlovénia ('04), Horvátország, Albánia ('08), csatlakozásra várnak: Macedónia, ill. Ukrajna, Grúzia. Békepartnerség ajánlva: Szerbia, Montenegró, Bosznia-Hercegovina ('07-). Akció: 1999-ben Jugoszlávia ellen a koszovói atrocitások miatt.

Ezzel szemben hozta létre a Szovjetunió a saját katonai szervezetét, a Varsói Szerződést 1955. V. 14-én.⁵ Ez azonban a hidegháború végével, a rendszerváltás után felbomlott és egykori tagjainak jelentős része ma már a NATO tagja.

c) Gazdasági szervezetek: EU, KGST

Az európai integráció előzményei régi múltra nyúlnak vissza,⁶ de a II. világháború után a régi álm valósággá válhatott.

Először 1948-ban a BENELUX államok alkottak vámuniót, 1949-ben létrejött a korlátozott szerepű Európa Tanács, majd 1952-ben szorosabb és hatékonyabb nehézipari együttműködés érdekében a Montánuniót. Az 1957-es Római Szerződéssel 1958-ban megalakult az Európai Gazdasági Közösség, vagyis a Közös Piac, melynek fő célja a tagállamok gazdasági uniója és együttműködése volt. 1967-ben a Közös Piac Európai Közösséggé (EK) alakult, újabb csatlakozókat vettek fel és a világ legnagyobb gazdasági egységévé vált (népessége megelőzte a Szovjetuniót és az USA-t). A hidegháború befejeztével új alapokra helyezték az együttműködést: az 1991-es Maastrichti Egyezmény aláírásával 1992. I. 1-én a fokozottabb integráció céljával létrejött az Európai Unió (EU), mely egyre bővül, tk. egy tényleges európai gazdasági, politikai együttműködés megvalósításán dolgozva.⁷

A szocialista országok „ellenszervezete” a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa volt, mely 1949-1991 létezett.

A hidegháború alatt a globalizációs folyamatok gyors ütemű kibontakozásával, kiszélesedésével találkozunk. Ennek keretében világrégióknak nevezett nagy kiterjedésű regionális szervezetek jöttek létre:

NAFTA 1982

CARICOM 1973

CAIS (Közép-amerikai Integrációs Rendszer) 1991

MERCOSUR (Dél-Amerikai Közös Piac) 1991.

AC (Andok Csoport) 1969

EU

LAS (Arab Államok Ligája) 1945

ECOWAS (Ny-afrikai Országok Gazd. Közössége) 1975

SADC (D-afrikai Fejlesztési Közösség) 1992

CIS (Függ. Államok Közössége) 1991

EAEC (K-ázsiai Államok Közössége)

SARC (D-ázsiai Regionális Együttműködési Szöv.) 1985.

⁵ Tagjai: Albánia ('68-ban kilép), Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, NDK ('90-es német egyesüléssel kilép), Románia (60-as évektől ritkábban vett részt). Oka: az NSZK 1955-ös NATO csatlakozása, ill. hogy az osztrák semlegességi államszerződést követően ('55. VII. 27.) a magyarországi és romániai szovjet megszállás értelmét veszítette volna, ezért létrehozták az ezt legalizáló szervezetet. 1956-ban a VSZ képviselőjében a Szovjetunió verte le a magyar forradalmat, '68-ban elfojtották a prágai reformfolyamatot. 1991. IV. 1-én Antall József magyar miniszterelnök kezdeményezésére megszűnt.

⁶ A Római és a Frank Birodalom, a Német-római Császárság és a pápaság egyesítő céljai, a XVI. századi egyesült katolikus Európa gondolata, európai keresztény szövetség az oszmánok ellen, a felvilágosult, amerikai hatású Európai Egyesült Államok ötlete, a napóleoni vámunió, az 1815-ös Szent Szövetség, a két világháború közötti Páneurópai Mozgalom, a náci Európa-tervek [Európai Konföderáció].

⁷ A régebben egymás ipari területeire (Elzász-Lotaringia, Ardennek, Ruhr- és Saar-vidék, Észak-Itália) áhító egykori ellenfelek alapították Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) néven, tagok: NSZK, Franciaország, Olaszország és a BENELUX államok.

Ugyanezen államok lettek az EGK, más néven Közös Piac alapítói, ennek céljai: a munka és a tőke szabad áramlása, az együttes és kölcsönös vezérelve kidolgozása a foglalkoztatás, a társadalmi jólét, a mezőgazdaság, a közlekedés és a külkereskedelem területén. Mellette hozták létre az Euratomot, az atomenergia-termelés ellenőrzésére.

(A nem csatlakozott Nyugat-európai államok jelentős része EFTA [Európai Szabadkereskedelmi Társulás, 1960] néven külön szervezetet hoztak létre, ma ebből Nagy-Britannia, Dánia, Svédország, Portugália, Ausztria és Finnország [nem alapító] már EU-tag; csak Norvégia, Svájc, és a később csatlakozó Izland és Liechtenstein nem EU-tag, de ők is szabadkereskedelmi szerződésben állnak az EU-val.)

EK= ESZAK, EGK ('93- EK) és Euratom, csatlakozók: Nagy-Britannia, Írország, Dánia ('72, Norvégia ugyanez évben ki is lépett), Görögország ('81), Spanyolország, Portugália ('86).

EU célok: közös európai valuta, kül- és biztonságpolitika, egységes vízumpolitika, közös intézmények [EP, EB] szerepének szélesítése. Új csatlakozók: Ausztria, Svédország, Finnország ('95), Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Ciprus, Málta, Észtország, Lettország, Litvánia ('04), Románia és Bulgária ('07, eddig 27 tag), várakozók: Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Macedónia, Albánia, Moldova, Törökország (vallási-kulturális dilemmák!). Más államokkal szerződések vannak, tagságukról egyelőre nincs szó. Lényeges szempont az új belépők felzárkóztatása, az egységes gazdasági érdekképviselet.

ASEAN (DK-ázsiai Nemzetek Szövetsége) 1967

PIF (Csenedes-óceáni Szigetek fóruma) 1971

II. Gazdasági és társadalmi átalakulás a XX. század második felében

A II. világháború után nagyarányú gazdasági és társadalmi változás indult a világban, ami többek között az informatikai forradalommal, a jóléti állam fejlődésével, a tőkés társaságok világuralmának megjelenésével és az ezekkel párosuló politikai, ideológiai és nemzedéki ellentétekkel járt együtt.

a) A II. világháború után

Nyugati tőkés országokban:

USA szerepet vállalt a világháború utáni újjáépítésben (1947, Marshall-terv: áru- és tőkehitel), a nyugat-európai gazdaság regenerálásában (életszínvonal-stabilizáció, csökkenő belpolitikai feszültségek, meginduló gazdasági fejlődés [pl. NSZK: Wirtschaftswunder]) és az európai integráció beindításában (elosztás és együttműködés megszervezése),

Eredménye: Ny-Európa gazdasági talpraállása, illetve európai gazdasági szervezet kialakulása (MONTÁNIUNIÓ, EURATOM, EGK).⁸

Állami beavatkozás sikerei (USA, New Deal) miatt az állami szerepvállalás növekedése, az államosítás terjedt (közlekedés, kohászat, bányászat). Az állam újraelosztó, gazdaságirányító szerepe nőtt.

Szocialista országok

A világgazdaságból, tőkeáramlásból, nemzetközi ker.-ből kimaradnak (az amerikai Marshall-segély elutasítása, szovjet minta, tervgazdaság, KGST).⁹

Az 1990-91-es rendszerváltás után kapcsolódtak be újra teljes mértékben a világpiacba, ill. kapcsolódtak az európai integrációhoz.

Gyarmati rendszer az 1970-es évek közepére megszűnik.

Fejlődő országok (harmadik világ, Dél):

Gyorsuló gazdasági fejlesztés.

Egyes térségekben (Délkelet-Ázsia) látványos eredmények születtek.

Az egykori gyarmattartók vetélytársaivá váltak, máshol lemaradás tapasztalható.

Japán:

A vereség után amerikai segítséggel a gazdaság helyreállt ('51-re meghaladta a háború előtti szintet).

Hadikiadásai alacsonyak (költségvetés max. 1%-a), ezért erőforrásait az oktatás- és termelékenység-fejlesztésre fordítja (rohamos gazdasági fellendülés alapja).

Emellett fontos a szorgalmas, fegyelmezett és olcsó munkaerő, a megtakarítások magas, a jóléti kiadások alacsony szinten tartása; recept lett a „kis tigrisek” számára is).

b) Informatikai forradalom - új fejlődési centrumok

Olajárrobbanás:

A világháború utáni páratlan világgazdasági fellendülést az olajárrobbanás, ill. gazdasági válság akasztotta meg.

⁸ NATO, majd az EU. Ma már felmerül, hogy a gyengülő világvalutát, a \$-t első számú vezető valutaként az € váltaná fel.

⁹ KGST (1949. I. 25-'91. VI. 28., tagok: Szovjetunió, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia, később csatlakoztak: Albánia [később kilépett], NDK, Mongólia, Kuba, Vietnami DK, társult: Jugoszlávia): nem a tőke, a pénz, a piac logikája diktált, hanem a politikai vezetés akarata: a szocialista államok világpiacon eladhatatlan iparcikkéért olcsó szovjet nyersanyagot kaptak. A '60-as évekig látványos gazdasági fejlődés, utána ez elakadt és a szocialista tömb alulmaradt a világpiaci versenyben, különösen a fejlett technológiák hiánya miatt (pl. a Szovjetunió és Magyarország mezőgazdasági importra szorult alaptermékekből!!!).

- 1973, majd 1979 2\$/hordó fölé,
- az OPEC-országok befolyásolják a világpiacot
- [nyersanyagforrások kimerülése?, civilizáció vége?]

Emiatt az informatika forradalma robbant ki.

Új iparágak - mikroelektronikai, számítástechnikai, stb. - születtek

Az informatika a tudományos-technikai fejlődés motorjává vált.

Hozzájárul a termelékenység fokozásához.

A hagyományos iparágak jelentősége folyamatosan csökkent, ami a telepítő tényezőik változásával is összefügg (pl. szén szerepének csökkenése a kohászatban, iparvidékek elszakadása a széntelepektől, korábban virágzó iparkörzetek „rozsdavezetekké” váltak).

Fejlődési centrumok áthelyeződése:

A XX. század elején az USA vált vezető hatalommá.

A század utolsó harmadában - a korábban „bóvligyártóként” elkönyvelt - Japán is a világ élvonalába emelkedett az mikroelektronikában, számítástechnikában és az autógyártásban.

Őket majd a délkelet-ázsiai „kis tigrisek” (Dél-Korea, Tajvan, Hong-Kong, Szingapúr) követték.

A XXI. század kezdetére Kína indult robbanásszerű fejlődésnek (kulcskérdés az oktatás, mérnökképzés).¹⁰

A centrumok változása összetett folyamat (történelmi-kulturális hagyományok, népességszám, munkaerő árának, stb. szerepe),

A XIX. század óta alapvető tényező a tőke vándorlása, mely a legnagyobb profit felé igyekszik (olcsó munkaerő, nagy felvevőpiac [nagy népességszám és/ vagy magas jövedelmek], adókat s más terheket meghatározó politikai környezet).

c) A jóléti állam és társadalom

Tőkés világgazdaság fellendülése:

1945 után egy „új New Deal” valósult meg, azaz a piac folyamatos bővítése a belső fogyasztás növelésével megszületett a fogyasztói társadalom (gyarmatosítható területek már nincsenek).

1950-es évektől a fejlett országokban

- gyors életszínvonal-növekedés kezdődött (nőnek a jövedelmek,
- a munkaidő,
- általánossá váltak a szociális juttatások [munkanélküli segély, társadalombiztosítási, biztosítási rendszerek]).

A modern világgazdaságban a fejlett Nyugat által diktált és nyilvántartott módon zajlik a pénz- és áruforgalom (bankok, hitelintézetek, érték- és árutőzsdék, a szabad valuta- és devizaforgalom, a pénz külföldi befektetése, „adóparadicsomokban” tartása, a pénz virtuális forgalma: bank-automaták után megjelent a hitelkártyás fizetés, értékpapírok, befektetések, elektronikus/ online banki műveletek), az átlagembereknek is egyre könnyebben hozzáférhető módon. Ugyanakkor a kereslet és kínálat vagy a részvénytőzsdék túlműködései miatt időről-időre kialakulnak gazdasági válságok, melyek megrázzák, átalakítják a fejlett világot, a világgazdaság működését.¹¹

Az áruk forgalma - főleg a fejlett világ szükségletei szerint - egyre inkább bekapcsolja a többi világrégiót is a világgazdaságba. A szállítás-közlekedés egyre inkább

¹⁰ 1960-es évek: USA 6,5 millió, Japán 160 ezer autó, '80-90 USA kb. ugyanannyi, Japán 7, majd 9,9 millió és többek között jelentős amerikai export is! Korábbi tekintélyuralmi rendszerekben (Dél-Korea, Tajvan) demokratizálódási folyamat indult el.

¹¹ Pl. az 1873-as tőzsdekracher, vagy a túltermelés és a túlhajtott részvénytőzsdék miatt 1929-33-as nagy gazdasági világválság (megoldási elemek: állami beavatkozás a gazdaság működésébe, a nem termelő ágazatok támogatása, pl. a 3. szektoré, letérés az aranyalapról,...).

felgyorsul, nagyobb volumenűvé válik: szárazföldön (közúton és vasúton), vízen és levegőben, illetve vezetékeken (áram) és csővezetékeken (víz, földgáz, kőolaj) zajlik. A hírek, információk újfajta forgalma (papíron, elektronikus adathordozókon, de még inkább vezetéken vagy levegőben) egészen megváltoztatja a személyközi kapcsolatokat¹² és akár sorsokról, hatalmas vagyonokról dönt. Az idő és az információ a valóságban is pénzt ér!

Az oktatás minden szinten tömegesedett: Európában és Észak-Amerikában elhanyagolható az analfabétizmus, a túlnyomó többség középfokú és egyre több fiatal felsőfokú végzettséget szerez.¹³

A jóléti társadalmakban elérhetővé és tömegessé váltak az elit és középosztály által használt, élvezett modern technikai eszközök, fogyasztási cikkek (gépkocsi, TV, telefon, elektromos háztartási gépek, computer, szórakoztató elektronika, ...) ¹⁴ és fogyasztói szokások (nyaralás, fitness,...).

Fogyasztói szokások:

- a korai kapitalizmus takarékos, józan viselkedési, fogyasztási mintái a XIX. század második felében megváltoztak,
- emelkedtek a jövedelmek, nőtt a szabadidő, csökkentek az élelmiszerárak, változatosabb lett étkezés,
- a termelők és kereskedők reklámjai egyre több fogyasztásra sarkallták az embereket (konzumizmus: fogyasztói magatartás; hitelre, hitelkártyára vásárlás, akciók és reklámok figyelése, kevesebb megtakarítás, spórolva többet költés, hipermarketekben, plázákban, gyorsétemekben való nagybevásárlások, a világszerte ismert márkák, brandek választása).¹⁵

1800 k. azt élelmiszerekre a jövedelem 73%-a, XX. század 2. felében 15-30%-a.

Hitelekre USA-polgár jövedelméből 1944-ben 20% k. került megtakarításra, 1980-ban 4% k.

Étkezés: XIX. századi Németországban egy család jövedelmének 44%-at kenyérré költötte,

Ma sok a konzerv-, a kész- vagy gyorsétel.

A megváltozott szokásokra épül rá a média- és szórakoztatóipar számos ága, mely kielégíti – és kihasználja – a legalapvetőbb emberi igényeket.

- divat,
- sport,
- (természeti és kulturális) turizmus,
- egészségmegőrzés,
- fitness, wellness,
- a legalapvetőbb emberi igény, a táplálkozás szintén komoly üzletággá vált.¹⁶

A sport – a nemzetek nemes versengésének terepe – óriási érdeklődő tömegeket vonz és persze még amatőr, de inkább profi szinten hatalmas pénzeket vonz. A sportturizmus (szurkolóké, kikapcsolódást kereső vagy aktív sportolóké) a világ minden táján hatalmas közönséget tudhat magáénak.¹⁷

¹² Gondolhatunk pl. a szóbeli beszélgetés, a levél és az e-mail, SMS, chat közötti különbségre.

¹³ Nagy-Britannia, Franciaország és Németország: a II. világháború előtt 150 ezer egyetemi hallgató, a XX. század végén 6 millió.

¹⁴ *TV*: USA 1952 családok 2/3-a, 1958 Magyarország hetente 4 napon adás, 2 készülék/ 1000lakos. *Computer*: 1945 ENIAC, USA – Neumann János, 1970 k. IC (integrált áramkör), '69-es évek internet elődje (ARPANET, '72 első e-mail, '74 „internet” név), 1981 PC (személyi számítógép): sebességük 2 év alatt 350x-esére nőtt és még fokozható.

¹⁵ *Élelmiszerre*: 1800 k. a jövedelem 73%-a, XX. század 2. felében 15-30%-a. *Hitelek*: USA-polgár jövedelméből 1944 20% k. került megtakarításra, '80 4% k. *Kiadósabb étkezés*: XIX. század Németországban egy család jövedelmének 44%-a kenyérré, igaz, ma sok a konzerv-, a kész- vagy gyorsétel.

¹⁶ A zeneipar divatot teremt, különböző stílusoknak alkot a mindennapok minden darabjára kiterjedő kelléktárat (pl. rock, metál, hip-hop, gothic, emo, scene kid, ... tk. globális divatirányzatokká is váltak). Ld. a zenék mellett ruhák, kiegészítők, kozmetikumok, bútorok, sőt sportszerek és élelmiszerek is beletartoznak.

¹⁷ Gondoljunk csak a zene, a film, a média, a divat, a sport, sőt a tudomány sztárjaival kapcsolatos reklámokra, a „velük” eladott termékekre (Oscar-, Grammy-, Nobel-díjasok). Néha még a legszentebb hagyományokat is felhasználják a modern üzleti érdekek szemlélet érvényesítésére (muszlim országokban is van helyiek ízlésének megfelelő Barbie-baba vagy kóla).

d) A jóléti társadalom kihívásai

A hagyományos társadalmi rétegződés fogalmai elavultak (parasztság és klasszikus munkásosztály eltűnében, értelmiség növekvőben), így a régi, világszerte elterjedt ideológiák (liberális, konzervatív, marxista,...) is érvényüket veszítik, ill. új problémákra kell válaszolniuk.

Fogyasztói társadalom alapja a gazdaság fejlődése, folyamatos növekedése:

- így nagyon sérülékeny, mivel a globális problémák megoldása ellentmond a jóléti társadalmak magas fogyasztásának, jólétének (ennek forrása részben mások szegénysége),
- egyáltalán kérdés, hogy kiterjeszthető-e az egész Földre a jólét (a demográfiai robbanás miatt migráció a fejlett országokba, a fejlett országokban népességcsökkenés miatt a szociális ellátórendszerek [pl. nyugdíj] veszélyben),
- a fejlett országokban a gazdálkodókat illető terhek (magas adók és fizetések) miatt a tőkeáramlás a fejletlen régiókba irányul (de ez csak nekik megoldás, a társadalomnak probléma, pl. a gazdasági válságok óta magas szinten állandósult a munkanélküliség).

A modern társadalom újfajta fogyasztói és szociális szokásai

- elidegenítik az embereket egymástól,
- a társadalom tehát individualizálódott, gyakran stresszes, agresszív, önző, haszonelvű tagokból áll,
- az egyénekre szakadt (atomizálódott) „közösség”, ahol az összetartás, a szolidaritás meggyengült, rendszerint gyenge és számtalan deviáns válságjelenséggel küzd.¹⁸

A modern gazdaság és társadalom jelensége az is, hogy – szinte – minden megvásárolhatóvá vált

Globális jelenséggé vált a bűnözés.

A világ számos részén elterjedt a korrupció és hatalmas pénzek mozognak a nemzetközi kereskedelem „fekete” szféráiban.

Különleges új jelenség az elektronikus jogsértés, ill. bűnözés.¹⁹

Az európai és észak-amerikai életet formáló társadalmi változások elérték a világ valamennyi régióját (később a népesedési témában pl. foglalkoztatási struktúra, urbanizáció, iskolázottság).²⁰

e) A „dühöngő ifjúság”

Az újjáépítés után a családalapítások és születések száma megugrott (népes korosztályok jobb életkörülmények közt nőnek fel [jóléti társadalom]).

A felnőtt világ eszméit, a régi ideálokat aláásták a világháború, a kommunizmus, a hidegháború és a gyarmati összezsugorodások.

Az ifjúság új eszméket, új formákat keresett, feltűnőket,²¹ melyekkel elutasították az egész társadalmi rendet, a kultúra rendjét, az uralkodó értékrendet, azaz a polgári

¹⁸ Könnyebben marad magára az elesett, pl. hajléktalanná váló ember. Devianciák: családi problémák, alkoholizmus, drogfogyasztás, öngyilkosság, bűnözés, erőszak kiterjedése...

¹⁹ Illegális kereskedelem: csempészet, hamisított termékek kereskedelme, dohány-, gyógyszer-, drog-, fegyver-, szerv- és emberkereskedelem, Elektronikus jogsértések: „adathalászat”, a „hacker-cracker” jelenség, a szerzői jog megsértése (warez, torrent, ...), a „netes szenny” terjesztése, pl. spam, ...

²⁰ Az általános tendenciák mögött azonban hatalmas különbségek mutatkoznak: fogyasztás, éhínség, oktatás (a fejletlen országok ENSZ támogatásokat kaptak fejlesztésre, ill. fiataljaik szocialista országokban tanultak, de az elmaradottság nem változott jelentősen), területén.

²¹ Ruha: farmer, virágos ing, miniszoknya, hajviselet: fiúk hosszan, lányok röviden, zene: rock, később diszkó, „vad” táncok.

világ eszményeit²² és akár politikai eszméiben is lázadt a rendszer ellen (baloldali színezetű, forradalmi romantika [Che Guevara]).

Pl. az USA-ban háborúellenes tiltakozások (vietnami háború).²³

A fejlett világ egészében a '68-as diákmegmozdulások váltak a lázadás csúcspontjává (polgárpukkasztástól az öncélú rombolásig [pl. párizsi tőzsde felgyújtása]).

Indok: az elvárások megfojtják egyéniséget, kiirtják kreativitást, felszámolják a világ problémáival, igazságtalanságaival szembeni érzékenységet.

A lázadás korának emléke: a fiatalok ugyanannak a rendszernek a hasznát élvezték, amelyet elutasítottak (szabadságot akartak, de a polgári demokráciákon kívül nehezebben találtak). A felnövő „nagy nemzedék” beilleszkedett a társadalomba és a lázadás csak nosztalgikus emlék maradt, ill. a szórakoztatóipar mind a mai napig élte. Ugyanakkor az idősebb generációk is megőrizték a fiatalkor kulturális szokásaiból (farmer, hajviselet, zenehallgatás,...).

A mai újabb, de a régiekhez hasonló alapokon álló mozgalmak már sokszor a globalizáció kritikáját is gyakorolják.²⁴

f) Politikai és vallási ideológiák

A bipoláris világban a kapitalista-polgári demokratikus/kommunista tengely mentén voltak besorolhatók az egyes politikai mozgalmak (esetleg egész országok) eszméi.

A globalizálódó világ gyors információáramlása közepette világszerte népszerűvé váltak különböző – gyakran keverék – ideológiák, sokszor pl. a marxista, nacionalista, szélsőjobbos, vagy akár radikális vallási alapokon.²⁵ A '60-as évek generációs lázadása, ill. a '68-as diáklázadások nyomán jelentek meg a balos színezetű forradalmi ideológiák az „elembertelenítő” hatású újkapitalizmussal szemben.²⁶

Ugyanakkor a baloldali mozgalmak ismétlődő reneszánsza mellett, az 1980-as években a Szovjetunió válságba került, majd az 1990-es évekre a kommunista ideológia szinte teljesen megbukott, a szocialista tömb felbomlott és országainak többsége a rendszerváltás során demokratikus állammá vált. Ezután súlyos gazdasági-társadalmi problémákkal, néhol akár véres etnikai konfliktusok sorával küzdöttek meg vagy küzdenek még ma is.²⁷

²² Az „amerikai álom”: tulajdon, beilleszkedés, rendes végzettség, tisztességes munka, ház, kocsis, vagyon, tisztességes öltözködés, házasság, gyerekek ugyanígy nevelve, azaz a konzolidált élet.

²³ Amerikai hippimozgalom: erőszakmentesség („Make love, not war!”), régi értékek elutasítása, boldog semmittevés, drogok, szexuális szabadosság („Sex, drugs & rock 'n roll!”); 1969 Woodstock zenei fesztivál New York-ban.

²⁴ Ezek az „anti” csoportok (radikális zöldek, anarchisták,...) rendszeresen megjelennek a nemzetközi üzleti élet és a gazdaságot irányító politikuskok találkozóin (G7/G8, WTO), hogy tüntessenek az újfajta imperializmus, a „transznacionális monopolkapitalizmus” régi-új jelenségei ellen (mint a tőkekoncentráció, a banktőke és ipari tőke összeolvadása, a tőke kivétel, a monopolista szövetségek, a piacok újrafelosztásáért vívott harc, a tömegek fokozott elnyomása, a szélsőjobboldali ideológiák térnyerése, stb.). A tüntetések, tiltakozások sajnos sokszor komoly zavargásokba, rendbontásokba, rendőrökkel való összecsapásokba torkollanak.

²⁵ A Nyugat többpártrendszerében a demokrácia és jogállamiság fenntartása volt a rendszer lényege, ebben a jobbközép, centrum és balközép pártok is egyetértettek, sőt a sztálinista rendszerekből kiábrándult nyugati ún. eurokommunista pártok is a parlamentarizmus keretei közt képzelték el tevékenységüket. A szocialista tömb országaiiban azonban a „népi demokrácia” az egypártrendszerű, eleinte sztálinista diktatúra fedőkifejezése volt. A sztálinizmus bukása után voltak olyan országok, ahol az eredeti keményvonalas kommunista ideológiát követték továbbra is (Kína, Észak-Korea, Albánia, Kuba), és a szovjet tömböt nevezték „elhajlónak”.

Új eszmék pl. a „harmadik utasság” (arab szocialista nacionalista ideológiája [az egyiptomi Nasszeré, ill. a Baath [Újjászületés]-párt], peronizmus), a szélsőjobboldali alapú diktatórikus rendszereké (latin-amerikai katonai diktatúrák, mint pl. Pinocheté Chilében, ill. a dél-afrikai fajúldozó apartheid).

²⁶ A '68-as diáklázadások eszméi között pl. jelen volt marxizmus, a maoizmus, az anarchizmus, egyes csoportok a politikai terrorig is eljutottak (német Vörös Hadsereg Frakció, olasz Vörös Brigádok).

²⁷ Kis hidegháború a '70-es évek vége óta: szovjet flotta- és rakétafejlesztés, '79 afganisztáni megszállás (a kieleződő viszony a sportban is hat: '80 moszkvai, '84 Los Angeles-i olimpia kölcsönös bojkottja). Leonyid Brezsnyev pártfőtítkárrá és Ronald Reagan elnök ('80- republikánus) rivalizálása. '84 felé a Szovjetunió pangása (gazdasági nehézségek, az amerikai űrfegyverkezést a Szovjetunió már nem tudja követni, a pártfőtítkárok [Brezsnyev, Andropov, Csernyenkov] gyors halála), majd '85-ben Mihail Gorbacsov főtítkárral megkezdődik a peresztrojka („átalakulás”, ill. glasznosztj = „nyitottság”) reformprogramja, ami a szocialista rendszer végét ígéri ('86 Csernobil).

'91-re felbomlott a KGST és a VSZ, megszűnt a szocialista tömb, majd az év végén a Szovjetunió is (Borisz Jelcin), mely FÁK lett (ebből is sokan kiléptek), Kaukázus környékén éles etnikai konfliktusok (csecsen, abház függetlenségi törekvések). A kelet-európai rendszerváltás: '89 Lengyelország, Magyarország, NDK (berlini fal és a vasfüggöny leomlása), Csehszlovákia, Bulgária és végül rövid véres polgárháborúban Románia, később Albánia is. Azonban jellegzetes posztkommunista problémák (demokratikus többpártrendszer [pluralizmus], piacgazdaság, privatizáció, munkanélküliség), '90 egységes Németország, '93 Csehszlovákia szétválása. (Mongóliában is rendszerváltás történt, KNDK és Kuba ma is ortodox kommunista, Kínában és Vietnámban pragmatikus változások, a gazdasági reformok útjára léptek, bár Kubában is újabb apró változások kezdődtek.)

A bal- és jobboldali diktatúrák jellemzői a világon mindenhol hasonlóak:

- személyi kultusz (kommunista országok, majd világszerte),
- a propaganda és manipuláció általános (bár demokráciákban a sajtónyilvánosság miatt korlátozottabb lehetőségek, ez viszont a diktatúrában visszájára fordul),
- jogok korlátozása, fegyveres erőszak.

Vallási fundamentalizmus:

A számos világszerte ismert és népszerű vallási mozgalom²⁸ mellett érdekes, régi-új jelenségnek számít a vallás alapjaihoz való visszatérést hirdető szigorú irányzat (ált. a gazdasági-politikai-társadalmi problémákra adott válaszként).

Újabban sokszor politikai színezetet kap, ami nem a kultúrák sokszínűségét, egymásra gyakorolt pozitív hatását, hanem inkább konfrontációját erősíti, mivel egyetlen vallás szigorú követését és kizárólagosságát hirdeti. Különösen kártékony e mozgalmak erőszakot alkalmazó radikális szárnya, mely gyakran céljai érdekében terrort alkalmaz, ártatlan embereket sem kímélve, értelmetlen, magasabbnak hirdetett célok érdekében. Ezt leginkább egy valláshoz, az iszlámhoz szokás kötni, és valóban ott a legjellemzőbb a fundamentalizmus,²⁹ de számos más nagy világvallásnál lehetünk tanúi hasonló jelenségnek.

Világszerte újra és újra fellángolnak a nacionalista eredetű vallási-etnikai konfliktusok (Afrika, Közel-Kelet [muszlim-zsidó, muszlim-keresztény, szunnita-síita], India, Európa: Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamai, de finomabb módon itt Közép-Európában is...).

Különösen éles, és közel évszázados konfliktusokat hozott a zsidó állam és palesztinok, ill. Izrael és a muszlim arab világ ellentéte.³⁰

Világszerte küzdelem folyik a rasszizmus ellen, a toleranciáért (sportban is, különösen a futballban!).

III. Globális problémák: természet és társadalom

a) Globális problémák

Ha bolygónk története egy nap, akkor a homo sapiens 23 óra 59 perc 58 másodperckor jelent meg. A korábbi változásokhoz mérten az emberi faj természetátalakító tevékenysége rendkívül jelentős. A természetátalakító folyamatok hihetetlenül felgyorsultak és beláthatatlan, illetve kétséges, hogy ezek a változások visszafordíthatók-e.

A tudományos-technikai forradalom, a világgazdaság kiépülése globális - az egész Földre kiterjedő - problémákat okozott.

Fenntartható fejlődés: jelen szükségleteinek oly módon történő kielégítése, hogy az ne veszélyeztesse az emberiség jövőjét.

Jugoszlávia: '89 Milosevic pártfőtitkár (nacionalista fordulat), emiatt '91 Szlovénia, Horvátország, Macedónia, '92 Bosznia-Hercegovina függetlensége, majd polgárháború robbant ki, a legvéresebb Bosznia-Hercegovinában ('95 daytoni békemegállapodással ért véget). 98' koszovói szerb-albán vérengzések, emiatt '99 NATO beavatkozás, majd 2008 független; előtte Montenegró is különvált (2006).

A kommunista Kínában a hidegháború idején, Sztálin halála után a „3. világ” elképzelése (a „világproletariátus”, a „forr. erő” képviselői) élt a két „hegemoniára törekvő, imperialista” szuperhatalommal szemben (Szovjetunió és USA; Kína furcsamód az utóbbival fog össze [’72 sanghaji nyilatkozat]). Az egykor maoista Kína szigorú kommunista ideológiája sokat enyhült (bár '89 Tienanmen téri vérengzés), ma már Makaó és Hongkong visszaszerzésével piacgazdasági jellemzők máshol is, a világgazdaság meghatározó ereje.

²⁸ Nagy keresztény egyházak megújulási, lelkeségi mozgalmak (karizmatikusok, Taizéi, Focolare közösség), új keresztény kiségyházak („szekták”, pl. Jehova Tanúi, Hit Gyülekezete, mormonok), keleti vallások (buddhizmus, hinduista alapú Hare Krisna), ill. a vallási-filozófiai alapú mozgalmak (New Age, szcientológia).

²⁹ Egyiptomban a Muzulmán Testvériség, Palesztina pártjai és fegyveres szervezetei, az afganisztáni Talibán, a síita Irán államegyháza az ajatollahok irányításával.

³⁰ Arab-izraeli háborúk: 1. '48 megalakulás miatti, 2. '56 szuezi válság, 3. '67 hatnapos, 4. '73 jóm kipuri, 5. '87-, majd 2000-től az intifáda, a palesztin felkelés ('64- PFSZ), mégis békefolyamat is ('78 Camp David-i egyiptomi-izraeli békemegállapodás, '93 izraeli-palesztin oslói egyezmény (Jichák Rabin-Jasszer Arafat, '69 óta a PFSZ vezetője).

A modernizációnak számos fejlesztő hatása mellett rengeteg káros következménye is van.

Megoldásuk csak az államok együttműködésével lehetséges, ugyanakkor minden ember személyesen felelős környezetéért („Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!”).

b) Környezetkárosodás

A XX. században vált tudatossá a környezetvédelem, az emberiség jövője függ tőle, hogy vajon lakható marad-e a bolygónk.

Az éghajlatváltozás

- összefügg az ipari termeléssel és a tömegközlekedéssel
- ökológiai katasztrófákat (egyres fajok kipusztulása, biodiverzitás eltűnése, ökológiai egyensúly felborulása) okoz.
- levegőszennyezés, savas esők (épületek károsodása, talajbiológiai egyensúly felborulása)
- ózonpajzssérülés (az UV sugárzás egészségkárosító hatású is lehet)
- üvegházhatás, globális felmelegedés, szélsőségesse váló időjárás (El Niño; szárazság, elsivatagosodás [korábbi történelmi példák után ma a Száhel-övezet],
- erdőtüzek, szélviharok [hurrikánok, tájfunok], máshol enyhébb, nedvesebb klíma, áradások),
- különböző típusú eróziók,
- mezőgazdasági területek csökkenése,
- világóceánok vízszintnövekedése (a sarki jég olvadása miatt, a part menti lakosság veszélyben).

Trópusi esőerdők pusztítása (ill. egyéb erdőké, pl. ipari nyersanyagigény, természeti környezet beépítése): klímaváltozás, talajerózió (művelésből kiesik, talajpusztulás: tápanyagtartalom és víztartóképeség elvesz).

Az emberiség vízkészlete veszélybe került: szennyeződés (olajkatasztrófák, vegyi, radioaktív szennyezés,...), a vízfelhasználás növekedése (1950- óta 3x), az ivóvízkészletek szűkössége (2000: 1 milliárd ember nem jut tiszta vízhez).

Növekvő energiaigény: a hagyományos, sokszor igen környezetszennyező energiaforrások (fa, szén, szénhidrogének) mellett felmerült az igény valamilyen takarékosabb, hosszú távú megoldásra, így jött szóba az atomenergia (hasznos, de veszélyes: balesetek, pl. 1986, Csernobil; fűtőelemek tárolása).³¹ Ugyanakkor óriási a fejlett államokban, de világszerte is jelentkező energiapazarlás (pl. éjszakai Földfénykép).

A globális problémák szorosan összefüggenek egymással, megoldásuk komplex módon elképzelhető.

A környezetvédő és zöld szervezetek a bolygó érdekében óriási munkát végeznek (WWF, Greenpeace).

A civil tevékenység e téren még mindig nem elég aktív.

A gazdaság és a politika főszereplői lassan reagálnak a kihívásokra (katalizátor, hibridhajtású motorok, alternatív üzemanyagok, szelektív hulladékgyűjtés, biztonságos hulladékkezelés és -megsemmisítés...; környezetvédelmi konferenciák: 1992, Rio de Janeiro; 1997, Kyoto; ...). Óriási szerepe van ezért a felelős, környezettudatos emberré nevelésnek.

c) Gazdagok és szegények

³¹ Katasztrófák: 1957 Windscale, Nagy-Britannia; 1957 Kistim, Szovjetunió, 1979 Three Mile Island, USA; 1986. IV. 26. Csernobil, Szovjetunió; 1999 Tokaimura és 2006. V. Fukushima, Japán. A fűtőelemek tárolását 10e évre kell megoldani!

A társadalmi-kulturális fejlődés eltérő, nem egyszerre és nem egyformán zajlik a Földön (*centrum* [fejlődés élvonala] és *periféria* [ettől függő fejletlenebb] eltérése). A centrum és a periféria különbsége nőtt (az előbbi a haszonélvezője gazdasági kapcsolatuknak), de e felzárkóztató hatás is a centrumból ered(het).

Észak-Dél ellentét (a jólétben és nyomorban élő térségek világméretű konfliktusa):

Észak uralja a világgazdaságot (Európa, Észak-Amerika és Ausztrália a világ jövedelmének 4/5-ével, népességének viszont csak ¼-ével rendelkeznek, nagyrészt északi féltekén fekszik, miközben a déli szegény országok 20%-kal sem részesülnek a világtermelésből): előírja szabályait, irányítja nemzetközi pénzügyi intézményeit.

A II. világháború után egyre nagyobb számban váltak függetlenné békés vagy fegyveres úton a „harmadik világ” korábban gyarmati sorban levő országai (dekolonizáció). A volt gyarmati világ kettészakadt:

- felzárkóztak a kelet-ázsiai „kis tigrisek” és az olajexportáló országok,
- az olajban szegény Dél leszakadt (egyes ázsiai országok [Mianmar, Banglades], a legtöbb fekete-afrikai állam és Latin-Amerika egy része), óriási mértékben eladósodott (adósság-, kamatcsapda, súlyos társadalmi hatások [oktatás, egészségügy korszerűtlen, demográfiai problémák, nyomor, gazdasági elmaradottság, a megszorítások pedig újabb konfliktusokhoz vezetnek]).

A gyarmati örökség és a hirtelen önállóság tehát komoly terhet rótt a legtöbb ilyen országra, sokszor továbbra is korábbi gyarmattartóik vagy valamelyik szuperhatalom segítségére szorultak. Együttműködésük korlátozott volt, politikai-társadalmi-kulturális különbségek, sokszor súlyos etnikai konfliktusok és területi viták nehezítették egymáshoz való viszonyukat. Ugyanakkor az önállósági törekvéseket mutatta az ún. „el nem kötelezett országok” mozgalma, ill. a „harmadik utasság” különböző kísérletei.³² Főleg az arab világban jellemző az olajvagyon okozta zsákutcás fejlődés.

A legtöbb gyarmati sorból kiszakadt országban a gazdaság kettészakadt: fejletlen lakosságot ellátó szektor, ill. szigetként a világpiacra termelő szektor.³³ Emellett a fejlettebb gazdasági ágakat irányító szakembereket elszívja Észak gazdasága (agyelszívás – „brain drain”). Fekete-Afrikában pl. számos helyen az államosítások, állami beruházással épített nehézipar, presztízsberuházások (nemzeti légitársaság...) hibás modelljét követték, miközben az alapvető infrastruktúra hiányzik (szilárdburkolatú utak) és a termelékenység is alacsony. Az államok fokozott gazdasági beavatkozása a nehézkes, túlméretezett és korrump bürokrácia miatt is nehéz. Az exportbevételek nagy része a fejlesztési hitelek visszafizetésére megy el (mint a kedvezőbb adottságú Latin-Amerikában is), az adósságok csak halmozódnak, ez adósság- és kamatcsapdát okoz.³⁴ Különös jelenség a neokolonializmus („újragyarmatosítás”), mely tk. a felszabadult, de önállóan fejlődni képtelen országokat jellemzi: a magántulajdonon alapuló gazdaság kiépítése csak részsikereket hozott, így az egykori, vagy új gyarmatosítók a függőséget gazdasági eszközökkel tartják fenn (pénzügyi befektetések, hitelek, gazdasági

³² 1955: a bandungi konferencián az el nem kötelezett országok mozgalmát alapítják meg India, Kína, Indonézia, Egyiptom, Jugoszlávia (23 ázsiai, 6 afrikai ország) de a mozgalom hamar kudarcot vall, alapelveket (szuverenitás tisztelete, határok sérthetlensége,...) csak akkor tartják be, ha nem ütközik érdekeikbe (pl. '62-es indiai-kínai határkonfliktus).

Fekete-Afrika: eleinte a két szuperhatalom mellé csatlakozó politikai erők harca a hatalomért (pl. Angola), majd több helyen egypártrendszer vagy katonai diktatúra (pl. Uganda), de amúgy is igen ritkák a szabad választások. Latin-Amerika: a demokrácia és – gyakran katonai – diktatúra váltógazdasága jellemzi, emiatt polgárháborúk (pl. Kolumbia: kokatermesztő marxista forradalmi, ill. szélsőjobb csoportok gerillaharca kormány ellen), baloldali hatalomátvételi kísérletek (sikeres: Fidel Castro Kubában, sikertelen Ernesto „Che” Guevara gerillaharca, ill. Daniel Ortega nicaraguai hatalomátvétele). Arab, ill. iszlám világ (nem azonos!): ált. konzervatív monarchiák diktatórikus irányítással, esetleg törekény demokráciák a túlnépesedés, a lassú gazdasági növekedés és a politikai erőszak problémáival. Az olajországokban a hirtelen gazdagság és fellendülés nem hoz tartós gazdasági növekedést (Szaúd-Arábia, Öböl-országok, ill. Nigéria, Venezuela): magas a vendégmunkások aránya, dinamikus népességnövekedés, csökkenő egy főre jutó jövedelem.

³³ Ültetvények, üzemek, bányák, ált. monokultúra (egyetlen – nyersanyag vagy félkész – termék forgalmazása, kiszolgáltatva a világpiac áringadozásainak, ezek ára csökken a fejlett technológiával gyártott késztermékéhez képest → romlik a cserearány).

³⁴ Igaz, a G7/G8 országok (a világ legfejlettebb gazdasági hatalmai) rendszeres adósságelengedéseket határoznak el a legnagyobb adósoknak.

beruházások révén). Sajnos sok helyen ez egyelőre szükségszerű, ez a gazdasági fejlődés egyetlen lehetséges forrása.

Tömeges migráció Észak államai felé, mely megingathatja a szociális biztonságot, társadalmi ellentéteket indukálhat (kulturális életmódbeli különbségek miatt). [Lásd: Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.]

d) Tömegpusztító fegyverek, háborúk, terrorizmus

A tömegpusztító fegyverek a két világháborúban terjedtek el, majd a bipoláris világ és a hidegháborús időszak fegyverkezési versenye, a kölcsönös elrettentés doktrínája közepette olyan mennyiségben készültek, hogy egy esetleges nukleáris háború a bolygót semmisíthette volna meg (sugárzás, nukleáris tél...).³⁵

A háborúk a szörnyűtapasztalatokkal járó világháborúk után sem maradtak abba, számos humanitárius katasztrófákkal járó konfliktus robbant ki, mely nem kímélte a polgári lakosságot sem, sokak szenvedését, halálát, menekülését váltva ki.

A terrorizmus az erőszak és a megfélemlítés módszereinek alkalmazása, mely a XX. század végétől globális probléma. Terrorszervezetek: tömegeket veszélyeztetnek – akár biológiai-kémiai – fegyverek, egyre hatékonyabbak (globalizált, technikai-kommunikációs hálózattal átszőtt világban, világ gazdaság), ideológiájuk összefügg a globális világ szociális-gazdasági-kulturális ellentmondásaival, egyes államok is támogatják őket (anyagiak, kiképzés), közben nyugati demokráciák nyitottságuk (széles körű szabadságjogok) miatt veszélyeztetettek.

Óriási szerepe van a palesztin-zsidó háborúskodásnak: Izrael elleni arab harc jelentős részben terrorista jellegű lett, ennek ideológiai hátterét az iszlám újjászületés (fundamentalizmus) adja, mely nyugatellenes és hagyománypárti (értékek, szokások, viselet).

Nemzetközi terrorizmus megdöbbentő sikerei az elmúlt években (géprablások, robbantások, pl. 2001. 09. 11.).³⁶

A terrorizmus elleni harc tüneti kezelés (fegyverrel, fokozott ellenőrzéssel, szabadságjogok korlátozásával a mély kiváltó problémák ellen?),³⁷ megoldást a gazdasági-szociális-kulturális problémák megoldása adhat (emiattnak mindig fanatikus támogatók).

IV. Globális problémák: népesedési viszonyok

a) A népességrebbanás és az azt befolyásoló tényezők

Az emberiség népességszám-növekedése sosem volt egyenletes

- terület eltartóképessége → élelemtermelés → népességnövekedés).

A természetes népességnövekedés = születések száma – halálozások száma.

- Korábban a halálozási szám csökkenéséből eredt (magas születésszám, viszont magas csecsemő- és gyermekhalandóság [rossz táplálkozás, higiénia, orvosi ellátás]).

³⁵ Vegyi és biológiai fegyverek, majd nukleáris fegyverek ('45 atombomba [Hiroshima VIII. 6.], '49 Szovjetunió is, '52 hidrogénbomba, '53 Szovjetunió is, '77 neutronbomba), végül az űrfegyverkezés (USA '80-as években). Az 1962-es kubai rakétaválság után szerencsére az enyhülési és leszerelési folyamat viszonylag sikeres volt ('63 atomcsend-, '68 atomsorompó egyezmény, '72 SALT-1 és '79 – a nem ratifikált – SALT-2 szerződés) és a Szovjetunió hidegháborús veresége, egy időre nyugalmat hozott. Ugyanakkor jó pár új atomhatalommal számolhatunk ('52 Nagy-Britannia, '60 Franciaország, '64 Kína, majd '98 India és Pakisztán, 2005 Koreai NDK, talán Izrael és egykor Dél-Afrika, nukleáris fejlesztései vannak Brazíliának és Iránnak), akik közül néhányan fenyegetőzve használják új arzenáljukat.

³⁶ Pl. 1988 Lockerbie-katasztrófa (skóciai városra esett egy Boeing, líbiai terroristák szerepe), ill. csak az Al-Kaida: 2001. 09. 11. New York, WTC – Washington, Pentagon (repülőgépes támadás), 2004. 03. 11. Madrid (vonatrobantás), 2005. 07. 07. London (buszrobantás).

³⁷ 2001 a fanatikus muszlim tálibok vezette és Al-Kaida vezetőket rejtő Afganisztán, majd 2003 a Szaddam Husszein vezette Irak ellen, soron van még Irán, Szíria, ..., mint a nemzetközi terrorizmus fő támogatói, vagy a KNDK (G. W. Bush: „a gonosz tengely”).

- A népességnövekedés idején az élelemtermelés növekedése átmenetileg visszaszorította a halálozások számát, de ha a terület eltartóképessége elért egy kritikus határt, akkor a halálozások száma növekszik.

Az élelemtermelést befolyásolja továbbá:

- éghajlati változások,
- járványok,
- háborúk (utóbbiak a gazdasági nehézségekkel együtt),
- éghajlati felmelegedések-lehűlések (neolitikum, nyugat-európai mezőgazdasági forradalom, XIV. századi válság, XVII. századi „kis jégkorszak”),
- járványok (ókori Róma, XIV. század, XV-XVI. századi Amerika) sokszor döntő szerepet játszottak.

b) Népeségrobbanások a történelemben

1. Neolit forradalom: állattenyésztés és növénytermesztés megjelenése (Közel-Kelet, majd túlnépesedve benépesítettek más területeket.)

2. XI-XII. századi Nyugat-Európa mezőgazdasági forradalma (új eszközök, módszerek, túlnépesedés, hospesek százezrei kelet felé).

3. Az ipari forradalom előtti mezőgazdasági forradalom (vetésforgó, trágyázás; jobb táplálkozás, népességszám-növekedés); ugyanakkor higiénia javulása, tudományos fejlődés (csatornázás, tiszta ivóvíz, oltások, kórházak).

(4.?) XVIII. századi angol demográfiai robbanás a XIX. században kiterjed a fejlett világra. Milliók hagyják el lakóhelyüket, iparvárosokba költözve, később kivándorolva (Nyugat-, majd Közép-Európából tízmilliók a tengerentúlra, főleg USA-ba). Egyúttal a nyugati társadalmakban a gazdasági fejlődés nyomán megkezdődött a születésszám-csökkenés (nem kell a népesség továbbéléséhez, műveltség emelkedése → születésszabályozás).³⁸

c) Népeségrobbanás a XX. sz. végén

A gyarmatosítás és világkereskedelem révén az európai gazdasági fejlettsége az egész Földre kisugárzott.

Így manapság más kontinenseken (Latin-Amerika, Ázsia, Afrika [gyermekszám: vallási, kulturális tényezők]) a XIX. századi európai folyamatokhoz hasonlóan játszódnak le

- urbanizáció,
- fiatal generációk gyarapodása,
- karácsonyfaszerű korfa.
- Különbségek:
 - korábban gazdasági okok és egészségügyi feltételek, ma számos helyen (fejletlen régiókban) az utóbbi az előbbi nélkül is előidézi a népesség gyors növekedését.
 - népességcsökkenés is lassabb lesz (a gazdasági fejlettség és vele együtt a társadalmi átalakulás [pl. születésszabályozás] hozhatná).

d) A népeségrobbanás következményei

Mint a XIX. századi Európában, ma a fejlődő világban is tapasztalható a falvakból való elvándorlás, drasztikus mértékű a városi lakosságnövekedés (elegendő munkahely

³⁸ A korfák és más statisztikák (természetes szaporulat és összetevői, női foglalkoztatottság, írástudás) eltérése a különböző társadalmakban: fiatal/növekvő (3. világ) ↔ állandó/ stacionárius (pl. USA, Ausztrália), ill. elöregedő/ fogyó népesség (Magyarország, Svájc; piramisszerű ↔ hordószerű korfa).

nélkül). Az urbanizáció miatt világszerte, főleg a harmadik világban, létrejönnek sokmillió – akár 10 milliót is elérő, sőt meghaladó – metropoliszok (ugyanakkor ma a fejlett államokban egyre többen költöznek a városokból a tisztább, nyugodtabb, biztonságosabb elővárosokba, vidékre).

A népességelesleget levezető kivándorlás csak korlátozottan lehetséges (nincsenek nagyobb lakatlan v. ritkán lakott térségek). A migráció megfordult: a fejletlen területekről a magasabb életszínvonalat biztosító országok (Észak-Amerika, Nyugat-Európa) felé megy, gyakran illegális úton (pl. embercsempészet), de ezt korlátozzák a fejlett országok, mert a bevándorlók beilleszkedése sokszor a legkevésbé sem konfliktusmentes.³⁹

A fejletlen régiókban a túlnépesedés nyomort, milliós áldozatokkal járó éhínségeket, járványokat, háborúkat okoz. Bár a Föld képes lenne eltartani a több mint 7 milliárd lakost, százmilliók éheznek, nyomorognak (a fejlett országokban egy család többet költ és fogyaszt, mint a harmadik világban 1-1 falu). A segélyek csak tüneti kezelések, fejleszteni kell e térségeket (pl. Japán, Korea: népességnövekedés leállt). A születésszabályozás bevezetése sem mindig sikeres.⁴⁰

e) Népesedési kilátások

A '60-70-es években már népesedési katasztrófát jósoltak a megállíthatatlannak tűnő túlnépesedés miatt.

Fejlett világ:

- lecsökkent a születésszám,
- megállt a népességgyarapodás,
- a bevándorlás akadályozza meg egyedül a (jelentősebb) népességcsökkenést.
- az löregedő társadalmak a szociális ellátórendszert veszélyeztetik (pl. munkanélküliség, nyugdíjrendszer összeomlása).
- sajátos új jelenségek:
 - házasodási kedv csökkenése (élettársi kapcsolatok és egyedülállók aránya nő),
 - gyermekvállalási kedv csökkenése.⁴¹

Az orvostudomány nemzetközi fejlődése nagy eredményeket ért el a (tömegpusztító) járványos betegségek leküzdésében.⁴² A XX. század második felében újabb és újabb betegségek bukkannak fel (pl. AIDS, influenza mutációk...), melyek az emberek megnövekedett mobilitása miatt igen gyorsan ütemben terjednek. Az emberi test fiziológiája állandó változásban van, alkalmazkodik a kihívásokhoz. Kérdés azonban, hogy képes-e követni a maga diktálta tempót, változásokat?⁴³

Fejlődő világ:

- néhol leállt, más helyeken tovább tart a népességnövekedés.

A Föld eltartóereje véges (gazdasági teljesítmény függvénye), a Föld népességszámának növekedése a bolygó eltartóképességének határához közelít minket. Komoly problémákat okozhat a népességnövekedés a fejlődő világban.

³⁹ Többnyire szakképzetlen tömegek vándorolnak be → munkanélküliség, beilleszkedési problémák (pl. Nagy-Britanniában afrikai törzsi, hindu vagy iszlám kultúra); a bevándorlóknál gyakran az eredeti identitáshoz való ragaszkodás jellemző, egyre kevésbé jellemző az olvasztótégely-hatás, mint a régi USA-ban.

⁴⁰ Fekete-Afrikában nem látszik változás a hagyományok miatt (az idősek eltartói az utódok, akiket viszont számuk miatt egyre nehezebb eltartani), Kína: megállt a népességgrobbanás, India: vallási felháborodás.

⁴¹ Fogamzásgátlás megjelenése a XIX. századtól (coitus interruptus, naptármódszer, óvszer, 1960-as évektől tabletták).

⁴² Nagy szerepe van ebben a WHO-nak, a Nemzetközi Vöröskeresztnek és Vörös Félholdnak, illetve orvosi, szociális és más jellegű humanitárius szervezeteknek, alapítványoknak.

⁴³ Pl. az AIDS: min. 40 millió HIV-fertőzött, ebből közel 30 millió Fekete-Afrikában, ahol alig jut évente 10\$ egy ember egészségügyi ellátására [USA, Nyugat-Európa: 18-20 ezer \$ az AIDS-kezelésre]).

Érdekes tendenciák az emberi test fiziológiájában a XX. században: 10-20 centiméteres testmagasság-növekedés, 1,5-2 évvel korábbi nemi érés.

Mai demográfiai feltételezés: a XXI. század közepére leáll a népességnövekedés. Nincsenek pontos prognózisok arra, hogy addig is milyen feszültségekhez vezethet a migráció és a környezetpusztítás?

TÁRSADALOMISMERET

ELŐADÁSVÁZLATOK

1. előadás

A társadalom. A társadalom fogalma.

Az ember keletkezése. A civilizáció. Fogyasztói társadalom

I. Társadalom fogalma:

A társadalom fogalmának modern meghatározására az első kísérletek az újkorban születtek. A fogalom a felemelkedő polgárság feudális abszolutista állammal való szembenállásából indult ki. A fogalomhoz ezért a humánus és ésszerű lét, a szabadság és az egyenlőség gondolata, illetve megvalósításának követelése kapcsolódott. Liberális ideológiai tartalommal bírt.

A polgári társadalom liberális felfogása szerint az emberek természetes és egyéni szükségleteiknek megfelelően cselekszenek a társadalmi együttélés során, ezért a társadalom egyre átfogóbb funkcionális függőségekhez, növekvő munkamegosztáshoz, integrációhoz és haladáshoz vezet.

A liberalizmus mechanisztikus-individualista felfogásával szemben születtek meg a XIX. században egyrészt a társadalomnak szerves közösségként való értelmezései, másrészt - a kapitalista társadalmi valóságra reagálva - a társadalmi osztályellentéteket megragadó nézetek.

A szociológia a XIX. század közepétől kezdve a társadalom - a történelmi és helyi viszonyoktól független -, általános fogalmát használja. A szociológián belül két irányzat különíthető el:

- a. holisztikus társadalomfelfogás abból indul ki, hogy az egyének beleszületnek egy meglévő társadalmi valóságba; a társadalmat tehát mindig eleve adott - ab ovo meglévő - valóságnak tekinti, amely független az egyének létezésétől, szándékaitól, stb. Arra kérdez rá: hogyan lehetséges társadalmi rend. A társadalmat pedig úgy fogja fel, mint egyfajta „ellenőrző mechanizmus”-t.
- b. individualista társadalomfelfogás szerint a társadalmi jelenségeket kizárólag az egyének viselkedéséből és cselekvéséből lehet megérteni és megmagyarázni.

Társadalom-meghatározások:

1. **Köznapi értelmezés:** nagyobb embercsoport megjelölésére szolgál, akik egyfajta rend szerint együtt élnek. A *társadalom* kifejezés a „társ” szóból született a latin *societas* („társadalom”) mintájára; a „társ” jelentésű *socius* szó származéka (ez a magyarban is használatos a „szocio-” előtagban). Így a társadalom jelentése viszonylag közel áll a „társ”, „társas”, „társaság” szavakéhoz.
2. **Társadalomtudományi meghatározás:** [Anthony Giddens](#) *Szociológia* c. könyvében (Osiris, Bp. 1995.) a következőképpen definiálta a társadalom szót: „A társadalom a politikai uralom egy adott rendszerének alávetett, különálló területen élő és a körülöttük lévő csoportoktól eltérő identitással rendelkező emberek csoportja. Egyes társadalmak, mint például a vadászó és gyűjtögető közösségek, nagyon kicsik, csak néhány tucat emberből állnak. Más társadalmak rendkívül nagyok, népességük sok millióra tehető – a modern kínai társadalomban például az össznépesség meghaladja az 1 milliárd főt. A [társadalomtudományok](#) a társadalom kifejezést a félig zárt (vagy félig nyitott) [társadalmi rendszert](#) alkotó emberek csoportjának megjelölésére használják, ahol a legtöbb interakció a csoporttagok között történik. Elvontabb értelemben a társadalom önálló [egyedek](#) közötti [kapcsolatok hálózata](#). A társadalom kifejezést szintén gyakran használják kölcsönösségi viszonyrendszeren alapuló [közösségekre](#).
3. **Politikai értelmezés:** Magától értetődik a társadalom jelentésében, hogy a tagjai egyetértőlegesen megosztanak egymással valamilyen kölcsönös érdeket vagy hasznot. Ennek alapján a kifejezés alatt gyakran egy ország [állampolgárainak](#) közösségét értik. Sőt, mikor a polgári jólétet biztosító [nemzeti](#) intézmények vonatkozásában használják, a társadalom kifejezés magának az [országnak](#) lesz a szinonimája.
4. **Larousse enciklopédia** (3. kötet. 823. old.): öt figyelemre méltó meghatározást ad.
 - Meghatározott élőlények – növények, állatok, emberek – térben és időben behatárolt egymáshoz kapcsolódása, illetve együttélése.
 - Az emberi együttélést lehetővé tevő cselekvések összefüggő rendszere, amelyek egyéni és közösségi szükségletek kielégítését célozzák, s viszonylag tartós és rendezett együttműködést hoznak létre.
 - Az emberi társadalomnak ezt a ma általános fogalmát korlátlanul alkalmazzuk mindenfajta emberi együttélésre.
 - Ilyen fajta rendszerben élő emberek összessége – a társadalom tagozódása, megoszlása.
 - Az így együtt élő emberek közösségének valamely osztálya, rétege – pl. paraszti társadalom, mérnök társadalom.
 - Települések, földrajzi egységek lakóinak az összessége – falu, város társadalma.

A társadalom fogalmakból két következtetés vonható le:

1. a társadalom - [történeti képződmény](#),
2. a [társadalom az embertől elválaszthatatlan](#), ebből következően az emberi fejlődés során létrejött és folytonosan változó képződmény, e változás lényegét a civilizáció változásán mérhetjük le.

A társadalom legtágabb jelentése felöleli az egész emberiséget, az [emberi fajt](#), amely az állatvilágból kiemelkedve új típusú létformákat hozott létre.

Az ember keletkezése

Ki az ember?

Az Új Magyar Lexikon szerint

- Homo sapiens
- társadalmi lény, a Föld élővilágának szellemileg legfejlettebb tagja
- közösen végzett munka, tagolt beszéd, gondolkodás jellemzi,
- sajátos tulajdonságai:
 - o egyenesedett testtartás,
 - o létlábon járás,
 - o fejlett agykoponya,
 - o megnagyobbodott, minőségileg fejlettebb agyvelő,
 - o szántalan feltételes reflex,
 - o képesség elvont fogalmak alkotására.
- Legjellemzőbb sajátossága a második jelzőrendszer
 - o beszélt és írott nyelv és gondolkodás.

Az evolúciós magyarázat szerint az ember testalkata, szervezetének felépítése, működése, csökevényes szervei, vércsoportja és más tulajdonságai révén legjobban az ún. emberszabású majmokhoz, főleg a csimpánzhoz hasonlít.

Ezzel a megállapítással azonban gyakorlatilag arra a kérdésre keresünk a választ: **hogyan keletkezett az ember?**

Történelem és lényegében véve társadalom azóta van, amióta az egyes embercsoportok számon tartják leszármazásukat és kialakultak a házassági rendszerek.

A történelem első nagy korszaka, az őskor az emberi történelem legrégebbi és egyben leghosszabb ideig tartó időszaka volt. Az őskor korszakhatárai nem önkényesen kiválasztott időponthoz, eseményhez, hanem az egyes népek kulturális színvonalához kötődnek. Az őstörténelmet történelem előtti kornak is nevezik.

Vannak olyan kutatók, akik az írás (az írásbeliség) megjelenését tekintik történelem az igazi kezdeteinek, míg mások szerint a történelem kezdete az ember biológiai kialakulásához köthető. Időpontot nem lehet mondani, mint ahogyan az őstörténet vége sem jelölhető ki pontosan. Az írásbeliség megjelenése, a társadalmi együttműködés magasabb szintje, a létbiztonság jelentős mérvű növekedése és az államszervezet kialakulása - a civilizáció létrejötte - jelenti az őskor végét. Az őskor azonban e vonatkozásban sem nem lezárt. Még ma is élnek olyan népek a Földön, melyeknek őskori az életmódja. Az ausztráliai bennszülöttek, az afrikai busmanok, vagy a jégvilágban élő eszkimók ősi eszközöket használnak: gyűjtögetésből, vadászatból és halászatból élnek. Egyes ázsiai népek ma is néptörzshöz, nemzetséghez tartozónak vallja magát, s a törzs tagjainak mindennapjait az ősi hagyományok szabják meg.

Vannak azonban és ez az emberiség több milliárdos tömegét öleli fel, akik szerint az ember nem keletkezett, hanem az embert az Isten / istenek teremtették.

Teremtésméletek

A világ, benne a Föld és az ember keletkezésére minden népnek van magyarázata, mítosza. A teremtésmítoszok egy természetfeletti lény, isten alkotásának tartják a világot. A vadászó és az állattenyésztő népek állatostól származtatják magukat. A földművelő népek szerint az élet és az ember a földből keletkezett. A babiloniak úgy gondolták, hogy Mami ősanya a saját isteni vérével keverte össze a földet, így alkotva meg az embert.

Napjaink felől közelíteti meg a kérdést **Jörg Zink**. A vallásos lelkületű költő az emberiségnek az őt körülvevő környezetre gyakorolt sokoldalú, s azt egyre veszélyesebb mértékben romboló tevékenységét - a teremtéstörténet helyett -, mint a rombolás történetét szedte rímekbe.

Döbbenetes kép arról: honnan jöttünk és mivé váltunk! Hasonló víziót **Konrad Lorenz** vázol fel A civilizált emberiség nyolc halálos bűne c.m. unkájában.

Jörg Zink: A teremtéstörténet visszája

Kezdetben teremtette Isten
az eget és a földet.

Sokmillió év múlva azonban az ember végre elég okos lett.
Azt mondta:
Ugyan, ki beszél még itt az Istenről?
Én magam veszem kezembe a jövőmet!

Megtette,
és elkezdődött
a Föld utolsó hét napja.

Az *első* nap reggelén
elhatározta az ember,
hogy szabad lesz és jó,
szép és boldog.
Már nem Isten képmása,
hanem *ember*

És mert valamiben hinnie kellett,
hitt
a szabadságban és a szerencsében,
a börzében és a haladásban,
a tervszerűségben és saját biztonságában.

Aztán
- biztonsága érdekében -
megtöltötte
lába alatt a Földet
rakétákkal és atombombákkal.

A végső idők *második* napján
elpusztultak
a halak
az ipari szennyvizektől,
és a madarak
a vegyipar mérgező porától,
amit a hernyóknak szántak.
A mezei nyulak is
az utakon hagyott ólomfelhőkben,
az ölebek
a kolbász szép piros színétől.
A heringek

a tenger színén úszó olajtól
és az óceánok mélyén lévő szemétrakásoktól,
mert a szemét rádióaktív volt.

A *harmadik* napon
kiszáradtak a füvek a mezőkön,
a lombok a fákon,
a mohák a sziklákon
és a virágok a kertekben.
Mert az ember
maga irányította az időjárást,
és pontos tervek szerint osztotta el az esőket.
Csupán egy kis hibát követett el az,
aki kiszámította az eső elosztását.
Amikor végre megtalálták a hibát,
már a szép Rajna
kiszáradt medrében feküdtek a hajók.

A *negyedik* napon
a négy milliárd emberből
három milliárd elpusztult.
Egyesek olyan betegségekben,
amelyeket az ember maga tenyésztett ki.
Mert nyitva felejtették a tartályokat,
amelyek a következő háborúra
készen állottak.
És az orvosok sem segítettek.
Mert ezeket túl sokat használták már
az arckrémekben és a disznóvészekben.
Mások az éhségtől haltak meg,
mert a gabonaraktárak kulcsait
eldugták előlük.
És káromolták az Istent,
mert nem tette boldoggá őket.
Persze, minderről Isten tehet!

Az *ötödik* napon
az utolsó emberek
megnyomták a piros gombot,
mert támadástól tartottak.
Tűz borította el a Föld-golyót.
Égtek a hegyek,
elgőzölögtek a tengerek
és a városok betoncsontváza
füstölögve, feketén meredtek az égre.
És az égből látták az angyalok,
hogyan válik a kék bolygó vörössé,
majd piszkosbarnává,
végül hamuszürkévé.
És énekük
elhallgatott tíz percre...

A *hatodik* napon
kialudt a fény. Por és hamu borította
a Napot, a Holdat és a csillagokat.
És az utolsó svábbogár,
amely egy atombunkerben
mindezt túlélte,
elpusztult
a kibíratatlan melegtől.

A *hetedik* napon
nyugalom lett.
Végre!

A Föld puszta és üres volt,
és kiégett réseiből és hasadékaiból
sötétség áradt.
És az ember lelke
holt kísértetként kóborolt
a Káosz felett.
Mélyen lent
a kárhozatban
elmesélte az ember
az izgalmas történetet:
az emberről,
aki saját kezébe vette a sorsát. –
és a gúnykacaj felhatolt
egészen az angyalok karáig.

Hölgyeim és Uraim!
Mindezt nem azért mondtam el,
hogy az ember
ne aknázza ki lehetőségeit.
Csak azért,
mert hinnünk kell abban,
hogy ez a világ
és vele együtt az emberiség
sorsa és jövője
egy *Másvalaki* kezében van!

A maják így őrizték meg a világ és benne az ember teremtésének történetét

„Elmélkedtek (az istenek), és íme, megvilágosodtak, megjelent az Ősfényhajnal, és terveikben megjelent az ember.

Ennek utána elgondolták a teremtést, elgondolták a fák és folyondárok növekedését, az élet születését és az ember alkotását és a sötétségben és fénytelen éjszakában ekképpen szerezte mindezt Égszíve, az, akit Hurakán-nak mondanak...

Miképpen legyen élet, és miképpen jöjjön létre világosság? Kinek kell gondoskodnia táplálékról és betéví falatról?

- Jöjjön immár, és legyen! Népesüljön be az üresség!

- Húzódjanak félre a vizek, és hagyják el helyüket! Tűnjenek elő a szárazok, és szilárduljanak! Legyen!

Így szóltak.

- Legyen élet és legyen világosság az égen és a földön! És ne legyen ragyogás, nagyság és dicsőség művükben és teremtésünkben, míg nem alkottunk embert, míg testet nem öltött az ember!

Így szóltak. És utána megcselekedték és így megteremtették a földet. Igen, így volt, így teremtették a földet. Nem volt föld, és így szóltak:

- Föld! - És egy szempillantás alatt létrejött a föld...

Ekképpen teremtetett a föld, így teremtetett általa, kinek neve Égszíve és Földszíve, és aki termékenyvé tette a földet, mikor még várakozás borult az égre, és víz borult a szárazra.

Így történt, hogy teljessé vált a mű, és ekkor elmélkedtek és megvilágosodtak, és gondolkodtak és megcselekedték.

Ennek utána megteremtették a bércek vadjait, az erdők démonait és a hegyek szellemeit, őzeket, madarakat, pumákat, jaguárokat, kígyókat, csörgőkígyókat, viperákat és a liánok démonait...

Azt kívánták, hogy minden földi élő imádjá őket.

De az állatok nem értették egymás beszédét, ezért nem mentek semmire, és nem tudtak tenni semmit. Így hát áldozatul adták mindet, és a föld állatai arra ítéltettek, hogy megölessenek, és táplálékul szolgáljanak.

Ekkor a Teremtő és az Alkotó, a Nemző és a Szülő elhatározták, hogy új kísérletbe kezdenek, megteremtik és megalkotják az embert...

Teremtsünk hát engedelmes és tisztelettudó lényeket, akik táplálnak és eltartanak minket.

Így szóltak.

Ezután következett a teremtés és a formálás. Földből és sárból alkották a húsát. De látták, hogy nem jó...

És az emberi alakokat fából azonnal elkészítették. Olyanok voltak, mint az emberek, beszéltek, mint az emberek, és benépesítették a föld színét.

Éltek és sokasodtak, lányaik voltak, fiaik voltak a fából alkotott embereknek, de nem volt lelkük, nem volt értelmük, és nem emlékeztek a Teremtőre és az Alkotóra.

Elfelejtették Égsvívét, és ezért elveszítették kegyelmét...

Égsvíve vízözönt bocsátott rájuk, és a hatalmas vízözön a fából teremtett alakok fejére zúdult."

Egy Kr.e. 2000-ből származó egyiptomi szövegben ezt olvashatjuk az ember teremtéséről: *„Létrehoztam az isteneket verítékemből, megalkottam az embereket szemem könnyeiből.”*

A görög mitológia szerint Zeusz földből mintázta az első embert, akit azután Athéné csókjával keltett életre.

Az emberi kultúra egyik legismertebb teremtéstörténete, a **Biblia** szerint Isten saját képére alkotta az embert.

„És mondá Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon. Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket. És megáldá Isten őket, és mondá nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon. És mondá Isten: Imé néktek adok minden maghozó füvet az egész föld, és minden fát, a melyen maghozó gyümölcs van; az legyen néktek étékül.” (Károli Gáspár fordítása)

Evolúció

Az ember kialakulását több tudományág is kutatja; ezek a darwini evolúció elméletére épülnek.

Charles Darwin 1859-ben alkotta meg az evolúció elméletét. A ma elfogadott tudományos magyarázatok Darwin *A fajok eredete* c. művében kifejtett gondolatokon alapulnak. Darwin szerint az ember a természet része, azzal együtt fejlődött / fejlődik. Földünk élővilága állandó változásban, állandó mozgásban (fejlődésben) van. Az egyes élőlények fejlődése az egyszerű szervezetektől a bonyolultabb szervezetek felé halad. Az élővilág fejlődésének alapvető mozgatórugója az alkalmazkodóképesség.

Az élőlények arra törekednek, hogy a legjobb életfeltételeket biztosítsák önmaguk számára. A fennmaradásért vívott harcban az előnyös tulajdonságokkal rendelkező fajok egyedei maradnak fenn. A természetes kiválasztódás törvénye szerint az egyed kiváló tulajdonságai a generációs öröklődési folyamatok révén az egész faj általános jellemzőjévé válhat. A *„... természetes kiválasztás - írja Darwin - naponként és óránként szerte a világon szemügyre vesz minden csekély változást; elveti mindazt, ami rossz, megőrzi és felhalmozza mindazt, ami jó; csendben és észrevétlenül dolgozik minden egyes szerves lény tökéletesítésén, bármikor és bárhol kínálkozik rá alkalom, hogy az élőlényeket szerves és szervetlen életfeltételeikhez alkalmazkodóbbá tegye.”*

A természetes kiválasztódási folyamatnak megfelelően - mondják a kutatók - az emberi fejlődés beleilleszkedik a természet fejlődési folyamatába. Az ember a legbonyolultabb szervezettel rendelkező főemlős. A majom és az ember közös őstől származik. A két család kialakulási folyamatában a **missing link** jelenti azt a hiányzó láncszemet, amelytől a fejlődésük mind jobban eltávolodott egymástól.

Napjainkban egyre hevesebb támadások érik a darwini evolúció elméletét.

- evolúció, olyan hipotézis, melyet laboratóriumi körülmények között nem sikerült bizonyítani, szervtelenből szerves anyagot, ezen belül alacsonyabb rendűből magasabb rendűt nem sikerült előállítani,
- az emberi szervezet olyan bonyolult rendszer, amelyet véletlenszerűen nem jöhetett létre
- véletlenek láncolatára nem lehet alapozni a világ fejlődését,

- mint világmagyarázat, nem abszolutizálható,
- tehát egyike a lehetséges magyarázatoknak.

Milyen volt az élet az ember előtt?

A következőkben a fejlődélmélet alapján áttekintjük az emberré válást.

Bolygónk 4.5-4.6 milliárd éves. A Föld keletkezése és fejlődése - tehát az ősi kontinens(ek), a vízburok és a légkör kialakulása - több milliárd évig tartott. Felöleli a földtörténeti őskort és az előkort. A Föld még nem volt egészen egy milliárd éves, mikor megjelentek az élet első jelei. Az első élőlények a fehérjékből és ribonukleinsavakból felépült differenciálatlan egysejtűek voltak. Ezekből az egyszerű lényekből fejlődött ki a növény- és az állatvilág. A bioszféra kialakulása teljesen megváltoztatta a Föld felszínének az arculatát. Változott a növényzet és az állatvilág.

Az evolúció lassan indult. Az élet első jelei az óceánokban keletkeztek, mintegy 3.8 milliárd éve. A paleozoikum - földtörténeti ókor - végén már dúsan virágzott az élet a tengerekben és az édesvizekben. Az első gerincesek mintegy 450 millió évvel ezelőtt jelentek meg a Földön, az első szárazföldi növények pedig 400 millió éve. Az ősi kontinenst, a Pangea-t hatalmas őserdők borították. Ezekből keletkeztek az első nagy széntelegek, a karbon időszakban. A dús vegetáció kedvezett a kételtűek, a hüllők és számos más alacsonyabbrendű állatfaj, közöttük a rovarok fejlődésének. Az első szárazföldi gerincesek szintén ekkor jelentek meg a Földön (370 millió éve). Az ókor végén az addig egységes őskontinens szétszakadozott, megkezdődött a kontinensvándorlás. A paleozoikum végén megváltozott az éghajlat. A Földön általános lehűlés ment végbe.

A földtörténeti középkorban eltűntek a hatalmas őserdők, valamint a halakban és a kételtűekben gazdag mocsarak. A mezozoikum a „dinoszauruszok kora” volt. Az őshüllők fejlődésének a földtörténeti középkor végén hirtelen vége szakadt. A hatalmas testű állatok kipusztultak. A földtörténeti középkorban a növényvilág fejlődését a nyitvatermők határozták meg. Ekkor jelentek meg az emlősök.

A földtörténeti újkorban a lombos erdőkkel és a füves-ligetes mezőkkel borított kontinenseket az emlősök és a madarak serege népesítette be. A szárazföldek fokozatosan felvették a mai földrajzi helyzetüket. Az újkor végén újabb klímaváltozás történt. Az eocén időszakában a trópusi éghajlat messze északra kitolódott (a 60. szélességi körig terjedt). A miocén időszakában egy lehűlési periódus következett be. A forró égövi klíma visszahúzódott. A melegkedvelő növények és állatok délre húzódtak, vagy pedig kipusztultak. A pliocén végén, a pleisztocénben hatalmas jégsapka borította be Európa, Ázsia, Amerika északi területeit. Hatalmas eljegesedések és felmelegedések váltogatták egymás az északi féltekén. A jég visszahúzódása után a maihoz hasonló éghajlati viszonyok alakultak ki. A nagy éghajlati övek elfoglalták a mai helyzetüket. Euráziában kialakult a lombos erdők öve (juhar, bükk, tölgy, és a magasabb szélességi körök vidékén a tűlevelűk). A növény- és az állatvilág erősen hasonlított a maihoz.

Ilyen természetföldrajzi körülmények között kezdődött meg az ember kialakulása. Az ember kialakulása és fejlődése szempontjából fontos főemlősök mintegy 70 millió évvel ezelőtt alakultak ki - a ma Hátsó-Indiában élő mókuscickányokra emlékeztető - apró rovarévők. A főemlősök kifejlődése gyors volt.

Az embernek, mint biológia és társadalmi lénynek az állatvilágból történt kiválásától a mai ember kialakulásáig sok-sokmillió év telt el. Az antropogenezis (a görög anthropos - ember és a latin genesis - eredet, keletkezés szóból) hosszú ideig tartott. A fejlődés folyamán az ember specializálódott élőlényé vált. Az eljegesedés időszakában - pleisztocénben - sokkal gyorsabban fejlődött, mint azt megelőzően bármikor. Hárommillió évnél rövidebb idő alatt három egymást követő faj alakult ki: a homo habilis, a homo erectus és a homo sapiens.

Az ember kialakulásának élettani jellegzetességei

Az ember, mint az élővilág legfejlettebb tagja. A természet része. Rendszertanilag az állatvilágból származik, de számottevően különbözik attól. Az alkalmazkodás bonyolult formái, a

felegyenesedett testtartás, a kéz, a szem és döntően az idegrendszer (agy) átalakulása, valamint a társadalommá válást és fejlődést előmozdító kulturális alkalmazkodás, gondolkodás és a gondolatok közlése (beszéd), az eszközhasználat és az eszközkészítés is kizárólagosan az emberre jellemzők.

Az emberré válás során megváltozott a koponya. Az agykoponya nagyobb lesz, a változatosabb táplálkozás következtében csökkent az állkapcsok és az arckoponya mérete. Jelentősen megnőtt az agy térfogata. Kifejődött az agykéreg. Tudathordozó szürkeállomány borította be az agy „primitívebb” részeit.

A felegyenesedés - két lábra állás - következtében felszabadult kéz. A kéz alkalmas lett a tárgyak hordozására, az eszközök használatára és elkészítésére, és más, finomabb műveletek elvégzésére. A hüvelykujj és a mutatóujj szembeállíthatósága növeli a kézügyességet.

Az ember főemlős elődeitől élés és pontosan látó szemet örökölt. A szem az ember legfontosabb érzékszerve. A mélység érzékelésére szolgáló térlátás azért alakult ki, mert a fejlődés során a szemek a fej oldaláról előre kerültek, egy síkban helyezkednek el. A színlátás a nappali életmódhoz való alkalmazkodás eredménye.

További fontos változás jelentett az ivarzási ciklus megszűnése. Ősünk csaknem bármikor képes volt utód nemzésére, ezáltal nőtt az utódok száma, javultak a természetes kiválasztódás esélyei. A terhességi idő kitolódásával fejlettebb utódok születtek. Az utódok több idegsejttel rendelkeztek.

Az ember a természet kihívására a passzív alkalmazkodás helyett, aktív tevékenységgel a környezet átalakításával válaszolt. A biológiai hiányosságait eszközökkel és szokásokkal pótolta. Az ember az alkalmazkodás révén egy mesterséges világot hozott létre. A földrajzi környezet átalakítására irányuló, kultúrateremtő emberi tevékenységet folytatott. Az ember, ellentétben az egysíkúan reagáló állatokkal, sokféle módon válaszol, sokféleképpen alkalmazkodik a környezetváltozásokhoz. Ennek előfeltétele az előrelátó, mérlegelő tudatosság, az intelligencia.

Élettani szempontból sok a **hasonlóság** az ember és az emberszabású majmok között:

- egy pár tejmirigy,
- vakbél féregnyúlványa,
- testüket szőrzet borítja,
- azonos a vércsoport megoszlása,
- embrió a Haeckel-féle biogenetikai alaptörvény alapján bejárja az élővilág fejlődését.

Élettani szempontból ugyanakkor sok **különbség** is van az ember és az emberszabású majmok között:

- agykoponyája nagyobb, mint az arckoponyája,
- agya nagyobb, mint az emberszabású majmoké,
- gerincoszlopa kettős S alakban ívelt,
- medence hordozza és osztja el a végtagokra a test súlyát,
- hüvelykujja nagy és szembeállítható a többi ujjal,
- lába erős izomzatú és a lábikrája kidomborodik.

Az élettani különbségeket a magasan fejlett agy kialakulása magyarázza. Az emberi agykéreg felszíne kb. két m². Az australopithecus agytérfogata 420-560, a homo habilis 560-650, a homo erectus 750-1250 cm³, a neandervölgyi ősemberé pedig - meglepően nagy - 1400-1800 cm³ volt, addig a mai emberé átlag 1400 cm³. Az agy fejlődése vezetett el a beszéd és a társadalom kialakulásához. Az ember az agyfejlődés, az intelligencia, a munkavégzés által uralja a természetet, céltudatosan szervezett közösségekben végzi tevékenységét.

Az emberré válás, az emberi fejlődés lényege a következő: *„A felegyenesedett testtartás - válasz lehetett az erdő gyérülésére és az ezt követő szükségletre, hogy keresztüljussanak az erdős területek közötti nyílt térségen - önmagában megkönnyítette a kultúra kialakulását. A kezek alkalmassá váltak az eszközhasználatra, eszközkészítésre; ezek ösztönöztek az agyfejlődésre és megteremtették a koponya felépítésének módosítását. A fogak szerepének csökkenése az arckoponya fejlődésére hatottak. De csak azok a hominidák voltak életképesek, amelyek értelmesen használták eszközeiket és fegyvereiket. Az ilyen cselekvésre legrátermettebb csoportok maradtak fenn.”*

Földtörténeti újkor; az emberré válás főbb állomásai

Geológiai kor	Idő Év)	Az ember fejlődése	Régészeti korok
Harmadkor	70-2 millió	Első főemlősök	
Paleocén	64-54		
Eocén	54-38		
Oligocén	38-26	Propliopithecus	
Miocén	26-7	Dryopithecus Ramapithecus	
Pliocén	7-2	Australopithecus Homo habilis Homo erectus	alsó paleolitikum 2000000-60000
Negyedkor	1 millió - 10.000		
Pleisztocén		Homo sapiens Homo sapiens sapiens	középső paleolitikum 60.000-35.000 felső paleolitikum 35.000-12.000
Holocén	10.000-től		mezolitikum 12.000- 9000 neolitikum 9 000-3000 rézkor - 3000- 2000 bronzkor - 2000- 1000 vaskor - 1000-

Az emberi fejlődés előtörténete

A keletkezéselmélet szerint az emberré válást a következőképpen vázolják fel:

1. A főemlősök evolúciója a fejlődés során elágazott és két ágon folytatódott tovább. Az amerikai földrészen - a harmadidőszaktól a világ többi részétől elzártan fejlődő kontinens - a szélesorrú majmok csoportja fejlődött ki, míg az Óvilágban a keskenyorrú majmok csoportjáé.

A keskenyorrú majmok közé sorolják az emberszabású majmokat és az embert.

Ezután bekövetkezett az emberszabású majmok és az ember fejlődésének kettéválása. A missing link - emberszabású majmok és az ember közös őse - megjelenését mintegy mintegy 35-30 millió évvel ezelőttre teszik. A **Propliopithecus** (Aegytopithecus) néven ismert közös ős az alsó oligocén korában élt. Az egyiptomi Fajúmban megtalált maradványok alapján kis testű, kis testsúlyú és kis agytérfogatú élőlény volt. A fák között élt, vízszintesen álló gerinccel négy lábon járt.

Az ember és az emberszabásúak fejlődése 20-15 millió évvel ezelőtt különült el. A miocén és pliocén korszakban megjelent **Dryopithecusok** (Propliopithecus utódai) benépesítették Afrika, Európa, Ázsia erdőségeit, ligetes sztyeppéit. A Dryopithecus zápfogán megtalálható az emberszabásúakra jellemző Y alakú árok. A Több csoportjuk létezett. A Dryopithecusok közé tartozik a hazánkban - Rudabányán - megtalált harmadidőszaki emberelőd, a Rudapithecus (10 millió év).

Az Ázsia egyes vidékeire - Himalája környéke, Dél-Kína - fellelt Dryopithecusból fejlődött ki a **Ramapithe-cus**. A Ramapithecus megjelenésével vált ketté az emberszabású majmok és ember fejlődése. Az ember kialakulásának első lépései mintegy 8-5 millió éve kezdődtek. Az indiai Siwalik-hegység környékéről származó maradványok ennél idősebbek, 14-12 millió évesek. A Ramapithecus két lábon járt. A **bipédia** döntő változást hozott a fejlődésében. A mellső végtagok felszabadultak. Lehetővé vált a kéz folyamatos használata és az alkalomszerű eszközhasználat is. A felegyenesedett testtartás változásokat okozott az agy fejlődésében, megváltozott a hangképző szervek, a hangszálak és a gége elhelyezkedése. Jelentősen bővült az ember testmozgásos jel-és közlésrendszere. Megjelent a beszéd. A tagolatlan beszéd meglétét a "régí jávai nagy ember" és az Australo-pithecus esetében is bizonyíthatónak vélik.

2. Az emberré válás következő állomását a 6-4 millió éve élt **Australopithecus** képviseli. A pliocén végén nagy lehűlés következett be, ezért a Ramapithecus utódai az Egyenlítő vidékére húzódtak. A legtöbb Australopithecus lelet Dél- és Kelet Afrikából került elő (Dél-Afrikai

Köztársaság, Etiópia, Kenya, Tanzánia). Az Australopithecus 120-150 cm magas, 35-45 kg súlyú volt, agytérfogata 420-560 cm³ lehetett. A „déli majom” laza csoportjai a füves-ligetes szavannákon éltek. Alkalmoszerűen eszközöket használtak, de még nem készítették azokat (furkósbot, ásóbot). Az évmilliók során az Australopithecusnak több csoportja alakult ki. Az ember azonban nem innen, hanem más emberelődöktől származik. Az Australopithecus az emberré válás oldalágát képviselte.

3. Az ember közvetlen őse egy másik, az Australopithecushoz igen közel álló, hominida-ág. A kb. 3.0-1.5 millió éves **Homo habilis** („ügyes” ember) hosszú ideig együtt élt az Australopithecussal. Az ismertebb Homo habilis leletek is Kelet-Afrikából és Etiópiából származnak.

A Homo habilis lakóhelye a szavanna és vegyes erdők öve volt. Teljesen felegyenesedve járt. Az agytérfogata 560-650 cm³ volt. A sziklás területek között meghúzódó völgyekben szerezte meg növényi táplálékát. Különböző növényi magvakkal, bogyókkal és gyümölcsökkel táplálkozott. A vadászat révén változatosabb volt étrendje, mint az elődeié. Fából és pattintásos technikával egyszerű kavicsokból, kövekből készített eszközeivel állatokat - rágcsálók, gyíkok, teknősök - ejtett el. Az eszközkészítés miatt sokan az ember első igazi képviselőjének tekintik. Védekezve a zord természeti viszonyok ellen, valószínűleg egyszerű szállást épített magának. A Homo habilis megjelenésével lezárult az emberré válás előtörténete és megkezdődött az emberiség őstörténete. Ennek első szakasza az őskőkor, vagy paleolitikum. (A paleolitikum szó a görög palaiosz - öreg és a lithosz - kő szavakból származik.

Az előemberek

900.000-500.000 éve élt **Homo erectus** („fölegyenesedett” ember) képviseli az emberi fejlődés következő állomását. Az előember törzse és végtagjainak felépítése azonos volt a mai emberével. Agytérfogata 750-1250 cm³ volt. Az agy térfogatának növekedése mellett ugyanilyen jelentős volt a neuronok (az idegsejtek és nyúlványaik) számának a növekedése és bonyolultságának változása is. Az agykoponyája boltozatosabb lett. 160 cm magas lehetett. Az agya olyan átrendeződésen ment keresztül, ami több ismeret befogadására tette képessé. A Homo erectus jól alkalmazkodott a megváltozott természeti környezethez. Félmillió évvel ezelőtt elhagyta az Egyenlítő vidékét. Egyes csoportjai benépesítették Afrika, Ázsia és Európa nagy területeit, habár az egyes földrészekeken nagyon eltérő időben jelent meg. Egyes feltételezések szerint Európába Afrikából kerültek át. A Homo erectus tanyahelyeinek és tábortüzeinek a maradványai mindenütt megtalálhatók a mérsékelt éghajlati övben. A hideg elől barlangokba húzódtak.

Az előember a pattintásos technika segítségével a korábbi ismert kőszilánkok, ékek mellett, kvarcból és kavicsból szakácát (marokkő) készítették. Ezek voltak a legfontosabb szerszámaik. Emellett kőből és csontból készített eszközöket is használtak. Az előember megélhetését a gyűjtögetés és a vadászat biztosította. A nagy testű növényevő állatokat, tűzben edzett fagerellyel és dorongokkal ejtették el. Elsősorban a csordától elkóborolt, magányos állatokra vadászott. Kedvelt vadászszákmánya volt a mai elefánt és az orrszarvú elődje, a szarvas és a bivaly.

Az előember legkorábbi nyomait Jáva szigetén találták meg. A *Homo erectus modjokertensis* maradványainak a korát 1.9 millió évre becsülik. Fejlettebb formája Rhodéziában élt (*Homo erectus rhodesiensis*). Azonban az egyik leghíresebb előember lelet Peking mellől, a Csou-koutien barlangból került elő. A pekingi ősember lelőhelyén előkerült 350000 éves koponyákat feltörték, ezen át vették ki az agyvelőt. Az agyvelő elfogyasztása kultikus célokat szolgálhatott. A pekingi ősember ismerte a tüzet.

A **Homo erectus heidelbergensis** - heidelbergi előember és talán a vértesszőlősi előember is - egyes kutatók véleménye szerint átmenetet képezett a „fölegyenesedett” ember és Homo sapiens között. Homo sapiens praesapiensnek, az ősember kiinduló formáinak is tekinthetjük őket. A magyarországi Vértesszőlősön a mésziszap, nemcsak a közeli itatóra vonuló állatok lábnyomát őrizte meg, hanem a Homo erectus hungaricus erőteljes, vastag lábának a nyomát is.

A nagy területek benépesítése következtében az előemberek egymástól távol élő csoportjai nem álltak kapcsolatban egymással, amit az is igazol, hogy különböző formájú kőeszközöket készítettek. Az edények formája alapján több kultúrát különböztetnek meg. A paleolitikum középső szakaszában a Föld népességének a száma, mintegy 1.0-1.2 millió lehetett. A népsűrűség is rendkívül alacsony volt (0.033 fő/km²).

A homo erectus kisebb csoportokban élt. Ezek a társadalmi csoportok a társadalmi fejlődés alsóbb fokán álló, vadászó-gyűjtögető közösségeket, ún. hordákat alkottak. Egy-egy nagyobb testű állat elejtése megkövetelte a horda tagjainak az összehangolt együttműködését. A közös vadászat hosszabb időre ellátta élelemmel a horda tagjait. A horda vezére kiemelkedő képességekkel rendelkező férfi lehetett. A zsákmányt tűzön megsütötték, közösen fogyasztották el. Az előember korában alakul ki a nemek szerinti munkamegosztás. Az asszonyok fő foglalatossága a gyereknevelés volt. Az átlagos életkor a viszontagságos, nehéz élet miatt nem érte el 30 évet.

Az előember megfigyelte a vadon élő állatok vándorlásának az irányát. Rájött, hogy a vándorlás iránya évenként ismétlődik. Követve az állatok vándorlásának az útvonalat, a tavak, folyók közelében választotta meg szálláshelyeit. Barlangokban lakott, de ágakból és bőrből is épített fedezéket. Az előember ismerte és használta a tüzet, de nem tudott tüzet gyújtani. A horda egyes tagjainak a tűz őrzése volt a feladata. A tűz meleget adott és védelmet nyújtott. A tűz volt a társas élet központja: lehetővé tette az értékesebb ételek elkészítését, a tűz mellett cserélték ki tapasztalataikat, itt közöltek egymással az új ismereteket és itt beszélgettek.

Az ősemberek

Az ősemberek első csoportjai mintegy 400 000 éve vették birtokukba Európát, Ázsiát és Afrikát. A jégkorszakban Európa átlaghőmérséklete 2-3 fokkal volt alacsonyabb, mint ma. A növényzetet fűfélék, bokrok alkották. Az eljegesedéseket követő felmelegedések során az átlagos hőmérséklet néhány fokkal meghaladta a mai hőmérsékletet. A füves-bokros területek helyét elfoglalták az erdők.

A Würm időszakban az ősember megélhetését főként a vadászat biztosította. A nagy testű állatokat (szúró) lándzsával és (hajító) dárdával ejtette el. A fejlett eszközökkel nagyobb mennyiségű zsákmányra tett szert. Tökéletesebb eszközöket készített. Az ősember tovább fejlesztette a pattintásos technikát. Finoman megmunkált speciális szerszámokat (kaparók, pengék, kések, csontból készült varrószerszámok, stb.) készített. Megjelent a halászatra alkalmas szigony és a horog. Szálláshelyeiken csontból, agancsokból, faágakból, lombokból ovális alakú kunyhókat építettek, vagy barlangokban éltek.

A leghíresebb ősember lelet - a **Homo sapiens neanderthaliensis** - a Düsseldorf melletti Neander-völgyből származik. A neandervölgyi ősember zömök, izmos, erős testalkatú volt. Magassága 160 cm volt. 1350-1725 cm³ között váltakozó agya megközelítőleg ugyanakkora volt, mint a ma emberé. A neandervölgyiek csapatosan vadásztak a nagyvadakra, a mamutra, a barlangi medvére, a gyapjas orrszarvúra és az őstulokra. Használták tüzet. Ismerték a tűzgyújtást.

Tartós megtelepedésének nyomai Európa-szerte fellelhetők (Gibraltár, Franciaország, Belgium, Csehország). Magyarországon - Tata, Subalyuk, Érd - találták meg a nyomait. Közép-Ázsia (Teskik Tas), a Közel-Kelet, Kelet-és Észak-Afrika szintén őrzi az ősember nyomait.

A neandervölgyi ősember a jelenkori ember jégkorszaki elődje volt. Életkörülményei, életének színtere a mai eszkimókéhoz hasonlíthatott. Genetikai okok miatt utód nélkül halt ki úgy 40.000 évvel ezelőtt. Az eljegesedés következtében az egyes hordák egymástól elszigetelten éltek. Az utódok nemzése a csoporton belül történt. Megszűnt a csoportok közti géncsere. Lecsökkent az egyedek ellenálló-képessége, lecsökkent a népszaporulat. Más magyarázat szerint a cro-magnoni ember idejében is tovább élt. Egyszerűen beleolvadt a fejlettebb típusokba.

Az ősember társadalmi szempontból fejlettebb volt, mint elődei. Javultak az életviszonyai. Emelkedett az átlagéletkor és növekedett a népsűrűség. A neandervölgyi ősember 20-50 fős hordákba szerveződött. A horda vezére mellett nagy tekintélye volt az idősebb, tapasztaltabb vadászoknak, akik vezető posztokat is betölthettek. A neandervölgyi ősember életében fontos szerepe volt a mágiának és a kultikus szertartásoknak (pl. medvekultusz). Az agyvelő

elfogyasztása kifejezte, hogy a halott ereje, lénye tovább él az élőkben (aki éveken át velük volt, a hordával marad halála után is). A horda elhalálozott tagjairól való gondoskodás a temetési szertartásokban és a holtakhoz kapcsolódó kultikus elképzelésekben is tükröződik. A neandervölgyi ősember kialakította a test és a lélek fogalmát. Azt gondolták, hogy a halál után a lélek elhagyja a testet és tovább él. A sírokba ezért belehelyezték a halott fegyvereit, szerszámaikat és értéktárgyait. A varázslás a vadászat sikere érdekében történt. A neandervölgyi ember törekedett a természeti jelenségek megértésére, befolyásolására. Ezek a változások jelzik, hogy neandervölgyi ősemberek az ismereteiket és gondolataikat egyszerű nyelven megfogalmazva cserélték ki egymással.

A jégkorszak (Alpok eljegesedése alapján)

Biber	2.400.000 - 2.100.000
Donau	1.800.000 - 1.200.000
Günz	895.000 - 780.000
Mindel	500.000 - 375.000
Riss	240.000 - 120.000
Würm	80.000 - 10.000

A cro-magnoni ember

A mai ember közvetlen őse az őskőkor végén jelent meg. A **Homo sapiens sapiens** mintegy 35-40000 évvel ezelőtt jelent meg Európában. 170-180 cm magas, 1400 cm³ átlagos agytérfogatú volt. Nevét a Cro-Magnonban (Franciaország) talált maradványokról kapta. Az előkerült emlékek között a művészi értékű, szépen faragott agancs és csonteszközök, női figurák (Vénusz-szobrok) azt is jelzik, milyen magas volt a késői paleolitikum kulturális fejlettsége. Megszületett a képzőművészet. A cro-magnoni ember nyomai Magyarországon a lovasi festékbányából, Istállókőről, valamint a Szelete-barlangból kerültek elő.

A homo sapiens sapiens az elődeinél jóval bonyolultabb eszközöket készített. Fontos mérföldkő volt az emberi fejlődésben a tűzgyújtás ismerete mellett a nyíl és az íj feltalálása, a csiszolt kőbalta készítése és néhány évezred múltán a termelő életmódra való áttérés.

A cro-magnoni ember fő élelemforrása a vadászat volt. A nagy testű állatok egy-egy fajtájára vadászott. A specializált vadászat során elfogyasztott állatok csontmaradványainak nagy mennyisége arról tanúskodik, hogy táplálék biztosításához elegendő állatot tudott elejteni, tökéletesebben kimunkált fegyvereivel.

A vadászat idején a cro-magnoni ember vándorolt. Azokon a vidékeken, ahol nagy állatcsordák éltek tartós táborhelyeket alakított ki. Barlangokban lakott, vagy csontból, agancsból, bőrből félig földbe süllyesztett sátrakat épített. A huzamosabb egy helyben lakás az ember életmódjában is megnyilvánult. A nemek és életkorok szerinti munkamegosztás megszilárdult. Az emberek egyre nagyobb szerepet tulajdonítottak a vérségi kapcsolatokon alapuló összetartozásnak. Kialakultak a nagycsaládok és létrejött a nemzetségi társadalom.

A jégkorszak után bekövetkezett klímaváltozás lehetővé tette a Föld meghódítását, benépesítését. Az ember az őskőkorban benépesítette Amerikát és Ausztráliát. Ausztrália benépesítése 40-30.000 évvel ezelőtt történt meg. Az amerikai szárazföld benépesítése az Ázsiát az Amerikával összekötő földnyelven (Bering-szoros) keresztül, mintegy 13000 évvel ezelőtt kezdődött. Az eltérő földrajzi adottságú és éghajlatú területeken történt megtelepedés vezetett a nagy rasszok megjelenéséhez. A forró égövi Afrika, a szubtrópusi Ázsia, a mérsékelt éghajlatú Európa más-más hatást gyakorolt az ember szervezetére. Az itt élő emberek testi sajátosságai eltérőek lettek. Az így keletkeztek az emberi nagy rasszok: az europid, a mongoloid, a negrid és a veddo- ausztrálid.

Az őskőkor végén már különböző fejlettségű gazdasági-kulturális népcsoportok éltek a földön: ezeknek az életmódja sok helyen napjainkig alig változott.

A mai ember őse az életviszonyainak leginkább megfelelő közösségi életformát – társadalmat – alakított ki.

Paleolitikum

Az emberi társadalom legősibb időszaka a pattintott kőkorszak. Az e korban élt ember **zsákmányoló életmódot** folytatott, abból tartotta fenn magát, amit a természetben készen talált. Értékrendjében a közösségi összetartozás erősítése, a közösségben elfoglalt hely biztosítása központi helyet foglalt el. Az egyén a közösséghez való tartozás erősítésére törekedett ezért nélkülözhetetlenné tette magát. Felajánlotta társainak az erejét és az ügyességét, az általa megszerzett zsákmányt. A közösségtől védelmet és biztonságot kapott cserében. A zsákmányoló társadalom nem ismerte a mai értelemben vett magántulajdont. Egyes tárgyak kötődtek a személyekhez. Az eszközök többségét közösen használták.

Az anyagi javak megszerzésére kialakult a nemek, s az életkor szerinti munkamegosztás. Az asszonyok gondozták az utódokat, ők végezték a tábor körüli munkát. A nők és gyerekek feladata volt az élelemszerzésben a biztonságosabb gyűjtögetés. A férfiak látszólag tétlenebb foglalkozást űztek; a vadászatot, halászatot és a háborút. A férfiak szervezték a vallási szertartásokat. A vadászati technika az idők folyamán megváltozott. Ásott vermekkel, csapdákkal elejtett nagyvadakkal táplálkoztak. Majd a nagyvadak mellett szívesen vadásztak kis testű, gyors mozgású növényevőkre (gímszarvas, vaddisznó, bölény) és madarakra. A lándzsát és a dárdát fokozatosan felváltotta az íj és a nyíl. A gyors vadak elejtése tette szükségessé a vadászat magas szintű összehangolását. Megkövetelte a gondolkodás fejlődését, hogy az ember az erős, gyors, kifinomult érzékszervekkel rendelkező állatokat elejthesse.

Az egyes emberi közösségek sziklarepedésekben, barlangokban, kunyhókban, sátrokban éltek. Életükben fontos szerepe volt a **tűznek**. A tűz meleget és fényt adott, távol tartotta a ragadozókat, a társasági élet központja volt. A tűz a varázslás és a mágikus szertartás szerves része volt. A szertartások fontos "kellékei" voltak a művészi ábrázolású barlangrajzok, melyek a vadászat sikerét voltak hívatottak elősegíteni.

A késői kőkorbán a társadalmi együttélési formák fejlődése figyelhető meg. A vérségi-rokonsági és a területi-gazdasági szerveződés lett a legfőbb összetartó erő. A kétféle összetartó erő együttesen működött. Megváltoztak a társas kapcsolatok, szorosabb lett az együttműködés. A kifejlődő önmérséklet tovább erősítette a közösségi szellemet. Az őskőkorbán megjelent az elemi család. A családi házassági kapcsolatok hozták létre a rokon családok rendszerét.

A zsákmányoló társadalmak kezdetben szabályozatlan hordákban éltek. A társadalmi viszonyok változásával (exogámia, tervszerű irányítás, munkamegosztás) létrejöttek a törzsi-nemzetségi viszonyok. Közös ős szimbolizálta a nemzetségek összetartozását. A nemzetség közös állat-őstől származtatta magát (totemizmus). A népesség növekedésével létrejött a törzs. A törzs az egy területen élő, azonos származású vagy azonos származástudattal rendelkező nemzetségeket kapcsolja össze. A törzs tagjai közös nyelvet beszéltek, kultúrájuk azonos. A törzsnek politikai, katonai, igazságszolgáltatási hatalma volt a tagjai fölött.

Az őskori ember művészete és műveltsége

Az emberiség anyagi és szellemi kultúrájának gyökerei az őskorig nyúlnak vissza. Az őskori ember fejlett értelemmel és képzelőerővel rendelkezett. Differenciált elképzelése volt a világról. Gondolatvilágát a történettudomány, a régészet és a mai természeti népek szokásait, mindennapjait és rituális szertartásait tanulmányozó néprajz segítségével vizsgálja.

Gondolkodásmódjában jelentős szerepe volt az ösztönösségnek (érzelmi meghatározottság), az analógiáknak (az ismeretlen jelenségek okát és lényegét hasonló jellegű, ismert dolgokkal magyarázták), a képszerűségnek, az én-tudatnak, a személyiség gyengeségének (közösség számára nem az egyén az érték, a csoport fennmaradása fontos). Az őskori ember a természettel folytatott mindennapi harcban több oksági összefüggést ismert fel. Ismerte az időjárás ciklusos változását, az állatok és növények főbb tulajdonságait. A késő paleoliti-kumban létezett a hold fázisainak megfigyelésén alapuló, az idő jelölésére szolgáló szimbolikus rendszer.

Kézzelel fogható, okszerű magyarázat hiányában az analógiákhoz fordult és a szellemlényeket hívta segítségül. A világ működésében egy mindenütt jelenlévő és láthatatlan erőt feltételeztek, a világot szellemekkel népesítették be. Képzetükben lelke volt a köveknek, az állatoknak, a fának. Titokzatos varázserőt tulajdonítottak a megmagyarázhatatlan természeti jelenségeknek (Hold és a Nap járása, vizek áradása és apadása, állatok vonulása). Képzeteik szerint ezek az erők nem bírtak olyan természetfeletti tulajdonságokkal, mint a civilizált népek istenei. Az ősember a természeti erőket mágikus szertartásokkal akarta szolgálatába állítani. A szertartás az élelemszerzésre irányult, szorosan kötődött a mindennapi élethez. A fontosabb eseményeket (háború, vadászat, születés) szertartások elevenítették meg. Itt sajátították el és gyakorolták be a vadászathoz szükséges készségeket. Megjelentek a negatív (ártó) erőket elhárító varázslatok: ember-, analóg- és képvarázslás is.

A tabu, a fétis, a totem fontos része volt az ősember gondolatvilágának. Az állatokban látták egy-egy embercsoport őseit. A szellemekbe vetett hit (animizmus) a középső- vagy pedig az újkőkorból alakult ki. Az ősember hitt a halál utáni életben. Ez a hit tükröződik a holtak eltemetésében, a halotti kultusz megjelenésében. A halotti kultusz bonyolult jelképrendszert hordozott. A temetkezés a neandervölgyi ember korában lett általános. A halottat a tűzhely közelében temették el, kifejezve, hogy továbbra is a közösséghez tartozik.

A késő kőkorból új temetkezési szokások jelentek meg. A halottat összekötözve, vagy zsugorítva temették el, hogy megakadályozzák a visszatérését. Más kultúrákban magas sírhantot emeltek a halott fölé, így akarták a halottat sírban maradásra bírni. Gyakran vörös okkerrel hintették be a holttestet. A vörös okker a vért helyettesítette, az élet szimbóluma volt. A sírokban ruhát, fegyvereket, ékszereket, élelmiszert helyeztek el, hogy az elhunyt jól érezze magát a lelkek birodalmában és folytathassa a másvilágon is sajátos tevékenységét.

Az őskorban azt gondolták; az enyészetnek átadott testtel szemben a lélek halhatatlan. Felfogásuk szerint a lélek a halál pillanatában elhagyja a testet. A lélek távozására különböző magyarázatok születtek. Egyes mai természeti népek úgy tartják, a lélek árnyék formájában a sír közelében marad. Más törzsek szerint a lélek a halál pillanatában konkrét helyre távozik. A lélek birodalmába több módon lehet eljutni: csónakon, hídon, madarak segítségével.

A mágikus szertartások és hiedelmek hívták életre a művészeteket. A késői paleolitikumban a művészet magas színvonalat ért el. Az őskor legszebb művészeti alkotásai a kőből, csontból, elefántcsontból faragott nőalakok. Az első ilyen szobrocskát 1926-ban, Willendorf mellett találták. Később - Spanyolországtól Szibériáig - nagyon sok ilyen szobor került elő a föld mélyéből.

A Vénusz szobrok (pl. a Lespuges-i és a Lauselli Vénusz) az anyaság szimbólumai. Az istennők mágikus vallási hatalmát, tágabb értelemben az állatok anyját, a nemzetség anyját jelképezték. Az anya a vadászszerecsse, a termékenység, a közösség jólétének a forrása. A franciaországi La Magdaleine barlangról elnevezett kultúra idején az ősművészek absztrakt női figurákat készítettek. A magdaleni kultúrában virágzott a csontból, agancsból és kőből készült, finoman vésett és díszített tárgyak készítése.

A jégkorszak első festményei mintegy 35.000 évesek. Az első próbálkozások kusza, összevissza, egymást párhuzamos vonalakkal átszelő "makaróni ábrázolások" voltak. Az emberi kultúra örökbecsű művészeti alkotásai között előkelő helyet foglalnak el a színpompás, magas technikai színvonalú barlangi rajzok és festmények. Ismert a spanyolországi Altamira és El Castillo, a franciaországi Lascaux (jégkori sixtusi kápolna), Les Combarelles és Les Trois Freres barlang. A barlangok szentélyek lehettek. A festmények a barlang nehezen megközelíthető részeiben, a bejáratától távol készültek. A barlang mélyébe bemerészkedő ember vörös, sárga, barna, fekete színekkel állatokat (mamut, bölény, őz) festett a falakra. A barlangi festményekkel egyidejűleg „domborműveket” is készítettek.

A festmények esztétikai élményt nyújtottak és gyönyörködtettek, de mágikus funkciójuk is volt. Azt tükrözik, hogy "amilyen biztonsággal veti falra a kép alkotója az elejtendő vadat, ugyanolyan biztos kézzel fogja a vadász is elejteni az élő állatot". A barlangok kultikus rítusok színterei voltak. Ezeken a felnőttek, a vadászok és férfivá avatás előtt álló ifjak vehettek részt.

A termelő életmód kialakulása (a neolitikum)

15.000-10.000 éve véget ért az utolsó jégkorszak. Európában 8-7000 éve, Észak-Amerikában pedig 6000 éve eltűnt a jégtakaró. A Földön fokozatos felmelegedés kezdődött. A maihoz hasonló időjárási viszonyok váltak uralkodóvá és a mai határok közé kerültek az éghajlati övek. Az éghajlati viszonyok változása a növény- és állatvilág változásával járt együtt. A tűlevelű erdőket felváltották a melegebb éghajlatot kedvelő lombhullató erdők. A jégtakaró helyét hatalmas kiterjedésű puszták foglalták el. Európában és Ázsiában a létfenntartás feltételei átmenetileg romlottak. A rénszarvasok, követve a tundra visszahúzódását északra vándoroltak. A vadászó-gyűjtögető népek követték a vadállományt. Az állatállomány csökkenése miatt tavak mentén megjelent a halászó életforma.

Az európai ember életkörülményei nagyon lassan változtak. A kultúra egyszerűbb és szegényebb volt, mint a paleolitikum végén. Kőeszközöket, kovakőből kis vésőket, pengéket és csiszolatlan fejszéket készítettek. A nyersanyaglelőhelyek csak bizonyos vidékeken találhatóak, ezért megindult a különböző kultúrák között a cserekereskedelem. Fejlődött a közlekedés (csónak, szántalp). Az európai mezolitikum végén megjelent a fazekasság. Euráziában a kutya az első háziállat.

A Ráktérítő övezete elsivatagosodott. Megváltozott Észak-Afrika, a Közel-Kelet és Dél-Ázsia növény-és állatvilága. A klímaváltozás átmeneti visszaesést okozott a térségben élő emberek életében. A Ráktérítő-menti embercsoportok, vagy életmódváltásra kényszerültek, vagy követve az észak felé húzódó állatcsordákat, elvándoroltak.

A pattintott kőkorszakot követő átmeneti időszak, a mezolitikum fordulópontot jelentett az emberiség fejlődésében. Megjelentek a megélhetés új formái. Megkezdődött a zsákmányolásról az áttérés az élelemtermelésre.

A Közel-Keleten és Délkelet-Ázsia egyes vidékein a nők már a mezolitikum időszakában is gyűjtögettek az őshonos gabonafélék magvait. A gyűjtögetésből alakult ki a nők által végzett kezdetleges földművelés. A férfiak a vadászatról az állattartásra, állattenyésztésre tértek át. A földművelés és állattenyésztés kialakulásával az ember először avatkozott be a kezdeményező módon a természeti folyamatokba és végleg kilépett az állatvilágból. A természethez való passzív alkalmazkodást a termelő tevékenység váltotta fel.

A „neolit forradalom”, a termelő gazdálkodás kialakulása valószínű több helyen és egymástól függetlenül ment végbe (A neolitikum a görög neosz - új, fiatal és a lithosz - kő szavakból származik). Az Ázsián keresztül az amerikai szárazföldre érkezett és a Közép-Amerikát gyorsan megszálló népcsoportok északon halászattal, az erdős-füves vidékeken vadászattal és gyűjtögetéssel foglalkoztak. Közép-Amerikában ezekben az évezredekben keletkeztek az első neolit kultúrák. A Kr.e. 9-7. évezredben a növényeket (fűszerek, kukorica, bab, tök) házasították. Délkelet-Ázsiában a Kr.e. 8. évezredben kezdtek el termesztetni a babot és a borsót. A Kr.e. 6-3. évezred során áttértek a rizs, taro-, yamgyökér termesztésére. Megkezdődött az állatok házasítása is.

A neolit kori ember gyorsan áttért a vadászó-gyűjtögető életmódról a növénytermesztésre és az állattartásra. A termelő gazdálkodással helyhez kötött életforma alakult ki. Az újkőkori jellegzetessége a házépítés, az állandó letelepedett életmód. Új eszközök és új technikai eljárások is ekkor terjednek el.

Az élelemtermelés egyik jelentős központja a Közel-Keleten, a "termékeny félhold" övezetében alakult ki. A Közel-Keleten egymás mellett található a földművelésre alkalmas folyóvölgyek és az állattenyésztésre alkalmas magasabban fekvő, szárazabb területek is. Itt található az a növény- és állatfajták, amelyeket az ember először házasított. A dombvidék optimális természeti feltételeket - megfelelő időjárás, jó talaj, évi átlag 800 mm csapadék - biztosított a földműveléshez.

A „termékeny félhold” lakói a mezolitikumban vadászó-gyűjtögető életmódot folytattak. Településeik alig különböztek a paleolit szálláshelyektől. Az első állandó települések ott jöttek létre, ahol a lakosság vízi zsákmányoló életmódra (halászat, rákászás, kagylógyűjtés) és a vadon termő gabonafélék gyűjtésére specializálódott. A kereskedelem az első időkben jelentéktelen volt. A társadalmon belül sem alakultak ki számottevő rangkülönbségek.

Az élelemtermelésre való áttéréssel kialakult a tartós egyhelyben lakás, a letelepült életforma. Létrejött az első falvak. Változott az építkezési mód is. A kerek kunyhókat négyszögletes, nádból és agyagból tapasztott, döngölt vályogból, esetleg kiszáritott téglából épített házak váltották fel.

A földművelés révén sokféle növényféle ad táplálékot. A neolitikum fő kultúrnövényei a búza, árpa, köles, a tönköly és egyes hüvelyesek (bab, borsó és a lencse) voltak. A szántás és vetés sok fáradsággal járt. Kezdetben ásóbottal, kapával túrták fel a földet. A faekét később kezdték használni. A terméshozam kezdetben igen alacsony volt, de lehetővé tette a téli élelmiszer, a következő évi vetőmag felhalmozását. A gabona őrlése az asszonyok feladata volt.

Az állatok domesztikálása valamivel korábban történt, mint az első kultúrnövények megjelenése. Az állattartás kezdetei Kr.e. 8500-ra tehetőek. Az első házasított élőlény a kutya volt, majd a juhot és a kecskét házasította az ember. Kr.e. 7000 körül történt meg a szarvasmarha (őstulok) házasítása. A közép-ázsiai sztyepék népe Kr.e. 4600 táján kezdett el lótenyésztéssel foglalkozni. A lovat eleinte karámokban őrizték, majd háts- és igáslónak idomították. Az ember később kezdett el baromfit (kacsa, tyúk, lúd) tartani.

A mezőgazdasági munkák végzéséhez a már meglévőktől eltérő, jobb minőségű szerszámokra volt szükség. A neolitikumban sok új találmány tette elviselhetőbbé és könnyebbé az életet. A termelésre való áttérést a hatékony kőeszközök megjelenése tette lehetővé. A csiszolásos és fúrásos technikával készült eszközökkel könnyebben vágták, könnyebben faragták a fát, könnyebben irtották az erdőt. Az irtások helyén településeket alapítottak, földet műveltek.

Az egyik legősibb "házimunka" a fonás. Kezdetben fakéregből, vékony ágakból, hánocsból kosarat, terítőket és más tárgyakat fontak. Élénk színekkel, geometriai ábrákkal díszítették. A letelepedett életmód tette lehetővé a textil készítésének a felfedezését. A textilipar első nyomai az egyiptomi és elő-ázsiai neolitikum falvak maradványai között találhatóak. A szövés és a fonás házi munkának számított. Gyakori neolitikumi régészeti lelet az agyagból készített orsó és rokka.

Az ember a fazekasságot az élelemtermelés megjelenése előtt is ismerte. A neolitikumban az edényeket kézzel formázták. Az agyagedény széles körben elterjedt. Az edények alakja és díszítése jellemző volt az egyes népek kultúrájára. A fazekasság nagy jelentőségű az emberi gondolkodás fejlődése szempontjából is: először használta ki az ember a vegyi változást.

A neolitikum végén, a fémművesség azokon a vidékeken jelent meg, ahol megszilárdult az élelemtermelés. Az egyes iparágakban a termelés magas színvonalú volt. A fémfeldolgozás a fazekasműhelyek környékén kezdődött. Először a természetes megmunkálható állapotban található fémeket (réz, arany, ezüst) dolgozták fel, majd elkezdődött a fémtartalmú ércek olvasztása, ötvözetek készítése. Megjelent a kovácsmesterség.

Az élelemtermelés megindulásával lehetőség nyílt a fölösleg felhalmozására. Jelentősen megnőtt a közösségek lélekszáma. A bonyolultabb munkafolyamatok hatással voltak a munkamegosztásra is. A neolitikumban a nemek közötti munkamegosztást a társadalmi munkamegosztás és a foglalkozás szerinti rétegződés (szakmák szerinti, majd egyes szakmákon belüli elkülönülés) váltotta fel. A közösség gazdasági, katonai és szellemi irányítása szintén külön „szakterület” lett. Differenciált társadalom jött létre. Az élelemtermelés átalakította az ember gondolkodásmódját. A földművelő, állattenyésztő ember hosszabb távlatokban gondolkodott: a termést, az állatállomány szaporulatát egész évre igyekezett elosztani, munkája során kitűnően alkalmazkodott az évszakok változásához, stb.

A termelőmunkát elsősorban a férfiak végezték. A férfi lakosság munkája biztosította a közösség fennmaradását. Az apák vonalán kezdték számon tartani a leszármazást. Kialakult a patriarchátus. A nemzetségekből kiváltak az önállóan gazdálkodó nagycsaládok, megszilárdult a monogámia.

A Kr.e. 6. évezredben a földművelő-állattartó népesség száma megnövekedett. A termelés során felhalmozódó fölösleg felbomlasztotta a társadalmi egyenlőséget. A nagy fölösleget felhalmozott egyének és közösségek jobb minőségű fegyverekhez jutottak és a többiek fölé emelkedtek. Egyes családok elszegényedtek, mások családok meggazdagodtak, még mások kisajátították a közösség irányítását és cserében igényt tartottak a megtermelt fölösleg egy részére. A különbségek hosszabb távon a tagolt társadalom kialakulásához vezettek.

A gazdasági, társadalmi változások hatással voltak a települések életének a fejlődésére is. A lakosság többsége - a nagycsaládok - falvakban élt. Egy-egy faluban 100-300 ember élhetett. A vérségi kötelékek vesztettek jelentőségükből. A falvak fokozatosan területi alapon szervezett közösségekké alakultak. A családok önálló gazdasági-társadalmi egységet alkottak. A lakosság a faluközösség ellenőrzése alatt állt. A faluközösség vezetői, a nemzetségfők és a nagycsaládok legtekintélyesebb, legidősebb és tapasztaltabb férfi tagjai voltak. Feladatuk: a falu gazdasági rendjének fenntartása és a közösséget érintő kérdések rendezése.

A demográfiai növekedés következménye a város kialakulása. A "termékeny félhold" övezetében a Kr.e. 8 évezredtől olyan városias települések szerveződtek, amelyek a környező falvak katonai, politikai és vallási központjaivá váltak. Az első városokat falakkal és mély árokkal vették körül. Jerikó virágzását a kereskedelemnek köszönhetjük. A Vörös-tengert Anatóliával összekötő út mentén keletkezett a Kr.e. 8. évezredben. Közeliében van a Holt-tenger, ahonnan könnyen beszerezhető volt a só és a bitumen. A kis-ázsiai Catal Hüyük (Kr.e. 7-6. évezred) gazdagságának alapja az öntözéses földművelés volt. Magas színvonalú volt a kézművesség. Catal Hüyük fontos kereskedelmi központ is volt.

A termelő ember számára a világ a különböző természeti erők által meghatározott egységes rendszert alkotott. A világegyetemben minden azonos alapelvre épült, minden mindennel összefüggött, a csillagok mozgása, a földi természet változása, az ember élete azonos rendben, szerves egységben történt.

A neolitikumban született meg a termékenység kultusz. A termékenység kapcsolatban áll a női termékenységgel. A természetet változása, az élet és a halál, az elmúlás és újjászületés törvényszerű, örök váltakozása a megújuló termékenységet hirdeti.

A neolitikumban megkezdődött a korábbi szellemvilág egyetemes természetfölötti erővé, a világmindenség egészét meghatározó istenvilággá válása. Istenné emelték a Napot, a Holdat, a csillagokat és a Földet. A Föld az anya fogalmával párosult. A Földanya a leghatalmasabb és legrejtélyesebb természeti erő megszemélyesítője. A szellemvilágot felváltó istenvilág megszületése után megváltoztak a mágikus szertartások, elterjedtek az évről-évre visszatérő, állandó ünnepekké váló termékenység rítusok, szántási, aratási, betakarítási és szüreti ünnepek.

A temetési szokások, a halottkultusz gyökerei az őskőkorba nyúlnak vissza. Az ősök iránti tisztelet a neolitikumtól vált általánossá. A halottakat a települések mellett kialakított temetőkhöz temették. A halottat ellátták szerszámokkal, fegyverekkel, élelemmel.

A neolitikum rejtélyes alkotásának tartják a Nyugat-Európa területén található megalitokat (pl. angliai Stonehenge, bretagne-i Carnac). A megalitok hosszú szabályos sorokban és köralakban elrendezett több tonnás sziklák, melyekből sírkamrákat is építettek. Egyes építmények kultikus célokat szolgáltak. Stonehenge a Napkultusz szentélye is volt. Az utóbbi évtizedek kutatásai bizonyították be, hogy ezek az építményekben csillagászati megfigyeléseket is folytatott az őskori ember.

Az emberiség írott történelmének kora

A Kr.e. 4. évezred táján a Föld különböző térségeiben civilizációs központokat találni. Az Óvilágban (= Európa, Afrika, Ázsia) a nagy folyók mentén az ún. potamikus kultúrák virágoztak.:

Nílus = Egyiptom

Tigris és Efratész = Mezopotámia

Indus - Gangesz térségében = India

Sárga- és a Kék-folyó völgyében = Kína

Az óvilági civilizációk mellett azonban az Újvilágban - Közép- és Dél-Amerikában is fejlett kultúrával rendelkező - az egymást követő olmék, tolték, maja, azték, illetve inka - népeket találunk.

A tény sokféle találgatásra ad lehetőséget. Sok olyan tudós van, aki nem tartja kielégítőnek azt a magyarázatot, hogy a Krisztus születése előtti 4. évezred táján hatalmas minőségi változás következett be az emberiség / a társadalom / a történelem fejlődésében. Meggyőződésüket az emberiség szellemi kultúrájában megőrzött mítoszokra, megmagyarázhatatlan régészeti leletekre, tömeges állatpusztulásra, stb. alapozzák.

Ezek között a legklasszikusabb a vízözön és Babel története, amely ezen irányzat képviselőinek számításai szerint Kr.e. 4000-3800 évvel történt. Ezek szinte valamennyi népcsoport mitológiájában megtalálhatók. René Noorbergen. pedig Az elveszett fajok titkai c. könyvében több olyan feljegyzést és tárgyi emléket (régészeti leletet) sorol fel, amelyek az evolúcióra alapozott emberré válás kronológiájával nem egyeztethetők össze. Ilyenek pl. a királylisták, amelyek sok nemzedékre visszamenően felsorolják az özönvíz előtti

uralkodókat. Az ilyen megmagyarázhatatlan jelenségek közé sorolja azokat az Észak-Amerikában és Indiában keletkezett üledékes rétegeket, amelyek vastagsága néhol eléri a 20 km-t. H. G. Coffin ismert amerikai geológus ezt írja: *"Az afféle folyamatok, mint például a fokozatos süllyedés és szétmállással létrejött lerakódás fokozatos fölgyülemzése elégtelennek tűnik ahhoz, hogy megmagyarázzák a nagymennyiségű víz és szél által lerakott anyagok létezését. A környező területek nem szolgáltatnak elegendő anyagot az ilyen hallatlan mennyiségű szétmálláshoz. De olyan világméretű árvíz, mely beborítja az egész földet, meg heves vihar, mely fölkavarja a zavaros vizet és a puha iszapot - ezek nyújtanak kielégítő magyarázatot arra, hogy mi szállította el nagy távolságokra a szétmállott anyag óriási mennyiségét, s töltötte föl a mélyedéseket, tekintet nélkül arra, hogy a környező területek elég magasak és elég terjedelmesek voltak-e e célra."*

Mások a tenger élővilágának tömeges méretű pusztulását magyarázzák az özönvízzel. Miller Hugh földtörténésztudós, a Brit-szigetek devon kori szikláiról írva, a következőket jegyzi meg: *"történelmüknek e szakaszán valamely borzalmas szerencsétlenség hirtelen elpusztította a halakat, legalább százhatvan kilométer hosszúságú és szélességű, de talán sokkal nagyobb területen. Az Orkney-szigeteken és Cromartynál e maradványok vastagon fedik a területeket. E halak mind magukon viselik az erőszakos halál kétségbevonhatatlan jeleit. Testük eltorzult, összehúzódott, ívelt. Sok esetben a farkuk a fejük fölé kunkorodik. Uszonyuk teljes méretűre feszült, mint a kínszenvedésben kimúlt halaké."*

További megdöbbentő bizonyítéknak tekinti azokat a megmagyarázhatatlan leleteket, amelyek a 19-20. században kerültek elő a föld mélyéből.

1967. április 10-én az USA Colorado államában, a Rocky Point bányában emberi csontokat és megmunkált tárgyat találtak. Az ásógépek 120 m mélységben az ezüstérbe ágyazott emberi csontot találtak. A földtan szerint a lelet néhány millió éves. A csontok mellett jól megmunkált négy hüvelyknyi /10 cm/ réz nyílhegy is előkerült. Az ember származását bemutató kronológia szerint több millió évvel ezelőtt ilyen emberi csontok, illetve megmunkált fémeszközök nem keletkezhetek. Tehát a történészek és a földtan tudósai nem tudják beilleszteni e leleteket a fejlődélmélet kereteibe; részben ezért azután szép kényelmesen átengedik azokat a feledés homályának.

A példák hosszan sorolhatók!

"1851 júniusában a Tudomány c. amerikai magazin /7. köt. 298. o./ jelenti, hogy Massachusetts államban Dorchesterben az Imaház-hegyen tömör sziklából fémvázát robbantottak ki. A bostoni Másolat is közölte e cikket. A következőket olvashatjuk benne: "Amikor összeillesztették a tárgy két felét, harang alakú 11 cm magas, 16 cm alapterületű, a tetején 7 cm s kb. 3 mm vastag edényt alkotott. Az edény színe cinkre vagy pedig ezüstötözetre emlékeztet, jókora ezüsttartalommal. Az oldalán csokorba szedett 6 virág rajza díszlik, gyönyörű színezüst berakásból, s az edény alján színezüst szőlő vagy koszorú, szintén berakással. Valamely ügyes kezű művész kifinomult ízléssel végezte el a karcolást, a vésést, a berakást. Ezt az érthetetlen és ismeretlen edényt tömör, kavicsos kőből robbantották ki 5 m mélységben a föld alatt."

Honnan került oda?

Sem a földtan, sem a régészet tudósai nem tudják. De a sziklát, melyből e művészi vázát kiemelték, legalábbis jópár millió évesre becsülik. S mint az számos zavarbaejtő lelettel történik, a váza múzeumból régiségtárakba vándorolt s azután nyoma veszett. Kétségkívül valamelyik múzeumigazgató nyirkos pincéjében gyűjti a huszadik század porát... (Az elveszett...)

Vannak azonban a fent említetteknél sokkal rejtélyesebb tárgyak is. Ide sorolható az ún. salzburgi kocka.

"1855-ben az osztrák Braun Izidor vocklabrucki kohójánál jókora harmadkori széndarabot törtek szét. Kicsiny fémkockát találtak benne. A váratlan lelet megragadta Braun fiának a képzeletét. Ezért elvitte a kockát a salzburgi múzeumba, ahol Gurle Karl osztrák fizikus vette alapos vizsgálat alá.

A vizsgálatból kiderült, hogy a kocka acél és nikkelt ötvözet volt. Méret: 7x7x4 cm, súlya 85 dkg, fajsúlya pedig 7,75. E szokatlan kocka élei tökéletesen egyenesek és élesek voltak. Négy oldala lapos, másik két szemben fekvő oldala pedig domború volt. Körülbelül a fele magasságban mély vágatot vágtak." Ebből rögtön azt a következtetést vonták le: „Semmi kétség sem fért ahhoz, hogy a kocka gépi gyártású volt s valamely nagyobb szerkezet része lehetett."

Az amerikai Caso hegységben olyan hengeres porcelán tárgyat találtak, amelynek a közepébe 2 mm-es fémhengert helyeztek, kívülről pedig rézgyűrűk fogták körbe a porcelánt. A szokatlan régészeti leletről az olvasható, hogy gyújtógyertya hasonlító gépalkatrész.

A bagdadi múzeum olyan cserépedényeket őriz, amelyek 15 cm magas és 12 cm hosszú és kb 4 cm átmérőjű rézhengert tartalmaznak. „A henger szélét mintha 60-40 % ólom-cin ötvözzel forrasztották volna le, ami a ma használt forrasztó ötvözetekkel rokon. E titokzatos hengerek alján forrasztott rézfenék volt s belül bitumennel vagy aszfalttal szigetelték őket. Másik szigetelő bitumenréteg zárta le az edényeket s rögzítette a rézhengerek közepén lenyúló vasrudacsokakat. E rudak félreérthetetlenül magukon viselték valamely savas oldat marásának a nyomait, bár a sav már réges-régen elpárolgott belőlük.” Ezek ősi szárazelemek? – kérdezhetjük. Vannak, akik azt mondják: igen és állításuk alátámasztására a következő érvet hozzák elő: a gizehi piramisból a ma ismert galvanizálási technikával előállított nyaklánc került elő. Emellett arról beszélnek, hogy „néhány héber titkos társaság, mint például a Kabala, egészen a középkorig megőrizte a villamosság ismeretét. Levi Eliphas jegyezte le a Histoire de la Magic-ban /Varázslás története/ a Jechielle nevű titokzatos francia rabbi történetét, aki IX. Lajos 13. századi udvarának volt tanácsadója. Kortársai jelentése szerint gyakran képesztette el a királyt "ragyogó lámpájával, mely magától kigyúlt". A lámpában nem volt se olaj, se kanóc s Jechielle közszemlére helyezte azt a háza elé. De, hogy mi volt a lámpa titkos erőforrása, azt a rabbi sohasem árulta el.

Másik szerkezettel pedig védte magát. Ellenségei erős villamos ütést kaptak, ha ajtajának kopogtatójához nyúltak. A 13. századi krónikás elmondja, hogyan ért hozzá a dolgozószobájában egy falba vert szöghöz, ahonnan abban a pillanatban sercegő, kékes szikra ugrott elő. Jaj volt annak, aki ilyenkor nyúlt a vas kopogtatóhoz: kétrét görnyedt, ordított, mint aki megégette magát. Aztán oly sebesen kerekelt oldott, amilyen gyorsan csak vitte a lába. Úgy látszik, Jechielle kapcsológombot nyomott meg s ezzel áramot vezetett a kopogtatóvasba.

Lehet, hogy az ősi embereknek több fényforrás állt rendelkezésükre, mint képzeljük és sok minden erre is mutat. Amikor a kora 15. században Róma közelében kinyitották Pallos síremlékét, égő lámpást találtak benne, amely több mint kétezer éve bevilágította a sírbolt belsejét. Pausanias írja, aki a Kr.u. 2. században élt, hogy Minerva templomában olyan lámpa égett, amelyet se a szél, se a víz el nem oltott.”

Utalnak még arra is, hogy a piramisok sötét földalatti kamráiban sehol nem találni korom lerakódást, s akkor pedig hogyan világítottak?

Utolsó példánk: Indiában - a fejlett fémedző módszerek bizonyítékainak tekinthető - nagy, ősrégi öntvényeket. „Az új delhii Kutb Minar udvarában áll az Ashoka-oszlop, melynek magassága kb. 7 m, súlya kb. 6 tonna, átmérője pedig 40 cm. Az oszlop eredetileg Muttra templomban állt, tetején Garudával, Vishu istennő madárváltozatával. De moszlim hódítók elpusztították a Garudát, kidöntötték eredeti helyéről az oszlopot, amit azután Delhiben állították föl újra a 11. század folyamán. Nincs pontos adatunk arra, hogy mennyi ideig állt Muttrában. Az oszlopon II. Chandragupta király sírfelirata olvasható, aki Kr.u. 413-ban halt meg, az oszlop tehát ezeröttszáz éves vagy még ennél is öregebb.

Ez az oszlop mély rejtélyt állít eléink, nemcsak terjedelmes mérete miatt, ami jókora öntvény-feladatot jelenthetett, hanem a kora miatt is. Az indiai forró égővi hőség és monszun évszakok felhőszakadásai következtében a 413-ban öntött vasoszlopnak már régen el kellett volna rozsdásodnia és elenyésznie. De az Ashoka vasoszlopon csak szemernyi rozsdásodás található s másfél évezredes kora bizonyítja, hogy az ősi világban választékos, de előtűnk ismeretlen tudás létezett.”

Nem a mi feladatunk az evolucionalisták és a fejlődéselméletet megkérdőjelező szakemberek vitáját. Jó azért tudni arról, hogy sok megmagyarázhatatlan jelenséggel élünk együtt.

A civilizáció fejlődésének főbb jellemzői

Az emberiség őstörténetét tehát a Kr. e. IV. évezred táján az ősi civilizációk kora váltotta fel.

A civilizáció fogalmilag az a társadalmi fejlődésnek, az anyagi és szellemi kultúrának a különböző társadalmi rendszerekben elért színvonalára utal. Tehát azokra a korszakalkotó újdonságokra, amelyek ekkortól jelentek meg az emberiség történelmében

Miben is áll ennek a minőségi változásnak a lényege:

1. Egyre jobb minőségű és hatékonyabb eszközöket hoztak létre, melyek biztonságosabbá és kényelmesebbé tették az életet.

2. Egyre nagyobb és sokszínűbb emberi közösségek keletkeztek. A városok és a birodalmak megsokszorozták az emberi együttműködés lehetőségeit és eredményességét. A különféle vidékeken élők között az érintkezés új formáit hozták létre.
3. Kialakult a társadalom erőit összefogó és szervező állam, mint a társadalmi szervezet intézményes formája.
4. A korábbi szójhagyományt felváltotta az írásbeliség, ami a kultúra átadásának a mind a mai napig meghatározó formája.

Tanulságos végiggondolni, hogy Platón Phaedrusa óta hogyan gondoskodunk a múlt írott emlékeiről. Az írás, amit mi nagyon fontosnak, sőt elengedhetetlennek tartunk, úgy látszik teljesen ismeretlen volt az ősi emberek előtt. Talán nem is volt rá szükségük? Bár ma nekünk ez furcsán hangzik, a jelek mégis arra mutatnak, hogy így volt, mert nem haladásnak, hanem kifejezetten hanyatlásnak tartották az írást.

Platón, a görög bölcsele, a *Phaedrus*ban ír Tothról, arról az egyiptomi istenről, akit az egyiptomiak az írás „feltalálójának” tartottak. Toth, hogy dicsekedjék a találmányával, megmutatta azt Thamus királynak, hangoztatva, hogy ez az új hírközlés elő fogja segíteni a tudást. A király azonban elmarasztalta őt s közölte vele, hogy pontosan az ellenkezője fog történni. Az írás feledékenységre hajlamossá teszi az embereket, mert elhanyagolják az emlékezetüket. A tanulók a valódi bölcsesség helyett csak a bölcsesség látszatát sajátítják el. Olvasnák és ismételnék a szavakat anélkül, hogy fölfognák az értelmüket. Az írás nem fejleszti, hanem kalodába veri a tudást.

Az ősi civilizációkban - 'Thamus király ellenzése dacára is' - gyorsan elterjedt és jelentős hatást gyakorolt a társadalom fejlődésére az írás. Ettől kezdve a könyvek lettek a tudás elsődleges tényezői. A szójhagyomány ugyan még sok-sok évszázadig tovább élt, a tudás valódi letéteményesei az óriási könyvtárak lettek, s ennek következtében a fölhalmozódott tudás egyik „nagyhatalmú” letéteményesévé a születő új társadalmi réteg, az értelmiség vált. Amikor azután a hódító nemzetek féktelen hadseregei előzönlöttek valamely országot, a világ nagy könyvtárai esztelen pusztításnak estek áldozatul. A barbár események kitépték a történelem számos ma hiányzó lapját. Athénben a Kr.e. 6. században feldúlták Pisztratus /Pisander) híres könyvtárát. Szerencsére Homérosz versei valahogyan megmenekültek. A memphisi Ptah templomának tekercei viszont teljesen megsemmisültek. Ugyanerre a sorsra jutott a Kis-Ázsiában Pergamon 200.000 kötetes könyvtára. Karthágó városában, melyet a rómaiak 17 napos tűzvesszel romboltak le, mintegy félmillió kötetes könyvtár volt. De a történelemtudományra mért legnagyobb csapás az volt, amikor Julius Caesar egyiptomi hadjárata alatt 700.000 fölbecsülhetetlen értékű tekercs pusztult el. A szerzők életéről szóló 200 kötetes hiánytalan ismertető is odalett. Az alexandriai könyvtár azonban túlélte a pusztulást s újra a tudás központja, a Földközi-tenger vidékének legfontosabb könyvtára lett, míg csak Omár, az iszlám második kalifája a városi fürdő fűtésére nem használta föl a milliókra rúgó könyvtekerceket (Kr.u. 640). Hat hónapon át lobogott a tűz, melyet a régvolt emberek tudása táplált. A kalifa kijelentette: *"A könyvek vagy egyetlennek a Koránnal vagy sem. Ha egyetlennek a Korán elégséges nélkülük, ha meg nem értenek egyet, akkor fölöslegesek. Tehát égessük el őket."*

Az ázsiai könyvtáraknak sem jutott jobb sors, mert Csin Shi Huang Ti kínai császár (Kr.e. 212) elégettette az összes történelemtudományt. A 8. században Konstantinápolyban Leo Isaurus 300.000 könyvet küldött a szeméttetőbe. „A középkorban az inkvizíció által megsemmisített kéziratok száma alig becsülhető föl. E szerencsétlenségek miatt kénytelenek vagyunk beérni az összefüggéstelen töredékekkel, az alkalmi megállapításokkal s a szűkszavú beszámolókkal. Ha az alexandriai könyvgyűjtemény érintetlenül meglenne, a tudás történelme ma egészen másképp nézne ki."

(A továbbiakban a civilizáció elterjedésének és történetének bemutatásától eltekintünk. helyette javasoljuk az 1. sz. melléklet átolvasását.)

Egyetemes civilizációtörténet

ÁLTALÁNOS BEVEZETŐ

A kultúra szó a latin művelni igéből származik.

A civilizáció fogalma a 18. században kerül elő, s fogalmazódik meg Franciaországban. Akkor azt jelentette a civilizáció, hogy valaki tud viselkedni, a felvilágosodáskor csak egyes számban létezett és a barbárság ellentét jelentette. Mást jelent a kultúra és civilizáció más-más népeknél.

A németeknek a kultúra a szellemi és az intellektuális tevékenységeket jelentette, a civilizáció pedig anyagi és technikai összetevőkből állt össze.

Az angoloknak a civilizáció nem sokban tér el a kultúrától, csak annyiban, hogy a civilizáció kiterjedtebb. A civilizáció többes számát mostanában használják, és az iszlám, kínai, indiai stb. civilizációkat jelenti.

Toynbee, a híres angol történész szerint a civilizáció ciklikusan megy, ez tartja mozgásban a történelmet,

Spengler pedig azt mondja, hogy a civilizáció a kultúra utolsó hanyatló része.

EURÓPAI CIVILIZÁCIÓ

XIX. századi szemlélet szerint a modernség kezdete a reneszánsz és a felvilágosodás, a felvilágosodás haladás eszménye. Európában valósult meg az ipari forradalom s utána a modernizáció, Európa hódította meg a világot. Max Weber szerint a protestantizmus miatt fejlődött Európa, ezért a középkort sötétté degradálja, az előtte lévő történéseket elfelejti. A XX. században rehabilitálják a középkort, az lehetett a modernség előzménye, vagyis nem lehet sötét. Akkor mondják mindezt, mikor totalitáriusok uralják a Földet.

Népességnövekedés Európában

Az európai társadalomfejlődés a X. század után eltér az Európán kívüli világtól. Machiavelli szerint „Európa a szabadság és a jogszerűség színtere”, és ezzel megalapozza a XVI. századi toposzt, mely szerint Európa a szabadság hazája. Mindezt arra alapozta, hogy összevetette Európát a „keleti” despotikus államokkal, főleg a Török birodalommal, ahol az egyén eltöprekszik az állam nagysága mellett.

A 700-as, 800-as évek növekedése a Karoling reneszánsznak köszönhető, a XI-XII. században, a virágzó középkorban megduplázódott a lakosság, XV. századbeli pestis járvány a lakosság több mint 1/3-át kiirtotta, a hosszú XVI. század újabb demográfiai növekedést eredményezett, de a 30 éves háború és a kis jégkorszak visszavetette ezt a növekedés, majd az ipari forradalom után válik megállíthatatlanná a népesség növekedése.

Az ezredforduló a szimbolikus születési dátuma a társadalomnak. Ekkorra éri el területét, egy kultúrközösség jött létre. Az állam eltűnik és eltársadalmasodik a vezető réteg kezében, a hűbérúr-hűbéres viszonyban. A társadalmi norma beivódott a köztudatba, a X-XI. századtól létezik a szabadságok kis köre hűbérúr és hűbérese között (ezért is fontos a középkor). A Cluny egyház reformok után független kolostorok jönnek létre, az egyház szabadsága, libertas ecclesiae, válik központi kérdéssé. Egy újfajta szabadságelem kerül be a társadalomba. Az investitúra harccal, és utána szétválasztják az egyházi és a világi hatalmat, nem jön létre cezaropapizmus, vagy annak megfelelő kalifizmus. Az európai város is külön szabadságot kap, nem úgy mint keleten, például Pekingben a tiltott városban, ahol a hatalom azaz a bürokrácia benne van a városban, míg Európában a nemes a városba be se mehet.

A rendiség kialakulásával a király mellett már a nemesek is jogokat kaptak, a történelmi arisztokráciák a földet törvényesen bírják, nem úgy, mint például törököknél, ahol a szpáhi áthelyezhető. A római jog bevezette a magántulajdont és annak védelmét. Megint csak a szabadságok szélesedtek a jobbágyok felszabadításával. Egy alulról szervezett, policentrikus struktúra jött létre.

Európa középkori története

Az V-X. század a koraközépkor, amikor a Római Birodalom felbomlik és átmegy a hatalom Nyugat-Európában a beözönlő barbár népek kezébe kerül (barbár királyságok kora). (Magyarország történetében homályos folt). A római hadszervezet képtelen ellenállni a barbár betöréseknek. Dawson és Keynolds írt erről a korról.

A III. században már nem fenntartható a birodalmi rendszer, válság van és egyre erősödnek a betörések, 60-80 millió fős lakosságra 3-4 százezres hadsereg jut. A IV. században Konstantin felveszi a kereszténységet, visszaveri a barbárokat, a hadserege megduplázódik, és növeli az adókat. Az V. században olyan erőssé válik a népvándorlás, hogy 476-ban a Római Birodalom felbomlik, kettészakad. 476-tól az ókori világ utáni kor jön, egy mutáció, egy átmenet, ami a VI. századig tart.

Pirenne szerint az ókor nem ért véget 476-ban, mert a Római Birodalmat éltető hajózó kereskedelem összefogja a Földközi-tenger medencéjét. Az arab hódítással ér véget az ókor, mikor az

arabok elpusztítják az észak-afrikai keresztény kultúrát és vele Itália éléskamráját. A középkor kezdetét Mohamed és Nagy Károly jelzi.

Északra helyeződik a központ, a Rajna és Loire közé. Európa bezárkózik kulturális kereteibe. Mohamed hódításai is szerepet játszottak abban, létrejött Nagy Károly birodalma, amely rátelepült az előtte létrejött naturális civilizációra. A Nyugat-Európai kultúrközösség elhatárolódik Bizánctól és Mekkától (az iszlámtól).

A VII. század elején megtéríti Nagy Szent Gergely pápa Angliát, Szent Patrik Írországot. Ez egy nagyon fontos kultúrtörténeti esemény, mert az angolszász kolostorok a Karoling egyházreformra hatást fognak gyakorolni, Alkuin, a Karoling-renaisszánsz meghatározó alakja is a Yorki iskolában tanult. Az angolszász szerzetesi kultúra fog meghonosodni, visszakérülni Európába. Ezzel egy időben folynak az arab hódítások.

A VIII. század a képrombolás kora Bizánconban, a pápa az Alpoktól északra tekint, és a barbárok ellen Kis Pippinnel köt szövetséget. Ezek után az Európára ráillő képlet a következő: A nyugati civilizáció = román (latin) + germán kultúra. A következő században - Nagy Károly uralkodása alatt - új területek kerülnek Európához: a Rajna-Elba köze, de kelet felé nyitott marad a határ. Germánia (néhai NSZK területe) is a nyugati kultúra része lesz. Kis-Európa alakul ki (a XX. század második felében e térségben jön létre az Európai Közösség, létrejönnek - a hatok -, amit Franciaország, Németország, Itália, és a Németalföld (Benelux-államok) alkot. Ez a felállás marad 1000 ig. Azok az országok, melyek 1000-ban csatlakoztak a Karoling-Mag-Európa-hoz, a későbbi sorsukat is megpecsételték, mégpedig azzal - hangsúlyozza Szűcs Jenő a Kádár korszakban -, hogy megfelelő alapozás a csatlakozó Árpád-házi királyokat nyugatiként fogadták el.

A X-XI. században kialakultak a szabadság struktúrák. A XIII. századig megduplázódik a lakosság, az aratás kora, a XIV-XV. század a renaisszánsz, de nem a virágkor. A hosszú XVI. században a felfedezésekkel kinyílik Európa a világ felé, de nem világkereskedelem, hanem csak világ érintkezési kereskedelem jön létre, a súlypont továbbra is a Mediterráneumban marad. A XVII-XVIII. századra Európa atlanti érsége veszi át a fő szerepet.

ÉSZAK-AMERIKAI CIVILIZÁCIÓ

300 éves múltra tekinthet vissza ez a civilizáció. „*A feudalizmus akadályaitól mentesen alakulhatott ki a kapitalizmus!*” - tartja a tézis, és mégsem így van. Amerikában is volt feudális rend, a Keleti-part angol típusú arisztokratikus feudális berendezkedéssel kezdte. A XVI-XVII. század angol telepesei megpróbálták adoptálni a feudális berendezkedést, de a földbőség ennek útját állta, a szabad föld lehetetlenné tette a feudalizmust Amerikában, szabad telepések társadalma alakult ki.

A Keleti-partra betelepülők nagyrészt protestánsok, puritánok, kálvinisták voltak + kis egyházak tagjai. Nagyobb mértékű katolikus csak a XIX század végén, XX. század elején telepedett le, Kennedy volt az első katolikus elnök. A protestáns fehér középosztály a politikai elit alapja, az elnök a mai napig a protestáns Bibliára esküszik. Max Weber mikor a protestáns vallásból vezette le a kapitalizmust, az csak Amerikára volt igaz. A Latin-Amerikából beáramló katolikus spanyolok kezdik megtörni a protestáns többséget, multikulturális ország kezd lenni. Az alkotmánya is vallásszabadság mellett foglal állást, Amerika vallásilag toleráns. Az ateistákat viszont passzív kiközösítésben részesítik, inkább legyen egy „szekta” tagja. Nem hiába van ráírva minden egyes zöldhasúra, hogy „In god we trust”...

A XVII-XVIII. században az 1 millió Keleti-partvidék visszanyúlik az angol koronához, mert a korona védi a telepeseket a franciáktól. A franciák egy időben nyomulnak előre a Mississippinél és a Szent-Lőrinc-folyón Kanadába, viszont így nem koncentrált az erejük, hanem megosztott. Tervük az volt, hogy a 2 csapat majd a Nagy-tavaknál találkozik. Ekkor volt XIV. Lajos, a Napkirály Franciaország királya, vagyis nem hiába szorultak rá a korona védelmére. A 7 éves háború folyamán az angolok nyertek, elfoglalták Québecet, Kanada Anglia gyarmata lett, viszont a Mississippi a franciáké maradt.

Miután a korona legyőzte a franciákat, egyre kevesebb szükség mutatkozott iránta, elkezdtek lázadni ellene, kitört a függetlenségi háború. A telepések öntudata megerősödött, nem akartak adót fizetni a koronának. Angliának megmenteni Amerikát nagy anyagi teher lett volna, nagy a távolság és még Franciaország is segítette Amerikát. Az alkotmánnyal, amit az USA meghoz, megalapoznak egy egyedi, nagy területen tartós államberendezkedést, a köztársaságot.

A független Amerika előtt két út állt, vagy konföderatív lesz, és akkor a tagállamok joga több, a szövetségi központ hatásköre kicsi. Ezt Jefferson dolgozta ki, a kistulajdonos réteg az alapja, az agrárius erőket felértékeli, ezzel az ország alapjának a mezőgazdaságot teszi meg. A másik út a föderalizmus, ami egy központosított, erős állami egységet jelent és amit Adams, Hamilton, Madison támogat és mellettük az arisztokrata úriemberek, akik vagy nem, vagy konzervatív forradalmárok, vagyis a keleti elitből kerülnek ki, elhatárolják magukat a plebejusoktól. Az ipart tennék meg alapnak, ezért védik az ipart, valamint központi bankot akarnak létrehozni, és ezzel az ipari monopóliumok Amerikáját. Amerika föderalista lesz, és ezen még Jefferson sem változtat, mikor tehette volna.

Miután 1804ben Napóleon eladja Luisianát, mivel kellett neki a pénz az angliai invázióhoz, megindul Amerikában a nyugatra terjeszkedés. Az első elnök, aki nem a Keleti-partról származik, Jackson (USA 7. elnöke, 1829-37), aki a közép-nyugatról származott. Ekkor már van általános választójog, megszűnik a cenzus, ami Nyugat-Európában a liberalizmussal nem szűnik meg. Létrehozzák a létminimumot, a „*plebejus rémuralom*” elkerülése végett, ne legyenek lefizethetők. „*Uralkodjék hát a nép!*”, mert nincs elszegényedés, az egész társadalom egy középosztály, ezért nincs is proletárizmus. Eltörlik a gazdasági monopóliumokat, magas munkabérek vannak, az alapérték a gazdaságban a liberalizmus, ami kiterjed a protestáns középosztálytól a farmerek liberalizmusáig. Ez mind alapként szolgál az „*american dream*” létrejöttéhez, vagyis ahhoz, hogy ha valaki bármit dolgozik, akkor élete végére

lehet nagy vagyona. A lehetőség, hogy földbőség van, pszichológiailag megakadályozta a bérek leszállítását, viszont hozzájárult ahhoz is, hogy a drága munkaerőt a gépek váltsák fel. A magas bérek miatt egy széles fogyasztói réteg is kialakult.

A XIX. században migráció, a bevándorlás fontos tény, a 60 millió európaiból 35 millió az USÁban telepedett le, az amerikai dream és a szabadság miatt. Az amerikai telepesek egy frontier-mozgóhatárral vonultak nyugat felé. A vadonból úgy csináltak civilizációt, hogy fokozatosan toldták nyugatra. Turner szerint „Az amerikai identitás a vadonnal való harc közben született”, mivel a németek és az írek nem veszítették el az identitásukat, nem vált az USA egy homogén olvasztótégellyé, melyben eltűntek volna a nemzeti sajátosságok. Az állampolgári nacionalizmussal, egyes jogok elfogadásával feladták identitásukat és váltak egy új nemzet fiaivá, a homogenizáció erős volt, az angol nyelv megtanulása szükségessé vált, létrejött a nagy olvasztótégely, a salátástál koncepcióval ötvözve. A nagy számú bevándorlók ellenére a protestáns értékeket lehetett közvetíteni.

A XIX. században tört ki a polgárháború és vált központi kérdéssé a rabszolgaság problémája. A függetlenség kikiáltásakor az államok dönthettek róla, hogy engedélyezik vagy sem a rabszolgaságot. A XIX. század első felében, az angol ipari forradalom gyapot szükségletét USA déli államai látták el, kiépítették a hatalmas rabszolgatartó ültetvényeket. A kérdés az volt, hogy az újonnan belépő nyugati államokat ki tudja beszervezni, és mindkét fél retteg attól, hogy a másik kerül többségbe az új államokkal a kongresszusban. Az elnökök egyensúlyt próbáltak teremteni. Harc indul Kansas állammá szervezése körül, az előzetes játszmába észak került fölénybe. Egy abolitionista, John Brown, a rabszolgaság eltörlését célzó felkelést indított, de azt a szövetségi hadsereg leverte. A háború előtt az északiak nem akarták felszabadítani a rabszolgákat, de a politikai fölény, Lincoln mérsékeltsége, eltörölte. A XIX. század második felében, a déli államokban számos kirekesztés volt, a meglévő és az elfoglalt területeken is. Azért szűnt meg a rabszolgatartás, mert észak győzött, s nem azért, mert ne lett volna jövedelmező. 1861-65ig egy modern háború folyt, olyan amilyen még nem volt Európában és az első világháborúig nem is lesz. Európában nem tanulmányozták a polgárháborút, és ezért született meg a XX. század kultúrpezzsimizmusa. A polgárok is részt vettek, több százezres csapatok ütköztek meg, tudatlanul mentek bele a háborúba. Tanulni lehetett volna ebből.

1850-70 között az USA gazdasága is bizonytalanságot élt át. XX. század beköszöntése után átveszi a vezető szerepet, de Németország is erősödik. USA tőkeimportőr volt, fogadta az angol tőkét. Nem volt külkereskedelmi expanzió, nem volt nagy exportőr állam, mert egy hatalmas belső piaccal rendelkezett, és az mindent elnyelt. A belső piac elrejtí fölényüket és amiatt volt gazdasági izolacionizmus.

Belpolitikailag a XX. század a progresszionizmust hozta. Megindult a kisemberek Amerikájának mozgalma. Megszűnt a frontier, elérték a Csendes-óceánt, a belső gyarmatosítás lezárul. Amerika elvből nem gyarmatosít, de mégis az indiánokat kiirtják, és rezervátumba teszik őket, valamint Texas, Florida és Alaszka, Hawaii megszerzése, és a Fülöp-szigeteki, Kubai, Puerto Ricói gyarmatok ezt nem támasztják alá. A nagy bankok és a monopóliumok átláthatatlansága, valamint azok nagy hatalma a szabadságot veszélyeztette, tömeges megvesztegetésekbe vezetett. Mozgalmak indultak a monopóliumok szétveréséért, az american dream, a Jacksoni értékek visszaállításáért. Nem hoznak létre tömegpártokat, régi elv alapján, a liberális értékek mentén akarják rendezni a problémát. Kitakarítják a korrupciót a közhivatalokból, még egy elnök is elbukik. Trösztellenes törvényeket hoznak, s így verik szét a monopóliumokat. A piacot a maga tisztaságában állítják helyre, sokszereplős piac jön létre. Nem alakulnak ki osztályharcok! Mivel nincs osztályharc, a szakszervezetek nem támogatnak pártokat, nem akarnak szocializációt, egyedül a bérkövetelésekre korlátozódott a szerepük.

Az első világháború után a politika az Európától való elzárkózásra voksolt, ezt az állampolgárok közül is sokan támogatták, de a gazdaság meghatározó szerepe miatt ez abszurd. Az USA ekkor adja a világgazdaság 37%-át. (45 után mikor vezető szerepet vállalják ez már kisebb). Tartós fogyasztási cikkek (autó, mosógép) termelésében világelső. A futószalaggal viharos fejlődés indul, 2x sőt többször olyan hatékony lesz a termelés, de ehhez szükségeltetik a nagy belső felvevőpiac, az a belső piac, ami Európából hiányzik. Ezek már a II. világháború előestéjén eldöntötték a küzdelmet. Az amerikai hadikapacitás 1 év alatt 70 ezer repülőgépes gyártani, míg Hitler szerint 10 ezer is lehetetlen.

1945 után a szerepvállalásukat meghatározta a világ méretű szabad kereskedelem létrehozása. A Monroe-elv szerint ők nem szólnak bele az óvilág (Európa) ügyeibe, ők a szabad világ fiai (Kossuthi ideológia). A saját idealista és a liberális elveket kellett összeegyeztetniük az aktív hatalmi szereppel. Az amerikaiak politikailag idealisták maradtak: hittek a saját szabadpiaci elveikben valamin a hidegháború előtt a szabad világ egy bátor választ adott a szovjet expanziós törekvésekre. Reagen idején a kishidegháborúból az ideológia kerül ki győztesen, a bátor törekvések az expanzió ellen. Viszont tudott teremteni drámai helyzeteket is az amerikai külpolitika számára, pl. Vietnámi háború, ami mély válságot teremtett. „Az amerikai beavatkozás megmentette az óvilág törékeny liberalizmusát”. 45 után az USA relatív hanyatlást él át, de még így is erős maradt. Amerika gazdasági súlya csökken, katonai hatalom lesz. A deklinista iskola ír a hanyatlás elméletéről.

A 1970-es, 80-as években a felnövekvő Európa élvezi a védőernyőt, de fegyverkezik is. A Reageni gazdaságpolitika csökkenti a jólétet, annak ellenére, hogy az adókat is csökkenti. A Johnsonnak a Great Society c. művében megfogalmazott jóléti államot rombolja. A republikánus irányzat már nem szolidáris a világ ügyeivel, a demokraták szolidárisabbak.

Miután Szovjetunió eltűnik, az USA marad az egyetlen katonai szuperhatalomnak. A 90-es években, a Clinton korszakban hosszú és sikeres átmenetet él át az ország, a munkanélküliség lecsorog, az amerikai nagy-hatalmiság új irányát adja.

JAPÁN CIVILIZÁCIÓ

Egyetlen nem európai társadalom a XIX. században, mely elkerülte a gyarmati és félgyarmati függést. Ez lehet, hogy véletlen volt, lehet, hogy a geopolitikára vezethető vissza. Japánban egy megkésett, főleg a Kelet-Ázsiai civilizációk közötti megkésetttség jellemző rá. Első központosított állam, ami még törzsi-nemzetiségi volt a Jamato királysággal jött létre Kr.u. 400 körül. Azután kínai hatásra bontakozott ki az államalakulat, egy kínai típusú konfucianista bürokrácia lett az állam alapja. Ezzel életre hívták hivatalnok arisztokráciát (vagyis nem földbirtokos, vagy katonai arisztokráciát). Irodalmi műveltséget kell elsajátítani ahhoz, hogy előbbre, feljebb léphessen valaki a ranglétrán.

Japánt két irányból népesítették be, az őslakosok az északi szigetekre szorultak vissza. Az V. században bevezetik a kínai írást. 646-ban végrehajtják a Taika reformot, bevezetik a japán írást, közigazgatási reformot visznek véghez. A VII-VIII. századra a kínai típusú állam felbomlik, a kughe (kínai típusú) arisztokráciát elnyomják a vidéki nemesek, ceremóniális szerepre kényszerítik őket, de nem csak őket, hanem a császárt is csak udvari szerepre szánják, hatalmuk a nullával lesz egyenlő. Megjelennek az arisztokrácia saját uradalmi, kivonják magukat a közigazgatásból. A vidéki uradalmat nevezik shoennek. 1000-re kialakulnak a vidéki arisztokráciából származó, helyi feudális rétegek.

Európán kívül egyedül Japánban volt csak európai szerű feudalizmus. Japánban is a hatalom alapja föld. Viszont nincs többlépcsős hűbéri rendszer, a hűbéres-hűbérúr viszony sokkal alárendeltebb, egyoldalúbb, patriarchálisabb. A városmodell is hasonló az európaihoz, itt is szabad és autonóm városok vannak (pl. Sakai, Hakata). A vallás a buddhizmus lesz, a buddhista kolostorok úgy léteznek, mint állam az államban. A vidéki shoen tulajdonosok hadsereget gyűjtenek, belőlük lesznek a szamurájuk, ezzel megalapoznak egy új típusú katonanemességet, akiket a nagybárok irányítanak majd. A legerősebb nemesi családcsoport, vagyis shoen, feje lesz a sógun, akit a császár nevez ki, de mégis ő az ország ura. XI-XII. századtól a Japán történelmet sógunátusokkal jellemzik.

Az első a korai Tokugava shogunátus, évszázadokig uralkodik, amíg valaki meg nem kérdőjelezi hatalmukat. A hatalom kettős egyszerre uralkodik a császár és a sógun. Max Weber szerint Japán is egy pretendális állam, mint India vagy az iszlám államok. Ez azt jelenti, hogy az állam közhatalmi funkciója nem vész el, a helyi hatalmak azt nem privatizálják, az állam tulajdonosi szerepe nem halványul el. Röviden az állam erős, erősen centralizált. A X-XV. század között a közhatalom eltűnik a saját, helyi területekről, a földet elprivatizálják az államtól.

1478-1573-ig tart a harcoló tartományok kora. Ez idő alatt eluralkodik egy feudális anarchia, szétagyógyul az állam. A helyi erők fellázadnak a sógun ellen, megbuktatják a felsőbbeket, a főhűbéreseket. 1500 db Damio, a nagybárok állnak az ország élére, semmivé teszik a sógunok hatalmát. Megjelennek az európai misszióárosok Japánban. 1560-70 között megerősödnek az egykori sógunfamíliák, Nobunaga, Hidejosi és Tokugava Iejaszu 1570-ben megindítja az egységesítési folyamatokat, az Európából szerzett tűzfegyverekkel legyőzik a szamurájokat. A XVI. század végén Kublaj-kán mongol-kínai állama kísérletet tesz Japán elfoglalására, de a szamurájok feltartóztatják őket addig, míg meg nem érkezik a mindent elsöprő tájfun. A XVI-XVII. század folyamán a 3 egységesítő leszámol a szamurájokkal és a buddhista militarizmussal, felszámolják a buddhista kolostorokat, viszont megtűrik az európai missziót.

1603-ban létrejön az új Tokugava sógunátus. Megindul egy 250 évig tartó izoláció, elszigetelődés, az európai missziót kitiltják, a két és fél évszázad alatt európai nem teheti lábát Japán földjére. Egy nagy japán populáció fog létrejönni ez idő alatt. Párhelyzetet szentesített az uralkodó és a bárók viszonya, a legnagyobb bárók - dámiók - megőrizhették magánhadseregeiket. Ha összefogtak volna legyőzhették volna a sógunt, de mivel voltak azért sógunhű dámiók is nem tették, valamint volt egy „tűzhelyzet” ami az jelentette, hogy a legnagyobb bárók fiainak el kell menniük a sógunátus udvarába és ott kell lenniük. Ez a periódus viszont egy páratlan békeidőszakot hozott, polgári jellegű kultúra van kialakulóban. Kialakul egy fejlett pénzrendszer, monetáris politikát folytatnak, nagyon urbanizálttá válik az ország, egymás hegyén-hátán városok alakulnak ki (míg Vietnamban a falu ekkor a meghatározó). Nagyfokú írástudás is jellemzi az ekkori társadalmat.

Az 1800-as években az északi terület fejlődik a legjobban, gazdasági és katonai szempontból is, szigeteken belüli eltolódás jön létre. Megjelennek az idegen kihívók, az amerikai Perry kapitány megkörményezi az országot. Nem képesek megvalósítani az elzárkózás politikáját, a sógunátus nem képes ellenállni, lelepleződik a katonai gyengeségek, szövetségek alakulnak az ellenzékiek között. 1868-ban a fiatal Meidzsi császár megvonja a Tokugava sógunátus hatalmát, megszünteti a sógunátus intézményét, és a saját kezébe veszi az uralkodást, magát kreatív politikai elittel veszi körül. Kezébe kerül. Egyik legfőbb tanácsadója Ibakura, aki diplomáciai körútja, missziója során megismerte Európát, Amerikát, fogadta őt Grant és Bismarck is. A vaskancellár a következő jótanácsokkal látta el: Ne adósodjanak el, külföldi tőkéktől ne váljanak függővé, valamint hogy a császár maradjon meg és legyen fontos szerepe.

A Meidzsi reform némileg tudatos. Új elit kapitalizmus létrejöttét akarták előmozdítani mikor követték az európai polgári államot. A reform okán létrejött egy erős végrehajtó hatalom, a vállalkozások és a magántulajdon kialakulását törvények védték, eltörölték a feudális függést, szabaddá válik a vándorlás, földreformot vittek véghez. Az arisztokrácia fokozatosan egy modern iparos osztállyá alakult, megszüntették a privilégiumokat, az arisztokraták földjét elvették kaptak cserébe részvényt, „kárpótlási jegyet”, amit az állam által létrehozott ipari üzemekre lehetett kötelezően beváltani. Puritán, aszketikus kapitalizmus alakult ki, amelyet az állam vezérelt. 1890-ben bevezetik az általános és kötelező közköztudást. A hosszú célok érdekében képesek voltak lemondani a rövidtávú sikerekről, jól túrták az állami beavatkozást!

A XX. század elejére egy önálló, önrendelkező állammá válik, amely a nyersanyagéhség, a szűk források, valamint az erős demográfiai robbanás miatt hódításokat kezdeményez. Kínát többször is

támadják, sikeresen, viszont Kínát nem tudják bevenni, Oroszország, majd a Szovjetunió ellen is folytatnak harcokat, 1905-ben Csuzimánál megverik az oroszokat, de itt se tudnak tartós sikereket elérni. Az első világháború után USA bebetonozta őket egy befolyási övezetbe, amit nehezen tudnak feszegetni. Mikor Hitler elfoglalja Európa gyarmattartó birodalmait, csak Nagy-Britannia marad lábon, megszűnik az angol flotta abszolút fölénye, akkor a Kínával való leszámolás előtt le lehet számolni a gyarmatokkal, bevetik azt a flottát, amit a 30-as években nem használtak. Elindulnak Vietnam és Óceánia felé, lerohanják Indonéziát, el akarják zárni Kína utánpótlását. USA megpróbálja megállítani Japán kínai terjeszkedésében a tárgyalóasztalnál, de ezzel nem érnek el sikereket a jenkik, így az embargó fegyveréhez nyúlnak, ami Japán nyersanyaghiánya miatt borzasztó. A Kína barát amerikai sajtó Japán ellen hangolta Rooseveltet, Kína óriási piacot jelentett az USA-nak. 1941. december 7-én megtámadják Pearl Harbour katonai támaszpontját, 2000 km-t tesznek meg titokban a repülőik és a csatahajók. Ezt az USA Hirosimában és Nagasakiban torolja meg.

A második világháború után Japán valamint a néhai NSZK válik a legnagyobb export országgá válik, elérik azt békés eszközökkel amit nem értek el katonai úton. Évente 4-6%-al, a csúcsidőszakban 10%-al nőtt a GDP 20 éven át, a japán gazdaság energikus fejlődést mutat. 1970-es évekre fejlett országgá válik, bár az olajválság őt is érinti. Megindul a hi-tech cikkek dömpingje, a tőkefelhalmozás, annyi tőkét halmoznak fel, hogy az inflációhoz vezet, ezért nagy hitelezővé válik.

Mikor a bérelőny eltűnik akkor kerülnek rivaldafénybe a kistigrisek, vagyis Dél-Korea, Malajzia, Szingapúr, Tajvan. Sajátos gazdasági fejlődést mutatnak ezek az országot, export orientált államokká válnak. Nagy növekedési ráták, pozitív munkaetika jellemzi őket. A társadalmak itt is túrik az állam vezérelte kapitalizmust, előny még, hogy nem alakult ki szocializmus. A sikeres oktatáspolitikai hozzájárult ahhoz, hogy felszámolják a harmadik világbeliségüket. Alacsony bérek mellett visszafogott fogyasztással fejlődtek. A földreformmal az agrárgazdaság egyensúlyát állítják helyre. A sikerek egy része kulturális eredetű, ezért másolhatatlan ez a modell.

INDIAI CIVILIZÁCIÓ

A meghatározó vallás a hinduizmus, ma a világon minden hetedik ember indiai. Lakossága meghaladja az 1 milliárd főt, meghatározó az egység a sokféleségben elv, toleránsak. Az India szó nem indiai eredetű, Dareiosz nevezte így el az Indus-folyóról (Hindus => Szindhu). Hérodotosz szerint India a keleti világ határa utána a világóceán jön. India egy szubkontinens, Afrikáról leszakadva ment Ázsiába, felgyűrve érkezésekor a Himaláját. Területe 3 millió km², határai a Bengáli- és az Arab-öböl, az Indiai-óceán, a Himalája, a Tibeti-fennsík. Ezek a határok megakadályozták a tömeges bevándorlást, a Khabiar, és a Bolan hágón keresztül jutottak az emberek Indiába.

Az első Indus-völgyi civilizáció a Kr.e. IV. évezredben alakult ki a mai Pakisztán területén, első között a világon. Ez jelenti India történetének első szakaszát is, ami a II. évezredig tart. Kezdeti települések voltak Harappa valamint Mohendzsodaro. Ősi lakosai a protodravidák voltak, fejlett kultúrával rendelkeztek. A falvakból a tervezett városokba telepedtek le, melynek központja a fellegrvár volt. Fejlett állattenyésztést folytattak, az írásukat máig nem fejtették meg, valamint nem jöttek rá, hogy a pecsételő ábrázolás mire volt jó. Saját vallásrendszerük volt, nagy anyatermékenység szimbólummal, vallásos elméletekkel, rituálékkal. A hinduizmus egy hosszú fejlődés eredménye, nem egy kinyilatkoztatott vallás. A teremítő mítoszában megjelenik a férfi, az áldozatok bemutatásához speciális tudás kell, kialakul az a papi réteg, aki a bonyolult vallást érti, és meg tud neki felelni. A városok birodalommal szerveződtek, nem városállamok, hanem egy birodalom jött létre, aminek Kr.e. II. évezredben volt a virágkora. A meglévő civilizáció elkezd hanyatlani. A két hágón keresztül törzsek törnek be, akiket árjáknak neveznek, és Közép-Ázsiából érkeznek. Az indoeurópai nyelvcsaládba, az indoíránai ághoz tartozó emberek, akikből a későbbi indiaiak és perzsák is lettek, ennek megfelelően egy részük az Indus völgyében, egy részük Perzsiában telepedett meg. Más elmélet szerint, kiszáradt az Indus völgye, az emberek ezért vonultak a Gangesz völgyébe. Az asszimilációs korszakban az árják beolvadnak a draavidákba, és létrehozzák az első közös indiai nyelvet, a szanszkritet.

Az óperzsa szent szövegek, a Zarathusztra hasonló az árják szent szövegeihez, a védákhoz. A véda tudást, egyetemes törvényt jelent, hallomás útján lehetett megismerni, az indiai bölcsök kapták Istentől kinyilatkoztatás útján, a középkorban jegyzik csak le, addig a szentek memorizálták, mindenkinek kötelező volt megtanulni őket kívülről. A védák recitálásánál, ami a papi réteg egyik fő funkciója, fontos a hanglejtés a pontos kiejtés. 4 fontos véda létezik: az első a *Rigvéda*, mely egy himnuszgyűjtemény, 33 isten létezik benne, a főisten Varuna. A második a *Jadzsurvéda*, amely az áldozati rítusokat ismerteti. A harmadik mely varázsigék tartalmaz az *Atharvéda*, valamint az utolsó a *Számavéda* mely azt tartalmazza, hogy a himnuszokat hogyan kell énekelni. A más-más védákhoz különböző magyarázószövegeket csatoltak. A másik szent irodalom az *Upanisadok*, melyben titkos tanítások voltak. Az európaiak csak a XIX. században ismerték meg az Upanisadokat, mert nem szabadott idegennek megnéznie (a Koránt sem lehetett lefordítani). India történetének második szakasza a védikus korszak, mely Kr. e. XV-VIII. századig tart, és amely megalapozza a hinduizmust. Két féle vallási rendszer jött létre, az ortodox vallási rendszer, amely elfogadja a védákat, ilyen pl. a hinduizmus. A másik a heterodox vallási rendszer, amely nem ismeri el a védákat, mert szerintük nem jó, hogy születési rend alapján ítéldik meg az ember. Ilyen vallás a buddhizmus, adzsinikizmus valamint a dzsainizmus. A brahminok, a papok sajátos hatalomra tesznek szert, sok pénzt kérnek, hatalmas vagyonokat halmoznak fel, valamint túl sok marha áldozatot mutattak be, melynek következtében az állomány megcsappant.

Ekkoriban „keletkezik” a varna (szín) rendszer (nem kasztrendszer), amely 4 színre bontja a társadalmat. Az első három tagjai a kétszer születettek, ők akik jót tettek életük során, értelem szerűen a 4. csoport, a sűdrák élete bűnös volt. Szóval a legfelső réteg a brahminok, akik a papok, az ő feladatuk az áldozatok bemutatása, a védák mormolása, a nép őket eltartja. A következő szín a ksatriják, ami a katonákból és az uralkodókból állt, ők védik a népet, cserébe ők is szolgálatokat kapnak. A harmadik varna a vajsiják, akik az anyagi javak megtermelésében vesznek részt, vagyis a földművesekből, kézművesekből, kereskedők tartoznak ide. Az utolsó réteg a már említett sűdrák, akik a rabszolgák, vagyontalanok és feladatuk ellátni az első 3 színt. Ezenkívül vannak még az érinthetetlenek, akik kiszakadtak ebből a társadalmi struktúrából. Ez egy merev rendszer, szigorú házassági és érintkezési szabályokkal. Létezik még a Dzsáti rendszer, - ezt lehetne kasztrendszernek nevezni - születés szerint 3000 ilyen dzsáti van, amely a születés helye, az etnikum valamint a foglalkozás alapján sorolja be az embereket. A hinduizmus egyik legfontosabb tanítása a Karma-Dharma-tan, ahol a karma a tetteinket és következményeit tartalmazza és a darma a jogaimat és kötelezettségeimet jelenti. Elfogadja a lélekvándorlást. A hinduizmusban nincs egyház, nincs egyházfő, ma Indiának 83% hindu. A hindu vallás amellett, hogy politeista, heloteista is, vagyis nem csak sok isten volt, hanem minden család rendelkezett saját istennel. A trimurti, vagyis 3 arcú főisten a következő: Brahman a termelő (nem termelő), valamint újra teremtő isten, ő teremti újra és újra ciklikusan a kozmoszt, két ciklus között nincs szerepe, ma nem nagyon követik. A másik arc Visnu, a fenntartó isten, kinek földi megjelenési formája Rama és Krisna. A harmadik pedig Shiva, a gonosz. A 3 isten egyszerre határozza meg a lét körforgását. A hindu ember életét 5 életszakaszra lehet osztani (életkorok - varna - rendszere). Az első a gyermekkor, ami 0-12 éves korig tart, ekkor még nem hindu az ember. Azután tanítvány lesz belőle, 12 évig a szentírásokkal ismerkedik. Majd házigazda lesz, ekkor családot alapít, gyermeket nemz, megszerzi az anyagi javakat. Miután gyermekei felnőttek erdőlakóvá lesz, átadja magát a testi és érzéki örömöknek, majd végül beköszönt a lemondás korszaka, amikor kiszakad az újjászületésből, lemond az anyagi javokról. A nőnek a család fenntartásban és az otthoni vallásban van nagy szerepe. A hindu vallás fontos halotti szertartásokat is tartalmaz. A Gangesz, a szent folyó partján meg kell fürdeni, borotválni, ezután lehet elégetni. Ez a szertartás egy évig tart, és a legidősebb fiúnak kell elvégeznie.

A varna rendszer megmerevedik, akik nem értenek vele egyet, azok alapítják a heterodox vallásokat. A buddhizmust Kr.e. VI. században alapítja Szidhárta Buddha, hirdetései szerint az egyéni értékeket szembe kell helyezni a születéssel. Harc indul a hinduizmus és a buddhizmus között a Kr.e. VI. században, kezdetben úgy tűnik a buddhizmus fog kikerülni győztesként, de nem így lett, mára a számuk Indiában elenyésző. Másik ilyen vallás az adzsinnizmus, mely szintén a Kr.e. VI. században keletkezik, lényege hogy elhagyják a szertartásokat, ezzel kiküszöbölik a feszültségeket. Determinizmus jellemzi, vagyis, hogy mindenkinek a helye ki van jelölve, a végzet jelöli ki a reinkarnáció utáni újjászületést. A harmadik heterodox vallás a dzsainizmus, ami hős Dzsinnáról kapta a nevét, aki halálra koplalta magát. Ma Indiának 0,5%-a követi ezt (5 millió ember!!!). Legfontosabb alapértéke a nem ártás elve, a lélekvándorláshoz fel kell ismerni a helyes hitet, a való világot (akkor még nem voltak Mátrixok, meg Neók), valamint helyes életmódot kell folytatni. 5 fogadalmat tesznek, nem ártanak, igazat mondanak, nem lopnak, örök szüzességet fogadnak, lemondanak az anyagi javokról. A földművesek nem követhették. Meghatározó vallás még a szikh vallás, amit Nanák Guru alapít a XIII. században. Ötvözik a hindu és muzulmán elemeket egy egyszerű megközelítésben

A brahmanizmus korszaka mely Kr.e. VIII-VI. századot öleli fel. Ez egy epikus korszak, melyet egy kettősség jellemez, ekkor volt kérdés, hogy népi vallásosság, avagy teologizált vallásosság legyen. A hinduizmusban a kettő összeolvad, mert a papok felismerték, hogy hatalmukat csak úgy őrizhetik meg, ha a népi elemeket bevonják. Ekkor keletkezik 2 nagy eposz, a Rámajana, vagyis Ráma király története valamint a Mahábhárata, ami 2 család viszályát írja le és tartalmazza a Bhagavad-gítát, a magasztos szöveget, ami a legfőbb szent irat. Fő mondani valója, hogy a harcosnak az a feladata, hogy harcoljon, a tett mellé tett szándék a fontos.

A Kr.e. VI-II. századig tart a Maurija dinasztia uralkodása. Legfontosabb uralkodója Asóka, aki megteremtette a politikai egységet, létrehoz egy birodalmat, melynek a buddhizmus áll a középpontjában, viszont vallásilag toleráns volt. Túlterjeszkedett lesz a birodalom, és ez hanyatláshoz vezet.

Az ötödik korszak a klasszikus India korszaka, a Gupta korszak (Kr.u. IV-V. sz.). Ekkor újabb idegen - hun hódítók - törzsek érkeznek, a gazdasági kultúra virágozni kezd, a buddhizmus kiszorul, a hinduizmus válik döntővé. Fejlett út és kereskedőhálózatot hoznak létre, magas színvonalú a kézműipara.

A VII-VIII. század korszakában az iszlám hódítások a meghatározók. Az iszlám egy univerzális vallás, a hinduiba születni kell. A XII. század végére létrehozzák a Delhii szultanátust. A hetedik korszak a XIII. századi mongol hódítások ideje, ami csak gátolta az iszlám egységgé szerveződését.

A XV-XVIII. század folyamán létrejön a Mogul (vitéz) birodalom, mely egy iszlám állam. A hinduk az angol gyarmatosítókat, majd felszabadítóknak fogják tekinteni, a végére elég elnyomóvá váló iszlám birodalommal szemben. Meghatározó alakjai Nagy Akbar a XVI. század végéről, aki területeket hódít meg, valamint a vallási megegyezést akarta elérni, mikor megszüntette a vallási adót. A másik említésre méltó szereplő a következő század végéről Aurangzæe, aki egy fanatikus muzulmán, akit a vallási türelmetlenség jellemez, elnyomja a hindukat, kizsákmányolja azokat, megkérdőjelezi a társadalmi konszenzust. Uralkodása alatt a birodalom hanyatlásnak indul.

Szám szerint a kilencedik korszak a gyarmatosítás korszaka, melyet már szép kerek évszámok, az 1757-es, mikor is Nagy-Britannia meghódítja Bengáliát, valamint az 1947-es fognak körbe. Az európaiak már az első században megjelentek Indiába. Vasco de Gamma 1498-ban érkezik meg - hajóval. Mindenféle országok, Portugália, Hollandia, Anglia sőt Ausztria is Kelet-Indiai Társaságokat hoz

létre. 1600-ban alapítják a Brit-Kelet-Indiai Társaságot, amely majd meghódítja a szubkontinentet. Az elszegényedett angol arisztokraták szerencsét próbálni jönnek ide, a perzsa nyelvet beszélik, ami a Mogul birodalom közigazgatási nyelve volt, ezért nem boldogulnak nagyon vele. Indiát kétféleképpen kezdik bekebelezni. Szubsztitúciós szerződésekkel, vagyis hogy a fejedelem lemond hatalmáról, cserébe kap anyajavakat és védelmet, valamint harcokkal. 1757 után a Brit-Kelet-Indiai Társaság egyeduralmat szerez a pénzverésben és az adószedésben, „*állam volt az államban*”. A XVII-XVIII. században alapulnak a tudományos társaságok, kutatások indulnak. Két irányzat van a tekintetben, hogy hogyan is nézzen ki India. Egyik csoport szerint westernizációt, vagyis a nyugati életmódot kell megvalósítani, ezért civilizációs missziót kell létrehozni, a másik csoport ennél sokkal konzervatívabb, ő a helyi értékek megtartása mellett érvel.

Az ipari forradalomkor India felvevő piaccá válik, az Indiai kézműipar csődbe megy, csak a nyersanyagokat szállítják Angliának. Kialakul egy indiai elit, akik a gyarmati közigazgatásban dolgoznak, nyugaton tanulnak, angolul beszélnek, köztük a muzulmánoknak nem jut hely. Mikor már erősnek érzik magukat, hatalmat akarnak s függetlenséget. Kialakul még egy munkásosztály is. Az érinthetetlenek nagy része muzulmánvá válik, mivel ők nem nyerhettek bebocsátást a hindu vallásba. A muzulmánok azzal, hogy náluk az özvegyek újraházasodhatnak egy nagyobb termékenységi rátát érnek el. Viszont a muzulmánoknak nincs elitjük, ha akart lenni valaki elment szipojnak, vagyis katonának. 1798-ban mikor Napóleon Egyiptomra lép találkozik az iszlám a nyugattal, a XIX. századra vallási megújulás kezdődik. Nyugati értékekre lesz szükségük, hogy Indiában érvényesülni tudjanak. Az elnyomásra kitör 1857ben a szipolyázadás, de mivel ez nem volt széleskörű nem ért el nagyobb sikereket. 1858-ban Viktória királynő feloszlatja a Brit-Kelet-Indiai Társaságot és maga áll a korona gyémántjának, India élére. 1885ben létrejön az Indiai nemzeti kongresszus, ami vezette Indiát a függetlenség felé. Vezetője Mahatma (nagy lélek) Gandhi. Ő korábban Dél-Afrikában dolgozott ügyvédként ott védte az indiaiakat, majd visszatérve az erőszakmentességgel, valamint aktív szerepvállalással akarta elérni India függetlenségét. A sómenettel elérte, hogy megszűnjön az angolok sómonopóliuma. Célja egy szekuláris India létrehozása, jelszava „*egység a szabadságban*”. 1906ban létrehozzák a Muzulmán Ligát, aminek vezetője Mohamed Ali Dzsintah lesz. Célul tűzik ki, hogy a muzulmánoknak megfelelő helyet fognak biztosítani Indián belül. Megszületik a Pakisztán eszme, mely szerint az Indiában élő iszlámhívőknek saját országuk lehetne vallási alapon. Az angolok felkarolták a párviadalt, az oszd meg és uralkodj elvet folytatták. Az első és a második világháborúban India támogatta Angliát, félre teszi követeléseit.

Az 1947es Mountbatten-terv mondja ki, hogy legyen két független ország, India és Pakisztán. Néhány fejedelemség maga választhatta meg, hogy hova akar tartozni. Hatalmas népvándorlás indul meg, ez lesz a legvéresebb korszak. Gandhit megöli egy fanatikus hindu. Pakisztán élére Mohamed Ali kerül, Nehru pedig Indiát fogja vezetni. Khasmirnál borul a bili, mert ott muzulmánok éltek, hindu vezetéssel, elfogadták Gandhi tanait. Miután Pakisztán katonailag elfoglalta Kashmirt, a hindu fejedelem úgy dönt, hogy ő Indiához akar tartozni. A hadsereget nem lehet szétválasztani, többek között azért se, mert egy parancsnok volt, egy angol. 1949-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa tűzszünetet hirdet, és Khasmir 1/3 részét Pakisztánnak, a maradékot Indiának ítélték. 1971-ben független államként kivált Banglades, melynek hivatalos nyelve a bengáli lett, valamint a hivatalos vallás a muzulmán. 1990-ben hindu nacionalizmus tör elő, mára veszélybe kerül az egység a sokféleségben elv.

OROSZ CIVILIZÁCIÓ

Sajátos fejlődés nyomán jön létre. Európától eltérő fejlődést mutat, sőt tudatosan különáll tőle a XIX. századig, viszont ezután problémát fog jelenteni. Ez segít integrálódni a muszlim világgal, illetve a katolikus nyugattal. A XIX. században Nagy Péter csatlakozni szeretne Európához, sok mindent átvész. Európa ünnepelte ezt, kezdetben örültek neki, de mire felismerték, hogy az önkény a hatalmas népet bármire felhasználhatja elkezdtek nem örülni. Európa konzervatív gondolkodói másképp tekintettek Oroszországra. A napóleoni háborúk után sok orosz kerül külföldre, szembesülnek saját szegénységükkel. Az orosz gondolkodók az európaiakat tekintették elmaradottnak. Mivel függ ez össze? Azzal, hogy a keleti kereszténységhez kapcsolódtak valamint a szlavofil attitűddel. 2 nagy probléma áll a terület előtt: a gazdaság tartós alulteljesítése, többek között a rossz körülmények, a béna éghajlat miatt, ezért a lakosság 80 %-a az Urálon innen van, pedig ez területileg csak 1/4, 1/5 rész. Itt átlag 4-4,5 hónapig terem a föld. A másik probléma a hatalom túlkonzentráltsága, az önkényesség.

Az orosz fejlődés 4 szakaszra osztható. Ezek közül az első az amit a Kijevi nagyfejedelemséggel lehet jellemezni. Ez a korszak a IX. századtól tart. A tatárok fogják majd megbuktatni, és felveszik a tatár-mongol politikai mintákat. Spirituális függésbe kerülnek Bizáncból, az ortodox vallás miatt valamint politikai függésbe a mongoloktól. 1380-ban Kulikovónál az oroszok megverik a tatárokat, ekkortól kezdődik a függetlenedés.

A következő korszak legfontosabb évszáma az 1550, mert ez fordulópontot jelent a terület életében. Megindul az orosz expanzió, terjeszkedés, az Arany Horda két részét is elfoglalja IV. Rettegett Iván. 150 éven keresztül 1550-től egy Hollandiányi területtel gyarapszik az ország, a folyók, és a hó segítette őket, viszont az őslakosokat nem gyilkolásszák. Viszont hoz a gyarapodás

problémákat is, megnehezedik a kommunikáció, a mozgás, az érintkezés. Átlag napi 80 km-t lehet haladni.

A következő egység a Birodalmi Oroszország. I. Péter uralkodásától 1917-ig tart. Megindul modernizáció, nyugatosodás. Regionális hatalomnak tekinthető először Oroszország. Az expanzió ekkoriban is folytatódik, a XIX-XX. század fordulójára érik el a legnagyobb kiterjedésüket. A XIX. század végén az ipari termelés 1/5-öt teszi ki az USA-énak. Tartós, hosszú kísérlet indul Európához való felzárkózásra 1861-ben felszabadítják a jobbágyokat, 1864-ben bírósági és önkormányzati reformot visznek véghez, 1870-es években bevezetik a kötelező hadkötelezettséget. Kulturális problémák jelentkeznek a nációk között, az írásbeliséggel is problémák vannak, a férfiaknak csak a fele, a nőknek csak 1/3a tud írni, olvasni. Marx Tőkését népmeseként tudják nekik előadni. Modern nemzeti keret jelenik meg az 1860-as évekre: egy generációs családok lesznek, létrejön a jogállamiság, kulturális homogenizáció, valamint a piacgazdaság. A modernizációra összeroppantó erőként hat: Az első világháború, a brutalitása miatt, 18 millió férfi kezébe, minden 3. férfi keze között van puska. Az, hogy a tradicionális társadalomból nehéz az áttérés, az, hogy a lakosság 80%-a a mezőgazdaságban dolgozik, valamint az, hogy nincs kötődésük a birodalmi modernizációhoz, és az is, hogy ez egy soknemzetiségű állam. Az utolsó a szovjet-orsz periódus, ami Európa keleti végeire tereli, kiemeli Európából.

Merülhet fel a kérdés, mitől ilyen más az orosz fejlődés? Mielőtt hosszas elmélgésekbe kezdene a kedves olvasó, megadok 3 elméletet, melyek közül válogathat saját ízlése szerint, valamint máséval ha igénybe veszi a telefont, esetleg segíthet a számítógép elvenni egy párat. Szóval az első elmélet szerint, amit Karl Mitfogel neve fémjelez, minden a despotikus, vagyis a tatár modellre vezethető vissza. Az orosz történelem sorsa a tatár felügyelet miatt tér el, minden baj erre vezethető vissza. Toynbee azt állítja, hogy a bizánci kötődést lehet okolni: az ortodoxia a helyes meghatározása a vallásnak, kirekesztő vallás volt ez, mivel 14 önálló ortodox egyház létezik napjainkban is. A nemzeti keretben fejlődtek az egyházak és ezért nem lehettek riválisai a nyugati hatalmaknak. Sokáig Oroszországban nem különül el a világi és az egyházi hatalom, majd a világi maga alá rendeli az egyházat. Az egyház exkatalogikus, vagyis az élet utáni nagy ügyek foglalkoztatják, az e világi nem, ezzel lefegyverzi saját magát, alkalmatlan lesz az egyházi hatalom, hogy riválisa legyen a világinak. Az utolsó elképzelés szerint ott a bibi, hogy az európai feudalizmus torz formában jelenik meg. Míg Nyugat-Európában a megállapodásos értékrend hierarchiát alakít ki, jogi értelemben szimmetrikus a megállapodás. Független bíróságok vannak nyugaton és ott a kölcsönös jó szándékot is kinyilvánítják. Ne ezek mind hiányoznak Oroszországból.

ISZLÁM CIVILIZÁCIÓ

Az iszlám időszámítások kezdete 622, ebből látszik, hogy ez az egyik legfiatalabb vallás. Folytatása a kereszténységnek valamint a judaizmusnak. Ma kb. 1,2 milliárd iszlámhívő van, de ebből csak 300 millió arab. A mohamedán elnevezést az európaiak adják az iszlámnak, tévesen.

Az iszlám egy kultúra, egy sajátos etika, egy ideológia nem csak egy vallás. Szent könyve a Korán, mely 114 szúrából, fejezetből áll. Első alappillére a tanulságtétel, a sahada, vagyis az, hogy „Allah az egyedüli Isten, és Mohamed az ő prófétája!”. Második pillér az imádkozás, naponta ötször, ez napszakhoz kötött, de azon belül bármikor elvégezhető. Meg kell tisztálkodni, vízzel és homokkal, majd térdre omolva kell a Korán passzusait ismételtetni. Péntekenként egy előljáró kiáll prédikációt tartani. Létrehozzák a mecsetek hálózatát, melyekbe idegenek nem tehetik be lábukat. A harmadik pillér a szalát, a böjtölés, amit a terhes nőknek nem kell csak. Egy hónapon át, a Ramadám hónapjában böjtölni kell napkeltétől, napnyugtáig, ekkor fegyverszünet van. A következő alapkö a szegényadó, a zakát, melyet a gazdagok vagyonuk 2,5%-ával fizetnek, hogy belőle eltartsák a szegényeket. Az ötödik pillér a haddzs, a zarándoklat, vagyis az, hogy egy muzulmán életében egyszer kötelező elmennie Mekkába, meglátogatni a Kába-követ, valamint megdobálni a bálványokat. Az utolsó bázisa a vallásnak a Dzsihád, vagyis az erőfeszítés, a törekvés. Allah útján jótetteket kell végrehajtani. Ez önvédelmi, defenzív célokat szolgál, ha megtámadják az iszlám közösséget. 5. cikkelye kimondja, hogy ha a pogányok, megszegik az iszlám fennhatóságot, meg kell őket téríteni, vagy ha ezt nem teszik, végezni kell velük. Az iszlámhívőknek tilos a bor és a többi alkohol fogyasztása is. A szunnitáknál nem alkotnak egy egyházat, nincs hierarchia és egyházfő. A síitáknál van, aki a legjobban értelmezi az iszlámot, az az Ajatollah, valamint nem kalifák, hanem imámok vannak. Az iszlámban mindenki egyenlő! 4 fő forrásból táplálkozik: Az első a Korán a legfontosabb szentírás. A második a szunna, a hagyomány, mely Mohamed cselekedeteit, valamint a haditho-kat, Mohamed kijelentéseit tartalmazza. Ha egy kijelentést nem lehetett visszavezetni Mohamedig, rossz volt a referencialánc, akkor azt nem fogadták el. A következő forrás az analógia, a párhuzam, vagyis, hogy a VII. századból párhuzamot húznak a mai világhoz, és azon gondolkodnak lehet-e ugyanúgy eljárni. Az utolsó a közmegegyezés, összeülnek a vallási jogtudósok, az ulemmák és megbeszélik a vitatott kérdéseket. A saria mindent pontosan szabályoz, az egész jogrendszerük erre épül fel. A síitáknak 3 irányzatuk van. Az első a 12 imámos síiták, más néven a jaffáros síiták. A VIII. században a 12 imám eltűnt, rejtőzködő imámok voltak, várták, hogy előjőjenek. Ez Irán államvallása a XVI. századtól. Másik irányzat a zaidita síiták, akiknél csak 5 imám van, ők ma Jemen területén rendezkedtek be. Valamint vannak még az iszmailiták, ahol 7 imám van. Ők a túlzók, a 7 prófétát isteninek ismerték el. Khoimeini Ajatollah szerint, ha megdöntik a sah rendszert, akkor eljön a rejtőzködő imám. A szúfizmus, ahol a szó maga gyapjúköntöst jelent, egy irányzata még az iszlámnak, amely Iránban terjedt el, és amit a miszticizmus jellemez, ők közelebb akarnak kerülni istenhez, az extázist táncal érik el.

A VII. század előtt 2 nagy birodalom határozta meg a térséget: Perzsia és Bizánc, köztük volt a „senki földje”, az Arab-félsziget. Két ütköző állam a félsziget északi részén lezárta a belső részeket, név szerint a Gassanidák és a Lakhmidák. Perzsiában a Szaszánida dinasztia uralkodott, a vallás zarahusztriánus, toleráns azokkal szemben, akik befizették az adót. A satrapákra osztott terület sajátos közigazgatást adott, és a főbb kereskedelmi útvonalak az ő területén mentek keresztül. Bizánc ekkorra már egy erősen túlterjeszkedett állam volt, a birodalom egységes, de a vallás miatt széttagolt, területén ezért is hódíthatott könnyen az iszlám. Területén az Ember Tragédiájából már megismert homousion, homoiusion ellentét is megvan, vagyis az, hogy a monofiziták, akiket Egyiptomban koptoknak hívnak az vallják, hogy Jézus Isteni természetű, a nesztoriánusok pedig úgy gondolják, hogy Jézus és Isten 2 külön személy. Az utóbbi csoportba tartozókat szakadárnak nyilvánították és üldözték őket. A két birodalom egymással háborúzott, meggyengült, nem tudták biztosítani a kereskedelmi útvonalakat és megszerezni az Arab-félszigetet

Már Kr. e. 853-ból maradtak fenn írásos emlékek az arabok létezéséről, egy asszír felirat beduinoknak hívja őket. Valószínű, hogy már két háromezer éve is voltak, és a teve háziasításából, törzsekben éltek. Folytattak rablóportyákat, kipakolták a karavánokat, valamint védelmi pénzeket szedtek. A Tömjén út mentén, mely Jemenen keresztül ment Abessziniába kiemelkedett Mekka városa. Itt található a Kába-kő, mely egy meteorit, melyet szentként tisztelt a környék politeista, bálványimádó vallása. Ebből a sok istenből, volt egy Allah. A Kurais törzs, vagyis Hasim nemzetsége vigyázott a Kába-kőre.

Kr.u. 570 környékén születik meg Mekkában Mohamed. Születésekor az etióp hadsereg támadja Jement, Mekka úgy menekül meg, hogy madarak köveket dobálnak az abesszinekre. Családja a kurais törzshöz tartozik, apja születésekor, anyja Mohamed 6 éves krában hal meg. Nagyapja, majd nagybátyja, Abu-Tálib neveli. Kereskedőútjai során megismer más országokat és vallásokat, de analfabéta volt. 25 évesen feleségül vette Khádidsát, aki az első követője lesz az iszlámnak. 6 gyermekük születik, s miután meghal, Mohamed újra házasodik. 610-ben megkapja az első kinyilatkoztatásokat, Ramadán hónapjában visszavonult egy barlangba és ott megjelent neki Gábrriel arkangyal. Követői kezdetben csak a családtagjai, majd a szegények is elkezdtek követni, de a kereskedők visszautasították, hatalmas ellenzéke lett. Azért maradt életben, mert a törzse megvédte. 619-ben meghalt a felesége és a nagybátyja. Hatalmas veszteség volt ez számára, mert nagybátyja volt az aki a védelmét biztosította. 620-ban arra kéri, hogy menjen át Jászribba (Medinába), legyen döntőbíró két törzs között, de ő nem akarja elhagyni szülőföldjét. 622-ben elhagyják ő és követői Mekkát, a hidzsrával, Mohamed futásával emigrálnak Medinába, a próféta városába, ahol létrehozzák első államukat, ami majd egy birodalommá nővi ki magát. Létrehozzák a Medinai-kalifátust. Sokan áttérnek az iszlám hitre, Mohamed kezdetben kedvezményeket ad a zsidóknak, átvesz tőlük szokásokat, például a disznóhús evés tilalmát, és imaidőkor Jeruzsálem felé fordulva kellett imát mondani. Ezt később megvonja, és Mekka irányába teszi át. Kezdetben a fiatal állam törzsei rablóportyákat folytattak, még a fegyverszüneti hónapokban is támadtak, megteremtették az állam gazdasági alapjait, majd megindították a Mekka elleni háborút. 629-ban békeszerződést köt Mohamed Mekkával, mely szerint egy évig nem támadnak, cserébe Mohamed a következő évben ellátogathat a Kába-kőhöz. Ez idő alatt a környező törzsekkel is szerződést kötött, így azok is biztosították védelmét. 629-ben a mekkai nagyvagyonosok is áttérnek az iszlámra, behódol a város. 632-ben meghal Mohamed, utolsó mondata az volt, hogy Abu-Bakr, az ő legjobb barátja, vezesse a pántelmi imát, a kalifátust.

632-634-ig Abu Bakr lesz a kalifa, az ummát, a hívők közösségét akarta fenntartani. Leverte a szerződéses törzsek lázadózásait, egységesítette a közösséget. A következő tíz évben Omar volt a kalifa, ő megindítja a hódításokat. Szerinte akkor tartható fenn az egység, ha talál egy külső fenyegetettséget. Lerohanja Egyiptomot, Szíriát, Palesztinát. 637-ben döntő vereséget mér Perzsiára, Kádiszja városánál a Szaszánida birodalom összeomlik. Az ottani népek felszabadítóként tekintenek rájuk. Omar katonáinak külön városokat hozott létre, nehogy keveredjenek a helyiekkel, így jön létre Kairó, Bahszra Bagdad mellett. Meghagyják a helyi nyelveket és a közigazgatást. Összehív egy választási tanácsot, a Súrát, amibe már ekkor demokratikus úton választják be az embereket. 644-től 656-ig Oszmán lesz a kalifa, aki Omarhoz képest gyenge, viszont hatalmas vagyonra tesz szert. Nem természetes halállal hal meg. Utána 5 évig Ali lesz a kalifa, aki Abu-Tálib, vagyis Mohamed nagybátyjának a fia. Oszmán örökösei nem ismerték el, mert ők a saját családtagjaikat akarták a trónon tudni. Ali nem vizsgálja a gyilkosságot, ezért lázadások törnek, a 657-es Sziffini csatában megküzd, Ali és Muavija, aki Oszmán rokona. Muavija a Korán lapjait tették a lándzsák élére, ezért a másik csoport meghátrált. 657-ben az emberek egy csoportja kivonul, őket nevezik kháridzsitoknak, és egy ilyen fogja meggyilkolni 661ben Alit. Ezek után megkezdődnek a Dinasztiai uralmaik. Az első a 661-től 89 évig uralkodó Omajjad dinasztia. Muavija lesz az első kalifája, 661-től 680-ig. Ő vezeti be azt, hogy a kalifa tisztsége öröklődjön. Székhelyévé Damaszkuszt tette meg, fő célja Bizánc legyőzése volt, ami nem sikerült. A közigazgatásban átveszi a bizánci struktúrát, és hivatalnok rendszert.

Az iszlám egysége azon törik meg, hogy ki vezesse a közösséget. A síita irányzat, amelyet az utódai képviseltek, vagyis Husszein és Hasszan. Szerintük csak olyan vezetheti az országot, aki vérszerinti leszármazottja Mohamednek. Muavija hatalmas vagyont ad Hasszannak ezzel lekenyerezi őt. A másik irányzat a szunniták, kik szerint bárki vezetheti a közösséget, aki elég rátermett. Ez a leválás politikai okok miatt jött létre, de ma már vallási különbségek is vannak közöttük. A következő kalifa Jázid, aki 680-683-ig uralkodott. Husszein igényt tartott az ő trónjára, hatalmas hadsereget is toborzott, de a végén elpártoltak mellőle, így a 680-as Kerbalai csatába 72 társával ment. Mártírhálált haltak mind, ezt ma úgy ünneplik meg, hogy a síita férfiak a hátukat vassal verik. Ma az iszlámhívők 10%a síita, Iránban élnek, és csak ott hivatalos vallás. A perzsák közül kerültek ki, céljuk az volt, hogy helyre állítsák a régi nagy Perzsa birodalmat.

685-től 705-ig Abdel-Malik kerül a trónra. Ő építteti a Jeruzsálemi Szikla mecsetet. Pénzügyi reformot visz véghez, egységes pénzt veretett, az összes addig forgalomban lévő pénzt bevonta. Felépítette az adórendszert, melyben a muzulmánok csak ingatlanadót fizettek, valamint a vagyonosok fizették a zakátot, ami vagyonuk 2,5%-át jelentette. A könyvek népei, vagyis a zsidók, keresztények, a zarahusztriánusok külön adót fizettek. Cél volt még a pogányok megtérítése, a maralikát, vagyis a perzsákat megtérítették, de ők síiták lettek. 711-ben Tárik betör az Ibériai félszigetre, előtte megtérítették az Észak-Afrikában élő berbereket. Tárik nevét ma Gibraltár őrzi. 732ben Poitiers-nél Martell Károly megállítja az iszlám előrenyomulását Európában. 1492-ig, - míg teljesen be nem fejeződik a reconquista - berendezkednek a mai Spanyolországban, létrehozzák a Córdoba kalifátust. Megjelenik a kettős mór kultúra, mely az arabból és a spanyol tevődött össze. Ekkor a legnagyobb a birodalom, a Pireneusoktól a Himalájáig terjedt, innentől kezdve már csak tagolódott. 711-ben újabb kísérletet tettek Bizánc elfoglalására, de a görögötűz utjukat állta. 717-től 3 évig II. Omár lesz az uralkodó. Ő eltörölte a fejadót, csak a nem muzulmánoknak kellett fizetniük, ebből kifolyólag a kincstár bevételei elfogytak. 747-re állandó elégedetlenség bontakozott ki, 750-re levették az Omajjad dinasztiaét, mert nem tudták öszertartani a birodalmat, és mert nem vették komolyan a vallást.

Az Abbászida dinasztia uralkodott 750 és 1258 között. A központjukat Bagdadba tették, az a arab hegemonia csökkent, a perzsák megerősödtek ez idő alatt. A 780-tól 809-ig uralkodó Harunar-Rasid idején jegyzik le az 1001 éjszaka meséit. Ő sem tudja meghódítani Bizáncot, viszont pénzt kap azért, hogy ne is próbálkozzon Uralkodása idején rendszeresen lázadoztak a perzsák, a síiták, a berberék. Közhivatalnoki rendszert hozott létre, vezíreket, vagyis minisztereket nevezett ki. Utána 813-833 között Mámun uralkodik, akinek idején az antik műveket lefordítják arabra, támogatta a tudományokat, a szabad akaratot hangoztatta a predesztinációval szemben. Utána 9 évig Al-Mutaszín lesz az uralkodó aki török rabszolgákat hozatott be, akik később majd átfogják venni a hatalmat. 909-ben a Fatimida dinasztia elfoglalta Tuniszt, majd 969-ben Egyiptomot. Ők Fatimára, Mohamed lányára vezették vissza magukat. 945-ben a Bújida síita dinasztia elfoglalja Bagdadot, ettől kezdve az Abbászida dinasztia megmaradt, de nem irányított. Kisebb hatalmi központok alakultak ki. 1055-ben egy török eredetű határőr nép, amely Közép-Ázsiából származik, a szeldzsukok elfoglalják Bagdadot. Beházasodnak az Abbászida dinasztiaába, ezzel megszerezik a tényleges hatalmat, innentől szultán van. 1095-ben megindulnak a Keresztes háborúk, mert a szeldzsukok nem engedték látogatnia a szent helyeket, de igazából gazdasági érdek vezérli az európaiakat. 1099-ben beveszik Jeruzsálemet, de ez az birodalomnak csak periféria, mert a központ az Bagdadban van. Az Ajjúbida dinasztiaába tartozó Szaladin 1171-ben visszafoglalja Jeruzsálemet. További külső betörést jelent a reconquista, valamint az, hogy a XIII. században megjelennek a mongolok Dzsingisz kán vezetésével. A mongolok buddhisták, minden muzulmán megöltek, akik az útjukba kerültek. 1258-ban a tatárok megdöntik az Abbászida dinasztiaét. 1260-ban a mamelukok, a török rabszolgák, Egyiptomnál megállítják a mongolokat, a mongol utódinasztiák beépültek az iszlámba, hatalmas határbirodalmat hoztak létre. A mamelukok innentől 1517-ig uralkodnak Egyiptomban, míg az oszmán törökök el nem foglalják őket. Ekkoriban jelennek meg új népek, mint például az oszmán török, akik Közép-Ázsiából Kis-Ázsiába vándorolnak.

1280-tól az Oszmán törökök elkezdik kiépíteni hatalmas birodalmukat, amely a XVI. században éri el a csúcspontját, onnan hanyatlik, amiben európai gyarmatosítás is szerepet játszik, de mégis fennáll egészen 1923-ig. Első uralkodójuk 1280-1326-ig trónolt, és Oszmánként hívták, és akár hihető, akár nem a dinasztiaét róla nevezik el. Ő megszerzi Kis-Ázsiát, majd megszervezi annak az egységét, megkönyékezi Bizáncot. Rablóportyákat folytatott, és több törzs is csatlakozott hozzá. Utána jött Orhán, aki 1326 és 1360 között uralkodott. Saját pénzt veretett, eljut a Dardanellákig, elfoglalja Ankarát, 1354-ben a Gallipoli ütközet után Európa földjére lép, de Bizáncot ő se tudja bevenni. I. Murát 29 éves irányítása alatt a birodalom tovább terjeszkedett a Balkánon, elfoglalt Bulgáriát és Macedóniát, az 1389-es Rigómezei csata után Szerbia megszűnt létezni a következő 5 évszázadra. Az 1389-től 1413-ig uralkodó első Bajezid is megkönyékezi Konstantinápolyt, de neki se sikerül, birodalmának központjává Drinápolyt teszi meg. Nem Európa, hanem Ázsia felé próbál terjeszkedni, a szakadár törököket akarja megnyerni, de rajtuk Timur Lenk mongol csapatai uralkodnak, akitől kikap, sőt fogságba esik és meg is hal, ez hatalmas válságot és katonai csapást jelentett, de a birodalom megmaradt a Balkán urának. A következő 8 évben I. Mehmed, a birodalom első újjáépítője kormányzott. A belső lázadásokat, a szuffistákat leveri, egységesíti a török fejedelemségeket. Az 1421 és 1451 között uralkodó II. Murát Európa felé kíván terjeszkedni, sikertelenségek közepette, de az utána jövő 1481-ig trónoló II. Mehmednek sikerül az, ami eddig senkinek, beveszi Bizáncot. Innentől nevezik Isztambulnak, berendezkednek a törökök, innét indítják a támadásaikat Európa felé. Mivel a város a harcok folytán elnéptelenedett, megszegve az iszlámot, beengedtek más vallású embereket is, zsidókat monofizitákat, a görög pátriárkának még azt is megengedték, hogy fennhatóságot gyakoroljon az ortodoxok felett. 1480-ra már Rómát fenyegette seregeivel. Utána 1481 és 1512 között II. Bajazid uralkodott, ez egy viszonylag békés időszak volt, már csak azért is, mert a fivére az európaiak foglya volt, valamint félt a belső lázadásoktól is, amiket a testvére szított, a síiták vezették, valamint közrejátszott még az, hogy az adók túl magasak voltak. A szultánnak sikerült leverni ezeket a lázadásokat. Utána következett 1512 és 1520 között I. rettenetes Szelim, aki hatalmas birodalmat hoz létre, amibe bele tartozik a Közel-Kelet, Egyiptom, Szíria, Szaúd-Arábia, Perzsia egy része, a Balkán, a 3 vallási központ, Mekka, Medina és Jeruzsálem. 1514-ben megverte a perzsákat, de nem rendezkedett be, 1516 és 1517 között megverte a mamelukokat Egyiptomban, de a közigazgatásukat meghagyja. Utána jött a 1520-1566 között I. nagy Szulejmán, aki 1526-ban a Mohácsi vésznél, döntő nyereséget mér a magyarokra. 1529-ben megostromolja Bécset, ami a tél miatt vereséggel végződött.

Tovább hódít Észak-Afrikában, ekkor a legnagyobb a birodalom kiterjedése, és egy egységes közigazgatás alá vonja azt. Halálát Szigetvár ostrománál leli.

A társadalom a következő képen épült fel: A legfelső, az uralkodói osztályba bárki bekerülhetett, aki életét és javait a szultánnak bocsátotta, valamint iszlám vallású (ezt nem mindig kérték számon), valamint felveszi az oszmán életformát és tudja beszélni a nyelvet. Átnevelt, családjuktól korán elszakított keresztény gyerekeket sokat ide raknak. 4 rétege van az uralkodó osztálynak, az első a palota és környékén élők, ők vezetik az államot, élén a nagy vezír áll, második réteg a hadsereg, mely a janicsárokból, akik a tűzfegyverekkel rendelkező, kiképzett katonák voltak, valamint a szpáhikból, akik az elmaradottabb lándzsás, íjász lovagok voltak. A harmadik szféra az írnostság, akik könyveltek, az adók behajtását az adóbérlőkre bízta. Ez egy pénz fejébe megváltható pozíció volt, mikor egyre több és több adót szedettek be, csúnyán néztek rájuk. Az utolsó réteg az ulemák, a vallási jogtudósok, akik az igazságszolgáltatást végzik, valamint tanítanak, iskolákat hoznak létre. Az alávetettek osztálya alkotta még az igazi török hierarchiát, ők voltak azok, akik az anyagi javakat megtermelték, pásztorok, szántó-vetők, kereskedők tartoztak ide. A legalsó osztályt az európai állampolgárok alkotják, akiknek teljesen külön jogállásuk volt.

A török sikerek arra vezethetők vissza, hogy egymás után 10 olyan szultán uralkodott, melyek jól megszervezték az államot, azon belül az adókat, a hadsereget, a védelmet. A hadsereg szigorú kiképzésre épült, a janicsároknak „nem tudtak ellenállni” a kihívóik. A hatalomra kerülő szultán megölette fiú testvéreit, ezzel a dinasztikus viszály ki volt zárva, jó társadalmi szervezés volt, mindenki egyenlő, megtartották az egyensúlyt, valamint az, hogy a helyi közigazgatást megtartják, vagy beépítik a sajátjukba.

A hanyatlást az hozza, hogy a XVI. századtól a harcmódor elavul, a kiképzés sem olyan szigorú már, a fegyverzet se veheti fel a versenyt az európaival. 1492 után a kereskedelmi útvonalak eltolódnak nyugatra, ez hatalmas bevétel ki esést okoz, nem tudják közvetíteni a kereskedelmet. Megjelennek az európai kereskedők a birodalom területén, rájuk nem vonatkoznak a törvények, kapitulációs szerződéseket köt a birodalom, vagyis elfogadják azt, hogy egy franciára mondjuk, a francia törvények vonatkoznak csak. Ez a kereskedelem keményen kihasználta az európaiakat. Az egyensúly megbomlik nincs modernizáció, az ulemák, a jogtudósok ellenzik a modernizációt, a felvilágosodás hiánya elmaradottá teszi Európával szembe. A hanyatlást jelzi az 1566 utáni sorozatos vereségek, melyeket II. Szelim szenved el, 1571-ben Lepantónál, majd az utána jövő szultánok folyamatosan. 1683-ban Bécs várát végleg nem sikerül bevenni, 1699-re a Karlócai békével Magyarország a Habsburgok kezébe kerül, elkezd sorra elveszíteni területeit.

A XVIII. századtól Európa gondolkodik azon, hogy szerezzen területeket Törökországból, ekkor válik „Keleti kérdés”. Azon tűnődnek, hogy melyik európai hatalom, mely területet kaparintsa meg. A cári Oroszország a tengerszorosokra, és a Dardanellákra vágyik. A pánszlávizmussal annyira erős bennük, hogy még Isztambul is el akarják foglalni, a XVIII. században jogot kap arra, hogy joghatóságot gyakoroljon a törökországi ortodoxok felett. A Habsburgok balkáni területeket akarnak, és egy kijáratot a Fekete-tengerre. Nagy-Britannia a hatalmi egyensúlyra törekszik, nem támogat senkit, egyetlen célja, hogy az Indiához vezető szárazföldi utak számára biztosítva legyenek. Mikor 1798-ban Napóleon megjelenik Egyiptomban, az európai értékek megjelennek az egész Közel-Keleten, a XIX. századra reformmozgalom indul az iszlámon belül. Megindul egy fellendülés egy kulturális pezsgés.

Az iszlámban a reform lehet belső indíttatású, amihez semmi köze Napóleonnak. Ilyen Szaúd-Arábia területén bontakozik ki, a wahabbiták azt hirdetik, hogy vissza kell térni a vallás alapelveihez, meg kell tisztítani az iszlámot. Szerintük csak a Korán és a Szunnák az elfogadottak, és ezekért fanatikus eszközökkel is képesek küzdeni. A Szaúd család a wahabbitákkal közösen létrehozzák a mai Szaúd-Arábiát. Külső indíttatású reformok voltak d’Afgháni és Mohamed Abdu által terjesztett eszmék, mely szerint az iszlámnak adoptálnia kell az európai értékeket. A megvalósítás is két irányba ment el, egy részt voltak modernizációs törekvések, melynek során nyugati mintára az egész iszlámot akarták átalakítani, mert maga az iszlám az elmaradott, az egészet át kell alakítani. A másik út a fundamentalizmus, ami szerint az iszlám alapelvei maradjanak, nyugat változzon meg, igazodjon az iszlámhoz. A wahabbiták fundamentalisták, 1960-70-ben újra éri virágkorát a fundamentalizmus, meghatározóvá válik, mivel az addigi modernizációk mind kudarcba fulladtak.

Ez volt az elmélet, a gyakorlatban Egyiptomban, miután 1801-ben Napóleon elmegy Mohamed Ali lesz a vezető, ő létrehoz egy modern hadsereget, infrastruktúrát, iskolarendszert. Francia tanácsadókkal veszi körbe magát, önállatásról áttérnek a termelésre, exporttermelésre. Leveri a wahabbitákat Szaúd-Arábiában, az európai hatalmak ellene fordulnak, mert pályázott az Oszmán birodalom élére, és ez nem nyerte el Európa tetszését, csak Egyiptom ura lehet. Az oszmán birodalomban III. Szelim (1789-1807) meghirdeti a Nizám-i-dzsedid, az új rend politikáját, melynek célja egy nyugati típusú hadsereg felállítás, ami a janicsároknak nem nagyon van az ínyére. Az utána jövő szultán, II. Mahmud (1808-1839), az elvetélt reformkísérletet tovább viszi, leszámol a janicsárokkal, viszont elveszti az 1829-ben függetlenné váló Görögországot. Utána Abdul Medzsid (1839-1861) a tanzimátot vagyis az újjászervezést kezdi meg, újfajta intézményeket hoz létre, méltányosabb adókat vet ki, iskolákat épít, fejleszti az infrastruktúrát. 1861-től a kisebbségeket háttérbe szorítják. 1876-ban hoznak egy nyugati mintájú alkotmányt, amely a kisebbségeknek jogot adott volna. Az 1876-ban trónra kerülő, és 1908ig uralkodó II. Abdul Hamid felfüggeszti az alkotmányt, a török eszmék erőszakos terjesztésébe kezd, elnyomja a kisebbségeket. Ekkor kezd el burjánzani az arab nacionalizmus Szíriában és Egyiptomban, ezt arab keresztények kezdik, és céljuk egységesíteni az arabokat, az oszmán iga lerázása, központja Bejrút, gondolkodtak dualista rendszerben is. Ekkortájt, a XIX. század második felében jelenik meg a cionizmus is, melynek célja a zsidó állam létrehozása, gyakorlatilag zsidó nacionalizmus. Herzl Tivadar *A zsidó állam* c. könyvétől számítják a cionizmus kezdetét, az első cionista világkongresszust Bázelen tartják 1897-ben. A kivándorlásnak az erősödő

antiszemitizmus is lökést adott, ekkoriban Palesztinában 20 ezer zsidó telepes él. Az Ifjú Törökök Mozgalma azt a célt tűzi ki zászlajára, hogy az Oszmán birodalmat egységesíti, valamint autonómiát ad a kisebbségeknek, ezzel szemben mikor 1908-ban hatalomra kerülnek nem ezeket a célokat viszik véghez, hanem török nacionalista eszméket folytatnak, erősségük a pántürkizmus hirdetése.

Az európai gyarmatosítók közül Franciaország megszerzi Tunéziát és Algériát, Nagy-Britannia Egyiptomot, majd 1882-ben a franciáktól a Szezei csatorna irányítását. Az első világháborúban Törökország Németország oldalán harcol, utána a birodalom feloszlik. Az angol McMahon ígéretet tesz egy Mekkában élő Husszeinek, hogyha fellázad a törökök ellen, akkor hagyni fogja, hogy egy egységes arab államot hozzanak létre, de nem tartozhat bele, a mai Libanon területe (de Palesztina igen). Azonban 1917-ben a Balfour nyilatkozatban ígéretet tesznek a zsidóknak is, hogy saját államuk lehet Palesztina területén. Ez mind semmi, mert még 1916-ban a Syckes-Picout egyezményben már rég felosztották az angolok és a franciák a kérdéses területeket. 5 részre osztják a területet. Az első az „A-zóna” mely francia fennhatóság alá került, és Szíria, valamint É-Irak alkotta, a „Kék-zónát” Törökország egy része, valamint Libanon alkotta és szintén a franciáknak adták. A „B-zóna” Jordániából és Irak egy részéből állt, ez Brit befolyási övezet, a „vörös-zónában” Irak déli részén közvetlen brit közigazgatást vezettek be, valamint az „5. zóna” nemzetközi közigazgatásba került, és Jeruzsálemből valamint környékéből állt. Az első világháború után mandátum területekké váltak, *„amíg elég érettek nem lesznek arra, hogy saját magukat kormányozzák”*. Törökországban Kemal Atatürk, minden törökök atyja, felszámolja a maradék birodalmat, 1921-ben visszaveri a görög támadásokat, 1923-ban kikiáltja a Török köztársaságot, 1924-ben eltörli a kalifátus intézményét. Republikánizmust követ, vagyis köztársaságot akar, a nacionalizmus fűti, ezért törökösíti az országot, bevezeti a latin abct. A populizmus fegyverét is felhasználja, bevonja a török népet az irányításba. Államkapitalista, etatista politikát akar kiépíteni, a vallást és a politikát szétválasztja (szekuraliz-mus), reformokat visz véghez.

A mai országok határait a nyugati hatalmak húzták meg, a történelmi Szíria nyugati határa felbomlott. A térséget meg fogja határozni az izraeli palesztin viszály, valamint az, hogy független államok jönnek létre. Az Egyiptomban 1945-ban hatalomra kerülő arab nacionalista Nasszer kezd irányítani, és mikor 1967ben kikap a 6 napos háborúban Izraeltól, a nacionalizmus átmegy fundamentalizmusba.

AFRIKAI CIVILIZÁCIÓ

A kontinens két részre lehet osztani. Van egyszer a Fehér-Afrika, amely a Szahara felett elhelyezkedő arab területeket jelentik, Marokkót, Tunéziát, Líbiát, Egyiptomot, Szudán határeset, és akkor van Fekete-Afrika, a Szaharától délre. Afrika kiterjedése 30 millió km², ebből 6 millió Fehér-Afrika, és ezzel a világ második legnagyobb kontinense. 125 kilométeren összeér a Sínai-félszigettel, 8000 km széles. Háromszor akkora, mint Európa, viszont gyéren lakott. Tagolatlan a felszíne és a tengerpartjai is. Átlagmagassága nagy, ezért a tengerpartnál sokszor szakadék, illetve vízesés található. Nagy esésű folyói vannak, amiken nehéz felfelé hajózni, ebből kifolyólag is csak a XIX. században fedezik fel, hogy a Nílus honnét ered. Olyan geológiai őstömb, mint Skandinávia. A legmelegebb kontinens, mert az egyenlítő majdnem félbe vágja, viszont nem a legszárazabb, mert az Ausztrália. Kevés a megművelt terület, a talajok nem teszik lehetővé a mezőgazdasági termelést. Rengetege a vírus és a baktérium. Ezek miatt is lehet rá mondani, hogy egy problémás kontinens. A világ GDP-jének kevesebb, mint 1 %át termelik itt, a föl lakosságának viszont a 10 %a lakik itt, és 10 kivételével itt találhatóak a világ legszegényebb országai.

Észak-Afrika Európa számára már régen is ismert volt. A Szahara nehezítette meg az átjárást. Egyébként nem volt mindig sivatag, viszont a mai napig szárad kifelé. A föníciaiak hajózták körbe először Afrikát 3 év alatt. A Szahara elválasztotta az antik civilizációktól Fekete-Afrikát. Afrika régi neve Azália volt. A mai nevét a római Africa provinciáról kapta, ami a mai Tunéziának felelt meg. Afrika felfedezését a középkor után kezdik meg, Tengerész Henrik portugál hajós az életét teszi Afrika felfedezésére. Évtizedenként hódítják meg a kontinens, a Szenegál-Zambia rész után felgyorsultak a felfedezések, mert ott már volt élelem. Európa számára Afrika értékei az arany, az elefántcsont és a rabszolga-kereskedelem volt. 1488-ban eléri a Jóreménység-fokot, amit akkor még Vihar-foknak neveznek, és nem is ez a legdélőbb, hanem a Tű-fok. 1498-ban Vasco de Gamma elér Indiába. Majd a portugálok csillaga leáldozik, a hollandok lesznek a tengerek fuvarosai, de Afrika őket sem nagyon érdekli. Először kórházakat hoznak létre, hogy a beteg matrózokat kitegyék, és a meggyógyultakat fel tudják venni. Ezekből fognak kialakulni a későbbi támaszpontok. Kezdetben csak az Afrika környéki szigeteket kaparintják meg ilyen célokból, de mikor azokat már mind elfoglalták, fanyalodnak rá a kontinensre. Csak a szükséges minimumot akarják tudni Afrikáról. 1652-ben a hollandok megalapítják Fokvárost, az első igazi várost, de 1702-től tiltják az európaiak betelepődését.

A cukornád-, majd a gyapotültetvényekre rabszolga kell, 10 és 100 millió közé tehető a rabszolgák száma, a rabszolga felszabadítás óta lassan, de gyarapszik a népesség. Afrikában nincs egyidejűség, a hírek lassan terjednek, a dolgok sokkal lassabban, nyugodtabban mennek. A távíró kábellel kezd majd ez eljönni, amit Szuezen kezdenek lerakni, még a csatorna építése előtt, majd aztán körbevezetik a partvonalon. A franciaországi gyarmatokon a jakobinus diktatúra alatt nincs rabszolgaság. A XIX. században az angolok egy rabszolgáért egy fontot adnak, hatalmas nyereséget jelent. A bécsi kongresszuson a XIX. század második felében Anglia eléri, hogy betiltsák a rabszolgaságot 5 éven belül, egyedül Törökország és Portugália az, aki nem hagy fel vele. A portugált, ami az Angola-Brazília útvonalon ment, majd az USA és az angolok fogják felszámolni. Az Atlanti-óceán rabszolga kereskedelmét a fehérek csinálták, akik a törzsfőnököktől vették a rabszolgákat, fiatal erős férfiakat.

Az Indiai-óceánon az arabok szállították a fiatal lányokat, nem feltétlenül dolgozás céljából. Az arabok behatolnak Afrikába, földműves népekre vadásznak, mert azok kevésbé harciasak. A rabszolga volt a legsikeresebb exportcikke Afrikának, azóta se talált ilyet. 1850ben több rabszolga volt Afrikában, mint a nyugati világban. XIX. század végéig tart a rabszolga-kereskedelem, bizonyos feltételei még a 20. századba is beletartoznak. Az a hatalom, amelyik nem számol a rabszolga kereskedelemmel, nem számít nagy hatalomnak, a hatalom jelképévé válik. Ezért is kezd bele Németország, Olaszország.

Ma a lakosság fele 15 éven alul. 1960 óta a legszegényebb földrész. Itt az AIDS nem intravénásan, hanem rendkívül gyorsan terjed. A természetek megeszik a sínek alatti fát, vasutat nem lehet építeni. Az elefántgyilkolás nagy problémát jelent neki. A géppisztolyt már a gyerekek is elbírák, valahol mindig ropognak a fegyverek. Legnagyobb kincs számára a víz. A legellentmondásosabb kontinens. A világ legszegényebb országa Szudán, itt egy ember megetetése többre kerül, mintha egy 5 csillagos szállodában tennék azt máshol.

1867ben felfedezik Dél-Afrika gyémántmezőit, majd aranymezőit. 1869ben megnyitják a Szezei csatornát. Ez a 2 dolog megváltoztatja Afrika életét, már nem csak megkerülő kontinens. Felismerik, hogy már nem Isztambul, hanem Szeze a kelet kulcsa. Ferdinand Lesseps pénzt akar szerezni a csatorna építéséhez, de nem kap, ezért a legtöbb befektető francia lesz, a legtöbb részvény pedig az egyiptomi alkirály kezébe kerül. 1875-ben Egyiptom úgy akarja rendezni adósságát, hogy eladja a részvényeit, Disraeli 4 millió fontot ad érte. 1881-ben az államcsődben összeomlik Egyiptom, az angolok mondják a franciáknak, hogy rohanják le közösen, a franciák húzzák a szájukat, ezért az angolok egyedül vonulnak be 1882-ben Egyiptomba. Innentől nincs megállás, jön Szudán majd Fekete-Afrika, a Nílus mentén foglalják el Afrikát. Beveszik Dél-Afrikát is a három évig tartó, 1900-ban kitörő nehéz angol-búr háborúban is. Megindulnak az európai nagyhatalmak az ásványkincsekkel rendelkező országokért. A legtöbb részt a franciák szertik meg, de csak területileg. Afrika nehezen járhatóságát a XIX. század technikai fejlesztései kezdik feleltetni. 1884-ben az angolok a portugáloknak adják a Kongó torkolatát, a portugálok a franciákkal arról állapodnak meg, ha Portugália elveszti partvidéki területeit, akkor Franciaországnak elővételi joga legyen a belső területekre. Az 1884-85-ös berlini kongresszuson Németország bejelenti igényeit Afrikára, elfogadják, hogy szabad kereskedelem és szabad hajózás legyen a Kongó medencében, valamint a Bismarck által kihirdetett hátország-doktrínát, vagyis hogy ha egy európai hatalom a partvidéken területeket szerez, akkor a hátország is őt illeti meg. Ez ahhoz vezet, hogy Afrikát teljesen felosztják. 1914-ig Törökországé Egyiptom, de az angolok igazgatták. Az első világháború végén ismerteti el Franciaország a törökökkel a tunéziai protektorátusát, valamint az Algériai gyarmatait. Berlinnel a startpisztoly eldőrdült, mindenki a lehető legnagyobb területeket próbálja megszerezni. Afrika gyarmatosítása olcsó volt, a szerződést megszerezni, és aláíratni kellett csak. A törzsfőnökök ajándék fejében lemondtak a területekről. 2000 nyelv van Afrikában, ezt kihasználják, más szerződéseket kötnek a bennszülöttekkel és az arabokkal, így becsapják a feketéket. Afrikában ismeretlen fogalom a földtulajdon! Európában már 1884-85-ben meghúzták a határokat, az afrikaiak tudata nélkül. Amikor a feketék területeket adtak el, akkor valójában országokat adtak el. Az első világháború előtt Afrikát már felosztották, 1885-ig 10% volt gyarmatosítva, 1914-re 10% nem volt gyarmatosítva. 1896 márciusában Aduánál a rosszul felfegyverkezett abesszin harcosok megverték az olaszokat, de ez az egyetlen győzelmük. 1914-ig Franciaországé lesz a legnagyobb terület: Nyugat-Afrika, Egyenlítői-Afrika, Madagaszkár és Zanzibár. Angliáé Sierra Leone, Aranypart, Szudán, Ruanda, Zambia, Zimbabwe, Dél-Afrika, Botswana, Szváziföld. A németeké Kamerun és Délnyugat-Afrika, valamint Tanganyika (Tanzánia). Olaszország Spanyolország, Belgium, Portugália is birtokol még területeket. Az első világháborúban Kongóban a szikratávíróval a németek kitudták kerülni az angol kábeleket. Német-Délnyugat-Afrika elesett miután Dél-Afrikából intéztek támadásokat ellene. A kameruni hadműveletek 1914-ben indultak 1916-ra beveszik, a németek egy része elmenekül, egy része megadja magát. Tanzániában a háború végéig kitartanak, a végén átmennek portugál Mozambikba, de felélik a terepet, mennek Zambiába, 1918. november 13-án érzik meg nekik a hír, hogy Németország letette a fegyvert, akkor ők is felhagynak a háborúzással. Jó példát mutattak, arról hogy ki is lehet tartani. Segített ebben nekik, az hogy jól szervezettek voltak, és, hogy helyben gyártották a Mauser puskákat. A németeket szerették az afrikaiak. A franciák negyed millió feketét mozgósít, ekkor érkeznek tömegesen feketék Európába. Sokszor nem fegyveres szolgálatba vitték őket, hanem vasutat, vagy utakat építettek velük. Az angolok kevés embert használnak. Churchill be akarta vetni a zulukat, de nem hallgattak rá.

Az első világháború után Németország elveszti gyarmatait, nagyrészek angol kézre kerül. A Népszövetség mandátumterületeket hoz létre: Az Oszmán birodalom területén, a Csendes óceánon, valamint Dél-Afrikában. A Dél-Afrikai unió bevezeti saját közigazgatását Délnyugat-Afrikában. Togo egy része Franciaországé lesz, Togo nigériai részét, valamint Kenyát és Tanganyikát Anglia kaparintja meg. Olaszország csak sivatagokat kap somáliai gyarmatához. 300 éven át jelentős demográfiai változás nem következik be, 1900-ig egész Fekete-Afrikában annyian élnek, mint Európában. A két világháború között demográfiai növekedés indul, évi 2%os lesz a gyarapodás. Az oltóbrigádok jelentős javulásokat érnek el. Beindulnak a bányászati feltárások, a világkereskedelemben ekkor veszi ki a legnagyobb részét. Oktatási intézményeket hoznak létre, melyekben Amerikából származó fekete tanárok tanítanak. 1919-ben Londonban összeül az első pánafrikai kongresszus. Itt leírják azt, hogy Aranypart kakaót termel, Szenegál földimogyorót, Szudán és Mali gyapotot, Nigéria pedig pálma olajat. Ahhoz, hogy munkára bírják a feketéket, szerintük el kell venni a földjüket, rezervátumokba kell őket tenni. Fejadót akarnak szedni, az árutermelésből ki lehet préselni az adót. Kényszer és közmunkát hasznosítanak, ami nem más mint átkeresztelt rabszolgaság. Ha a falu főnöke ellenszegül lecserélik, aláássák a hagyományos tekintélyeket, nem hagyják fejlődni a társadalmat. A gazdasági világválság kinyírja Afrikát, mivel ő nem válságtűrő termékeket termel. A második világháborúban az olaszok

támadnak nagyrészt sikertelenül, mikor Rommel besegít akkor sikereket érnek el, de az angolok mégis győzni tudnak felettük. Afrika nem hadszíntér hanem gyarmat.

A második világháború után az európaiak ott folytatnák ahol a világégés előtt abbahagyták. Magyarázzák, hogy az Atlanti Charta Európára vonatkozik, de már van 2 szuperhatalom. A vietnámi háborúig az USA szimpatizált a függetlenné váló gyarmatokkal, már csak azért is, mert ő is az volt. 1951-ben az olaszok Líbiát szabaddá nyilvánítják, innentől a dominó elv érvényesül. 1956-ban Marokkó, Tunézia, Szudán válik függetlenné. 1957-ben Ghana, 1958-ban Francia Guinea, majd 1960-ban másik 17 ország, a 60-as években egész Kelet-Afrika.

KÍNAI CIVILIZÁCIÓ

A legrégebb folyamatosan fennálló civilizáció. Több mint 3500 éve írnak és több, mint 2000 éve írásba foglalják a múltjukat. Akkoriban a lakosság 0,001%a írástudó, a többi ember analfabéta földműves. A XIX. századig, míg meg nem jelennek az európai gyarmatosítók, számára 2 részből állt a világ, magából Kínából, valamint a körülöttük lévő világból. A hódítók mindig csak északról támadtak, ezért tudták a délről érkező európaiak meglepni őket. A kínaiak máig nem tudnak különbséget tenni következő szavak között: nép-nemzet, ország-állam, történelem-történetírás, őslakos-bevándorló. A hódító népek mindig beleolvadtak a kínaiba. Mikor 1367-ben vége lesz a Mongol birodalomnak, ezután sokan letelepsznek Kínában, de mivel ők csak 600 éve kínaiak, manapság ezért lenézik őket. 1644ben a Mandzsuk hódították meg Kínát, ők uralkodtak a népköztársaság létrejöttéig. Az ő szokásaik eltértek az addig megszokott kínaitól. Kínát belekényszerítették a globalizációba, a hátrányok behozásához a nyugati szemléletet veszik át és hozzáadták több ezer éves tapasztalatukat. A hagyományos viszony a generációk között manapság töredezik szét.

Már a neolitikumból, az új kőkorszakból találnak leleteket, tehát „a kínaiak őshonosak Kínában”. A Krisztus előtti harmadik évezredben a sumér, és asszír kultúrákhoz hasonló létezik a Hoang-ho, és a Jangce partjainál. A következő évezredben elválnak kelet és nyugat Ázsia, mert nyugaton igavonó állattal, keleten pedig kapával tudják csak elképzelni a földművelést. Viszont nem alakult ki a klasszikus földmagántulajdon egyik helyen se.

A kínai idő, és időszámítás eltér az európaiától. A régi kínaiaknak nem volt fogalmuk az időre, egy szó, a shing jelentette az évszakot, a napszakot, valamint a nap 1/12ed részét. A kisebb nagyobb fejedelemségekben, ahol az arisztokrácia vezényelte a rítusokat, külön embert neveztek ki az idő számoltatására, ő egész életében csak a csillagokat nézte. A Dalok könyvében, a legrégebb kínai lírai gyűjteményben is található egy rituális naptártöröredék. A Kr.e. III. században egységesítették a fejedelemségeket, császárság jött létre. Sze Ma Csien, a nagy asztrológus belefogott egy naptárkészítésbe, valamint krónikákat is írt. A hold változásából vezette le az időt, 12 holdhónapra bontotta az évet, számokkal nevezte el őket. A holdév rövidebb, mint a napév. 19 évenként 7 olyan szökőévet kellett tartani, ami 13 hónapból állt. A szentidőt a telehold 3 napja jelképezte. Ma már gregorián naptár szerint mennek a dolgok, de az ünnepeket a holdnaptár szerint celebrálják. 60 holdév tesz ki egy ciklust. Minden egyes évnek van neve, 2001ben a nőstény fémkígyó éve van. A különböző időszakokat a dinasztikiakkal nevezik el. Az uralkodók születési és halálozási idejét nem tudjuk, mert csak addig volt az fontos, amíg megtudták, hogy ki az idősebb. A költők születési illetve halálozási dátumát csak versekből lehet megtudni. Egy napot nem 24 órára, hanem 12 részre osztották.

Kr.e. 221 és Kr.u. 1912 között állt fenn a Kínai birodalom, mely tájegységekből állt össze, ezelőtt kisebb-nagyobb fejedelemségekben éltek. Ezek közül említésre méltó a Kr.e. I. évezredi Csou fejedelemség, amely a Hoang-ho mentjén terült el, és harcokat folytatott, hogy megszerezze egész Kínát. Kr.e. 221ben a nyugati fejedelemség, Cin egyesítette Kínát, így ő lett az első császár. A Kínai Nagyfalat is az ő idején kezdik építeni, ami az előadó úr és hölgy szerint nem látszik a világúrból. 13 évig állt fenn a Cin alapította birodalom, utána viszályok dúltak a hataloméért. Égi mandátum, égi megbízás kellett ahhoz, hogy valaki uralkodni tudjon. Ha valaki fellázadt, és legyőzte a császárt, ő lett a császár. Dinasztia váltás előtt mindenkinek volt esélye a karrierre. Ha baj volt, például jöttek a barbárok, és a császár nem igen törődött a dologgal, mindig a hárem hölgyeket oltották. A hárembe nagy megtiszteltetés volt bekerülni, az előkelő családok lányait várták ide, de nem mindet vették föl. A legfontosabb az volt, hogy fenntartsák a jin-jang egyensúlyát. Szakrális királyság volt, a király viselkedésétől függött a nép sorsa. A hivatalos ideológia a konfucionizmus.

Konfucius [Kung fu ce (Kr.e. 551-487)] a Lu fejedelemségből származik Kufou városából. Udvarról udvarra vándorolt, hogy nevezzék ki miniszterelnöknek, és ő majd segít kiemelkedni. Ez nem jött össze neki, csak egyszer majdnem, de akkor az ajándéka nem tetszett az uralkodónak ezért nem fogadta. Első Cin császár üldöztet tanai, könyveit elégetette. A második Cin császár felkutatatta Konfucius tanítványait, és velük letették a császárság intézményének alapköveit. A konfucianus állam és társadalmi fogalmának a lényege, hogy a társadalom legyen patriarchális, azaz férfiközpontú, az ember csak kötelességeket ismerjen jogokat nem fontos. A társadalom alapja a család, erény a gyermeki kegyelet, az engedelmisség és a tisztelet föltétlenül. Ennek fejében a túlvilágon oltalmazhatja a család élő részét. A fiú gyereket kötelező szülni, hiánya a legnagyobb csapást jelenti. Nem lesz, aki az apa halála esetén a helyébe léphet, valamint senki nem fog tudni áldozatokat mutatni, ezért a túlvilági léte az addigi családnak is meg volt pecsételve. Ha valaki bűnt követ el a családi bíróság dönt arról, mi legyen a következmény. A családi összetartás szoros, kívülre elutasító, a szakma titkai a családon kívülre nem adják ki. A császár apja és anyja egyben a népnek. A szülőgyilkosság akkora bűn, mintha a császárral végzett volna a tettes. Jutalma az, hogy őt és fiú utódait lemészárolják, lányait eladják rabszolgának. Konfucius földöntúli dolgokkal nem foglalkozott. A Konfucianus Kánon a legfontosabb könyv, olyan, mint a keresztényeknek és a zsidóknak a Biblia. Csak

lírai verseket írnak, az eposz ismeretlen. A versíráshoz vizsgákat kellett végezni, először a tartományban, majd a fővárosban, végül magánál a császárnál. Aki mindhármát letette a császári akadémia tagja lett. A legokosabb kínai az akadémia elnöke. A francia felvilágosodás tanai, az ész, a ráció ellentétesek Konfuciusz tanáival.

Kr.u. 220-ban kitör a 3 király korszaka, amikor folyamatos, felbomlás-egység->felbomlás-egység körforgás megy. A 3 császár Wei, Su Han és Wu volt és mind 3 császár magát tartotta igazinak, „pedig napból is csak egy van”. Kr.u. 270 és 280 között mind 3 eltűnt. 618 és 917 között volt a Kínai történelem virágkora. A XI. századig a Wei volt a törvényes, ezután egy történetíró Su Hant nevezte annak. A XII-XIII. századi színművekben a Su Han dinasztia tagjai a jók és a Wei tagjai a rosszak. A XVIII. században összegyűjtik az irodalmakat.

KOREAI CIVILIZÁCIÓ

Azt a szerepet tölti be Ázsiában, mint az ókori görög-római civilizáció Európában, de Korea még mindig van. 3 oldalról tenger övezi, Orosz határ stb.. Összekötő kapocs volt Kína és Japán között. Szibériából és Óceániából települnek be az emberek. Déli részén síkságok, északon hegyek találhatóak. A kultúra 5000 éves múltra tekinthet vissza. Több törzs lakta a területet, ezért nincs közös eredettörténetük. A medve mindenestre totemállattá vált. Egy monda szerint a tigris és a medve versenyeztek, ki bír tovább böjtölni, és a tigris 40 nap után feladta. Kr.e. 2333. X. 5-én alapította Tangun a koreai államot. Az államalapítás napja, délen máig nemzeti ünnep. A Kr.e. IV-III. században említik először a kínai kódexekben Keleti hajnalként (Csau-szeien), valamint Üde frissesség (Cso-szon) néven. Az első koreai krónika a XII-XIII. századok között jelenik meg.

Kr.e. 220-ban a nagy kínai birodalom pályázik rá, és 70 év alatt sikerült is bevennie. A kínaiak 4 kerületre osztották, a kínai adórendszert valamint a Kínában honos árasztásos rizstermelést adoptálják ide. Mikor a gyenge Han dinasztia uralkodik Kínában, akkor kiverik őket, de a kínai adó, elit valamint gazdasági rendszert megtartják. 3 államot alapítanak: Szillát, Pekcsét, és Koguriót.

Sajátos írásbeliségük ekkor még nincs, a kínai hieroglifákat ismerik, de nem használják, hallás után próbálják leírni őket, ami teljes káoszba vezet. A törvényeket, rendeleteket és verseket kínaiul írják, ami a köznép számára érthetetlen. A mai koreai nyelv a kantonizhoz hasonlít a legjobban. Az 1900-as évekig tilos a házasság az azonos klánhoz tartozó emberek között, az elnökválasztásnál is számít az ember származása. Szeretik a munkát, addig dolgoznak, amíg kell. A XIII. században kialakítják saját 24 betűből álló ábcéjüket, ami 10 magánhangzót tartalmazott. A mai koreai nyelv 70%-ban kínai.

Konfucionizmus, buddhizmus elterjed, de nincs vallásháború, egészen addig, amíg a XVII-XIX. századra el nem kezd terjedni a kereszténység, és az 1810-ben, majd 1860-ban kitörő parasztlázadás, - amit a kereszténység számlájára írtak - először csak üldözik a keresztényeket, majd 1860ban tízezret ki is végeznek belőlük. II. János Pál mindet szentté nyilvánította, így a koreaiak adták a legtöbb szentet a keresztény vallásnak.

Átvették a kínai mandarin vizsgákat is. A klasszikus kínai művészetet az arisztokratáknak kívülről kellett ismerni, ha bürokraták akartak lenni. A vizsga eredményétől függött, ki milyen állást kapott. Kínai hatás volt még az alárendeltség, a vazallitás, a koreai királynak a város kapujáig ki kellett mennie fogadni a kínai császárt, és állandóan ajándékot kellett vele váltani. Mikor Kínában a mingeket megdöntik a mandzsuk, a koreaiak Kínát barbár országgá nyilvánítják, így ő maga, Kiskína lesz az igazi Kína, mert ők nem barbárok, viszont megmaradnak ugyanúgy vazallusnak. A szibériai eredetű sámánizmus is hatott a koreai viselkedésre, és gondolkodásra.

Marco Polo nevezi el Koreának az államot. A XVII-XIX. században teljesen elszigetelődnek mindenkitől, bezárják az országot. Az 1800-as évek elején megengedik Sherman kapitánynak és angol-jenki-francia missziójának, hogy benézzek az országba, de mikor kiderül, hogy ők csak a király sírokat akarták kirabolni, megölik őket és tovább zárkoznak magukba. A XIX. század végére 4 nagyhatalom közé szorul, és ez a fennállás máig megvan.

A japán-koreai háborúban Japán győz, aláírta Kínával, hogy lemond a koreai hűbértartásáról. Attól féltek a japánok, hogy az oroszok gyorsan befejezik a Transzszibériai vasutat, így könnyen tudna csapatokat mozgósítani a Koreai területekre, így a ki-kitörő Japán-orosz háború Korea földjén folyt. 1910-ben Japán annektálja Koreát, gyarmattá válik, bevezetik a japán oktatási rendszert és nyelvet, koreait nem engedtek felsővezetői pozíciókba. 1945ben elemi erővel törik ki a japánellenességet, a japánra emlékeztető cseresznyefákat mindet kitörlik. A szovjet befolyás egyre nagyobb volt a területre. 1960ban Észak-Koreában alacsony szinten, de mindenkinek biztosítva volt a megélhetés, ami ment Sztálin nélkül is. Ekkor a GDP/fő még magasabb volt, mint a déli részen. Kialakították a személyi kultuszos diktatúrát, ami a gazdaság megtorpanását hozta. A szocialista mezőgazdaság 5 fő ellensége az imperializmus és a 4 évszak. Észak visszatér az elszigeteltséghez, míg dél kinyílik a világ felé. Adó és vám kedvezményeket adnak a külföldi multiknak, 1963-ban megtartják az első szabad választásokat, 1960as években a japán meidzsi reform itt is lejátszódik. 1965-ben 1 millió US \$-t ad Japán Koreának a fejlődésre. Kim Ir Szen észak-koreai vezető régen partizánok voltak, beálltak kínai kommunistákhoz is harcolni, a meidzsi reformot ellenezték, a régi gyarmati viszonyoknak megfelelő társadalmi normákat vettek fel és valósították meg. Máig azt tanítják, hogy a koreai háborút Észak nyerte meg.

LATIN-AMERIKAI CIVILIZÁCIÓ

A Latin-Amerikai civilizáció önálló kultúra, jelentős eltérések van az őt alkotó 22 ország között, azonban vannak hasonlóságok is. Az igaz, hogy egy önálló civilizáció, de az európainak egyik alfaja, mert spanyol, és portugál gyarmat volt. Szintézise a spanyol, a portugál és az amerikai őslakoságnak, de Európa a domináns. Voltak fejlett és fejletlen indián kultúrák, nagyrészüket mára eltűnt, a conquistadorok szerint mind zsácutcába jutott kultúra volt, ezért ott gyilkolták őket, ahol tudták. Magas, vagyis fejlett kultúrákat képviseltek, a maják, az inkák és az aztékok. Ezek a kultúrák egymással kapcsolatban állta, továbbfejlődésre alkalmasak voltak. Építészetben, csillagászatban a világszínvonalút alkottak. Az indián közösségek és az európai gyarmatosítók szimbiózisára törekedtek, a törzsfőnökök kompromisszumot kötöttek a kreolokkal, a két kultúra tudott egymás mellett fejlődni. Olyan társadalmi, gazdasági struktúrák jöttek létre, amik még ma is felfedezhetők. Egyszerre jelentett utat a fejlődésre és arra, hogy a fejlődés zsácutcába jut. Rossz módszer volt a nagybirtok rendszer, mert lehetetlenné teszi a fejlődést. Az anyaország és Latin-Amerika egymástól elszigetelődik, Latin-Amerika gyarmati sorba kényszerül.

Ellentmondások keletkeznek a gyarmat és a gyarmatosítók között. A gyarmattartó nem fejlődik olyan gyorsan, mint a gyarmat. A XVIII. század második felében Latin-Amerikában megindul egy autochton tőkés fejlődés, de az indiánok Tupac Amaru vezetésével felkeltek és szétzilálták az autochton rendszert, a belső modernizációs kísérletet. A XIX. század lehetőség nyílik arra, hogy független államok keletkezzenek, a század második felében már csak Kuba és Puerto Rico nem független. Felmerült a kérdés, hogy a gyarmatok kontinentális rendszert, vagy valami újat, sajátosat kövessenek. A függetlenség atyja, Simon Bolívar kontinentális fejlődést akar, mikor Monroe azt mondta, hogy Amerika az amerikaiaké, akkor Bolívar azt, hogy Latin-Amerika az ottaniaké, Észak meg a jenkiké. Latin-Amerikában előbb jöttek létre politikai államok, mint nemzetek, ezzel viszont önálló fejlődést mutattak. Kérdés volt még, hogy folytassák-e a protekcionista rendszert, vagy nyitott áruforgalom legyen-e. Nyitott gazdaság lesz, az autochton fejlődés második szakasza megindul, de beleszalad az európai versenybe, de főleg az angol textiliparba, és ez elnyomja a fejlődést, de Latin-Amerika leadósodik a XIX. században először, tőkehiány keletkezik. Kölcsönöket vesznek fel angol bankoktól, az infrastruktúrát kiépítik, megjelenik a külföldi beruházó, de ez is csak újradefiniálja a gazdaságot. Az állam túlzott szerepvállalása, az etatizmus és a perszonalizmus a jellemző, a Latin-Amerikai országoknak szükségük van tekintélyes vezetőkre. Úgy megy a XX. századba, hogy területén a nagybirtok rendszer működik. Miután a bezárkózottságot megnyitották eladósodott függő gazdaságá váltak.

1920-ban ráismer, hogy elmaradott. A XIX. században még 1:3hoz a fejlettségi arány az USA-hoz képest, de 1920-ban már 1:9-hez. Jellemzi a modernizáció, a változtatások véghezvitelének nehézségét, a mañana (holnap) elv, vagyis Pató Pál urasan „Ej ráérünk arra még”. A 20as években nincs tőkehiány, de a tőke nem mozgósítható, ezért megint hiteleket vesznek fel, ami újabb eladósodási hullámot indít meg. A világválság idején a piaci szerkezet szétesik, a mezőgazdaságban személyi függések jönnek létre, nem tőkés fejlődés felé kacsingatnak, marginalista szervezetek jönnek létre a városok körül. 1930as világválság után protekcionista gazdaságot akarnak, befelé fordulnak. Az importot külföldi tőkével próbálják helyettesíteni, a nehézipart kezdik fejleszteni. A politikai példaképükké Olaszországot teszik, így egy nacionalista, populista rendszert hoznak létre. Horizontális rétegződést akarnak elérni, a harmadik utas megoldást a tőkés és kommunista között a korporációs rendszerben látják. Szűkíti a belső piacot, mert nem képes létrehozni saját piacát sem otthon, sem külföldön. Ez is zsácutcába vezet. Ezután Keynes gazdasági politikáját próbálják folytatni.

A második világháború közben újabb fejlődés indul, mivel az USA elengedi az adósság egy részét, az adósság egy része elértéktelenedik és a fenn maradó részt Latin-Amerika ki tudja fizetni. USA a saját ásványkincseit elkezdi tartalékolni, inkább Latin-Amerikában kezdenek kutatásokat, és bányászni. Úgy tűnik, hogy a gazdaság helyre fog állni. F. D. Rooseveltt elhúzza a mézesmadzagot is előttük, a jó szomszédság politikával, előtte a furkós bot politikát folytatta az USA. Sok egész Amerikára kiterjedő szervezetet hoznak létre és kilátásba helyezik egy integrációs szervezet létrehozását, ahol USA és Latin-Amerika egyenrangú partner lehetne. Viszont Truman visszatér a furkósbothoz.

Latin-Amerika alkalmazkodni akar a világgazdasághoz, de állandó kudarcokat vall. A zártból nyitottá válik, de ez csak függőségbe vezet, ezért ez is zsácutcának bizonyul. Monokultúrássá válik, a belső piac fejlődése lelassul, ami szintén zsácutcába vezet. Modernizáció helyett deformalizálódás jött létre, nincs nemzeti piacuk. A fejlettségi szakadék egyre tovább növekszik.

A második világháború után új típusú modernizációs politikát hirdetnek meg. Az elmaradottság szerintük nem más, mint időbeni megkésettség. A meglévő gazdaságokat, kell utánózni. A gazdaság dualista szerkezetű, áll a modern és a tradicionális szektorból és a kettő egymás mellett él. A tradicionális szektor nem képes önmaga biztosítani a belső felzárkóztatást, fel kell zárkóztatni a modern szektorokat, cél, hogy az állam vezető szerepbe jusson, az állam érdekelté tegye a fejlesztést. (Argentína, de főleg Peron) Tervezni kell és államilag irányítani a gazdaságot, tervgazdaságot kell véghez vinni.

Másik féle politikát hirdet a CEPAL, az ENSZ Latin-Amerikai gazdasági társasága, ami 1947-ben jött létre és első főtitkára Raul Prebisch volt. A CEPAL-nak tudományos műhellyé kell válnia, a gazdaságnak mintamodelleket kell mutatni. A „desarrollismo”, magyarul fejlődés, lényege a növekedési hajszá, stabilizálni kell a belső szektorokat, valamint le kell törni az inflációt, a kereslet és a kínált egyensúlyát kell létrehozni. A 60as években alapul a szövetség a haladásért, ami egy strukturális reformot akar véghez vinni. Lényege, hogy a hatalmas megerősítsék. Beletartozik az agrárreform, az államháztartás átalakítása, a külföldi tőke bevonása, a regionális integráció valamint az infrastruktúra fejlesztése. Oktatás és egészségügyi reform. Ez 1990es években visszatér, kitör a nagy privatizációs láz, és hozzáigazítják az akkori nemzetközi követelményekhez. Bevezetik a TB-t.

Az 1959-es Kubai forradalommal egyetértett egész Latin-Amerika, mert jó volt, hogy végre valaki borsot tört az USA orra alá.

Készítette: Keresztesi Gábor

A fogyasztói társadalom

A fogyasztói társadalom kifejezés a 20-21. századi társadalomfilozófiai, etikai, szociológiai, antropológiai és közgazdasági írásokban terjedt el. Szigorúan véve nem tudományos fogalom, nincs egyértelmű definíciója, nincs egységes jelentése, különböző szerzők mást és mást értenek rajta.

Általánosságban a fogyasztói társadalom olyan társadalmat jelöl,

- *ahol (az egyre növekvő számú) javak és szolgáltatások fogyasztása az emberi élet (egyik) társadalmilag elfogadott célja, s egyszersmind sokak legfőbb személyes motivációja,*
- *ahol a társadalmi struktúrák, mechanizmusok jelentős része a fogyasztói viselkedésben, fogyasztói struktúrákban nyilvánul meg.*

A jelenlegi gazdaságilag fejlett társadalmakat - így pl. a nyugati civilizációt - tekintik fogyasztói társadalmaknak. A kifejezés legtöbb használója kritikusan viszonyul a fogyasztói társadalomhoz, elítéli, megváltoztatását sürgeti.

A fogyasztói társadalom fogalma:

A kérdéssel foglalkozók sok, egymásnak ellentmondó definíciót alkottak a fogyasztói társadalomról.

- **Paul Ekins** szerint a „*Fogyasztói társadalom egy olyan társadalom, ahol az egyre növekvő számú árucikkek és szolgáltatások birtoklása és használata az elsődleges kulturális törekvés, ez az egyéni boldogsághoz, társadalmi státuszhoz és nemzeti sikerességhez vezető legbiztosabb út.*”
- **Raymond Benton** a konzumerizmus fogalmával ragadja meg a fogyasztói társadalom lényegét: „*A konzumerizmus annak elfogadása, hogy a fogyasztás az önfejlesztés, önkiteljesítés, önmegvalósítás fő útja.*”
- **Laure Anderson és Marsha Wadkins** azt hangsúlyozza, hogy a „*A fogyasztói társadalomban az egyén identitása elsősorban ahhoz kötődik, hogy mit fogyaszt, szemben egy termelő társadalommal, ahol ahhoz, hogy mit termel.*” http://hu.wikipedia.org/wiki/Fogyaszt%C3%B3i_t%C3%A1rsadalom_-_cite_note-4#cite_note-4

A fogyasztói társadalom előfeltétele, hogy egyrészt az adott társadalomban az emberek a javakat és szolgáltatásokat csere útján szerezzék be, ne pedig maguk állítsák elő, másrészt a megszerzett javak, szolgáltatások egy része ne a létfenntartást szolgálja, luxuscikk legyen. (Japan - A culture of consumption?):

Akik fogyasztói társadalomról beszélnek, általában egyetértenek abban is, hogy a fogyasztói társadalmakban a fogyasztási igény kielégíthetetlen, nincs olyan, hogy elegendő fogyasztás, a bevételek növekedésével az emberek fogyasztási igényei is növekednek.

A fogyasztás mint szociológiai struktúra: a kritikusok szerint a fogyasztói társadalomban a fogyasztás (a szükségleteket meghaladó mértékű fogyasztás)

- nem írható le pusztán a hasznosság maximalizálásaként,
- nem írható le a boldogság növelésének fogalmi kereteivel.

A fogyasztás a szociális élet szerves része - teszük hozzá. Fogyasztás közben szociális előírásoknak, normáknak engedelmessé válunk, a társadalmi struktúrában mozgunk, ott pozicionáljuk magunkat, identitást építünk, fogyasztási szokásainkkal üzeneteket küldünk a többiek felé. Amikor valaki Volvo-t vagy Porsche-t vásárol, akkor azt az autó hasznossága miatt tesszük, hanem az autó megvásárlásával a társadalomban elfoglalt pozíciókat jelezzük. A ruhádivat követése szintén tekinthető mások felé küldött üzenetnek, mint belső, másoktól független igények kielégítésének.

A fogyasztás háttérében álló vágyak, igények, döntően a társadalom termékei, ha vannak is alapvető, a társadalomtól független emberi igények, az általános és kevés. A szociológusok döntő többsége szerint a konkrét igények az adott társadalmi berendezkedéstől függenek.

A megbecsültségre, elfogadásra, tiszteletre való vágy a társadalmaktól független, alapvető emberi vágy. Az viszont, hogy a fogyasztói társadalomban elfogadottság és megbecsültség jár

annak, akinek drága öltöne, jó autója, elegánsan berendezett lakása van; sokkal inkább esetleges, a társadalmi berendezkedéstől, szerkezettől függő dolog.

Sokan vélik úgy, hogy a fogyasztói társadalomban a legfőbb identitásképző tevékenység a fogyasztás. Az emberek úgy „választanak” maguknak személyiséget, hogy árucikkeket választanak: egyéniségük formálása egy ruha, egy mobiltelefon, egy film, vagy egy rajongott filmszínész poszterének megvásárlásával történik.

A fogyasztói társadalomban az emberek szociális helyzetüktől és nemüktől függően kapcsolnak különféle értékeket ugyanazokhoz a fogyasztói javakhoz. A nők nagyobb mértékben hangsúlyozzák a javak szociális, kapcsolatteremtő funkcióit, míg a férfiak a materiális előnyeiket. A magasabb státuszú emberek elvontabb értékeket tulajdonítanak a vásárolt javaknak, pl. a javak önkifejezésre alkalmas voltát hangsúlyozzák, az alacsonyabb státuszúak konkrétabb, materiális előnyöket említene. Nincs viszont jelentős különbség abban, hogy az egyes fogyasztók mely termékeket tartják értékesnek, csak abban, hogy azokhoz milyen értékeket társítanak.

A fogyasztói társadalomban az árubőség és az ahhoz kapcsolódó fogyasztási kényszer valódi funkciója a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartása, konzerválása. A társadalmi elit mindig biztosítja saját kivételezett helyzetét a fogyasztói viselkedésben is, részben azzal, hogy bizonyos fogyasztási cikkek (pl. az újdonságok) csak a gazdasági elit számára elérhetőek, másrészt azzal, hogy a fogyasztói cikkek jelentős részét "jól használni" csak a művelt, magasan pozícionált elit tudja, az alacsonyabb státuszú rétegek számára ezek fogyasztása (vagy a fogyasztási kényszer) több frusztrációt okoz mint élvezetet.

A fogyasztói társadalom kritikái

A fogyasztói társadalmat alapvetően két oldalról éri kritika.

1. a fogyasztás nem vezet az emberek boldogságához, sőt ellenkezőleg, gyakran boldogtalanságot, kielégületlenséget, [depressziót](#), elmagányosodást okoz,
2. ha boldogsághoz vezetne is, a folyamatos gazdasági fejlődés - amit a fogyasztói társadalom feltételez - nem tartható fenn, a *környezeti erőforrások túlzott kihasználásához* vezet, melynek előbb-utóbb a *fogyasztás drasztikus visszaesése* vagy az *ökoszisztéma* - vele az ember - *pusztulása*, vagy a *népességszám jelentős visszaesése* lesz a következménye.

Környezetszennyezés

2009-ben a Földön élő mintegy 6,8 milliárd ember közül a gazdaságilag fejlett, fogyasztói társadalomban élők - 1.0-1.1 milliárd ember - használták fel a környezeti erőforrások 80%-át.

Egy átlag amerikai polgár fogyasztása évi tizennyolc tonna természeti erőforrás, miközben még ennél is több hulladékot termel.

A fejlett gazdaságú államok fogyasztási mutatók folyamatosan nőnek. A kutatók többsége szerint ez a fogyasztói mentalitás hosszú távon [nem tartható](#) fenn és nem terjeszthető ki a világ egészére.

A fejlett világbeli [GDP](#) növekedés - ha a gazdaság környezetkárosító hatásait is figyelembe vesszük - szükségszerűen csökkenésbe vált át.

Környezetkárosítás és GDP

A gazdaság környezetkárosító hatásának mérése viszonylag új keletű dolog. A GDP nem veszi figyelembe a környezetkárosító hatásokat, vagy legfeljebb pozitív értelemben (ha egy országban ihatatlanná válnának az ivóvizek, az a GDP-ben nem negatív tétel, mivel az így megnövekedett ásványvíz kiadások emelik a GDP-t).

Léteznek alternatív gazdasági mutatók:

- ISEW, ökológiai lábnyom,
- [Happy Planet Index](#): próbálják mérni a fogyasztás és a gazdaság környezetkárosító hatásait.
- ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare - a fenntartható gazdasági fejlődés indexe) arról tájékoztat, hogy egy bizonyos szint felett a GDP-vel negatívan korrelál (azaz egy bizonyos szint felett mennél magasabbak a GDP, annál alacsonyabbak az ISEW érték).

Tehát a környezetkárosító hatásokat is figyelembe véve, a GDP növekedésével nem gazdagabbak, hanem épp ellenkezőleg, szegényebbek leszünk.

A fenntartható fejlődés elmélete foglalkozik részletesen ezekkel a kérdésekkel.

Arra hogy a fogyasztói társadalom miért érzéketlen a környezetszennyezésre, az ökológiai rendszer kihasználására többféle magyarázat is létezik.

1. a környezetkárosítás hatásai nem azonnaliak; közvetettek, időben jóval később jelentkeznek,
2. a károkat a társadalom egésze elosztva viseli, ezért nehezen számszerűsíthetők (nem jelennek meg pl. egy vállalkozás éves mérlegében), gyakran alulbecsültek,
3. mivel a környezetkárosításnál az okok és az okozatok egymástól távol vannak, sokszor nem tudjuk, hogy egy adott cselekedetünkkel (fogyasztói vagy termelői döntésünkkel) milyen mértékben használjuk ki a környezeti erőforrásokat.

A fogyasztás nem vezet boldogsághoz - empirikus bizonyítékok

A fogyasztói társadalom alaptétele,

- *az áruk és szolgáltatások termelésének növekedése a társadalom jólétének növekedését vonja maga után,*
- *a fogyasztás boldogsághoz, elégedettséghez, jóléthez vezet.*

Az empirikus bizonyítékok azonban nem támasztják alá ezt a megállapítást.

A gazdagabbak általában elégedettebbek az életükkel, a mindent összevetve boldogabbnak mondják magukat, mint a szegényebbek. Valójában a gazdasági növekedés nem függ össze az emberi boldogságérzettel és elégedettséggel. A GDP növekedése önmagában nem teszi boldogabbá az embereket.

Pl. az USA-ban 1940 és 1970 között folyamatosan nőttek a reálbérek, ugyanakkor az emberek elégedettségi foka, boldogságérzete az 1950-es években tetőzött, attól kezdve folyamatosan csökkent.

Hasonló vizsgálatokat végeztek kilenc európai országban 1973 és 1989 között. Ezekben az országokban a GDP 25-50% közötti növekedést mutatott. Két országban az elégedettségi mutatók felfelé, kettőben lefelé mozdultak, a többi öt országban változatlanok maradtak.

Japánban 1964 és 1981 között az egy főre eső nemzeti össztermék több mint 100%-kal nőtt, miközben az emberek boldogságérzete nem növekedett.

A kultúrák közötti összehasonlító vizsgálatok sem támasztják alá azt a feltevést, hogy a gazdagabb országokban élő emberek boldogabbnak lennének. Sőt a gazdaságilag fejlett fogyasztói társadalmakban jóval gyakoribb a depresszió, mint a korábbi vagy a nem fejlett országokban. Egyes "[fejlett] országokban annak a valószínűsége, hogy egy 1955 után született ember legalább egyszer az életében súlyos depressziót fog átélni - azaz nem csupán szomorúságot érez, hanem bénító levertséget, sújtó reménytelenséget, önbizalomhiányt - nos ennek esélye több mint háromszor akkora mint nagyszüleink generációjában".

A reklámok szerepe

Elhítetik, hogy a fogyasztás boldogsághoz vezet.

A klasszikus közgazdaságtan szerint a fogyasztók - a termelők által nem befolyásolt - autonóm döntéseket hoznak, amikor egy árucikk megvásárlása mellett döntenek

A fogyasztói társadalom kritikusai szerint a termelők rendkívül aktívan befolyásolják a fogyasztók vágyait, fogyasztási szokásait, fogyasztási hajlandóságát. A *legdirektebb eszköze a reklám.*

Az USA-ban 2007-ben mintegy 280 millió dollárt költöttek reklámra (USA 2007-es GDP-jének 2%-a), s feltehetően hasonló értékekkel lehet számítani más fejlett országokban is (2007-ben Magyarország teljes katonai kiadásai a GDP 1.09%-át tették ki).

A reklámok jelentős része a fogyasztást mint

- a boldogság megszerzésének, megélésének alapvető eszközét mutatja be,
- az anyagi javakhoz immateriális értékeket asszociál:
 - o a fogkrémet a szépséggel párosítja,
 - o a dezodort a csábítás eszközének állítja be,
 - o azt sugallja, hogy aki új mobiltelefont vásárol annak sok barátja lesz,
 - o aki megfelelő mosóport használ, annak boldog családi élete stb.

Ezek az asszociációk racionálisan abszurdak, a reklámok szerepe a fogyasztás propagálásában sokak szerint cseppet sem elhanyagolható, a reklámok elsősorban *tudatalatti vágyainkat, motivációinkat, félelmeinket célozzák meg; az érzelmeinkre és nem az értelmünkre* hat. Arra, hogy a reklámok üzenetei minél hatékonyabban jussanak el a fogyasztókhoz, külön kutatások, önálló tudomány szerveződött. Vannak, akik szerint a reklámok hatása egyenesen depresszív, elérhetetlen célokat, irreális vágyakat keltenek (tökéletes test, nagyszerűen berendezett csillogó-villogó lakás, vadonatúj autó...), s mivel ezeket a vágyakat a fogyasztás valójában nem tudja kielégíteni frusztrációt okoznak.

Az anyagi javak, szolgáltatások utáni vágy kielégíthetetlen, mivel nem vezet valódi boldogsághoz

A fogyasztói társadalom kritikusai szerint a konsumerizmus elérhetetlen cél. A fogyasztói társadalom alapvetése az, hogy a fogyasztói igények nem kielégíthetők, mert az emberek a bevételeik növekedésével egyre többet és többet akarnak fogyasztani. A vágyak kielégíthetetlensége sokak szerint éppen abból fakad, hogy a fogyasztói társadalom elégtelen eszközökkel próbál kielégíteni valós igényeket (immateriális igényeket materiális javakkal), ill. az igények melyeket támaszt rövid kielégülésűek.

A depresszió növekvő mértéke a modern társadalmakban, a szociális kötelékek lazulása

Mint fentebb jeleztük, a modern, fejlett társadalmakban jóval nagyobb a depresszió előfordulása, mint a gazdaságilag kevésbé fejlett társadalmakban.

A konsumerizmus meggyengíti az embert körülvevő, biztonságot adó társadalmi támogatást, lazítja a szociális - családi, baráti - kötődéseket: *„... az emberek gyakorta nem tudják, hogy mi teszi őket boldoggá. A boldogság hajszolása persze nem teljesen vak, csak meglehetősen rövidlátó. [...] A pénz és a fogyasztói javak által kínált hedonisztikus haszon azonnali, míg a barátságból, s különösképpen a közeli, intim barátságból származó haszon csak hosszabb távon nyilvánul meg. [...] A barátság belső értékeken alapul, míg a piac logikája csak a külső, publikus értékeket ismeri el.”*

A fogyasztás részben magányos dolog (bevásárlás egyedül, tv-nézés, vagy az elérhető árucikkek böngészése az interneten), részben szociális tevékenység (közös bevásárlás, mozi, az árucikkekről való beszélgetés, utazás, kocsmázás...).

A felmérések egyik szomorú megállapítása, hogy *„...egy bizonyos bevételi szint felett az emberek a megnövekedett bevételeiket nagyobb valószínűséggel költik olyan dolgokra, amiket egyedül lehet fogyasztani, mint olyanokra, amiket közösen.”*

Az elmagányosodás problémáját fokozzák azok az a reklámok, amelyek ennek az életformának az előnyeit akarják elhitetni (pl. szingli életforma).

A fogyasztói társadalom alapideológiája, individualisztikus, önző ideológia, az egyéni boldogság keresését hirdeti, és az eléréséhez nem szociális kapcsolatokat, hanem javak felhalmozását javallja. Kimutatták azt is, hogy pl. a közgazdaságtant hallgató diákok kevesebb pénzt adnak jótékony célokra (és többet tartanak meg maguknak) mint egyéb egyetemi hallgatók.

Kreativitás visszaszorulása

A fogyasztói társadalom szintén fontos ideológiája a ne csináld magad, hagyd a szakemberre elv hangoztatása. A folyamatosan növekvő árukészlet a speciális funkciójú áruk növekedését jelenti, az emberek egyre inkább késztermékeket vásárolnak alapanyagok helyett és (legalábbis a munkájukon kívül) egyre kevésbé végeznek kreatív, teremtő / termelő tevékenységet. A kreativitás korlátozottsága különösen aggasztó a gyerekek esetében.

Kimutatták, hogy az ún. karakter-játékok játékok, amelyek valamilyen film, rajzfilm, sorozat, karaktereit testesítik meg, nem kedveznek a gyerekek pszichés fejlődésnek. *„A rajzfilmek, akárcsak a reklámok előírják a gyerekeknek, hogy a karakter-játékok, mit tudnak csinálni, hogyan néznek ki, és hogyan kell velük játszani. [...] A gyerekek ritkán szegik meg ezeket a szabályokat, ritkán kevernek különböző fiktív diskurzusokból való karaktereket, ritkán változtatják meg a narratív kontextust, ami az adott játékhoz tartozik.”*

Mások szerint a fogyasztói társadalmat, a termelői oldalon legalábbis, éppenséggel erős kreativitás jellemzi, hogy a mindig megújuló fogyasztói javak társadalma nem volna életképes az újdonság állandó igénye nélkül, és az új dolgokhoz való adaptálódás nélkül.

A Föld és Magyarország demográfiai jellemzői. Földünk és Magyarország mai társadalmi fejlődésének jellemzői.

A demográfusok szerint a XXI. század közepére az átlagos magyar család egy nagymamából fog állni.
(újság cím)

I. A Föld és Magyarország demográfiai jellemzői

Bevezetés

KONRAD LORENZ: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne (1973)*. A nyolc halálos bűn között a népesedés is szerepel, amely szoros okozati kapcsolatban áll a többi halálos bűnnel:

1. Túlnépesedés, ami deviáns magatartási formákhoz vezet
2. A természetes élettér elpusztítása, környezetszennyezéshez és különféle betegségek elterjedéséhez vezet
3. Versenyfutás önmagunkkal, az egymáshoz való alkalmazkodás egyre kisebb mértékű
4. Az érzelmek fagyhalála: kihal belőlünk az empátia, helyét a gyűlölködés veszi át, megjelenik a neofília (újdonságvágy)
5. Genetikai hanyatlás
6. A tradíció lerombolása
7. A dogmák ereje, ami manipulációhoz vezet
8. Az atomfegyverkezés

A népesség vizsgálatára a XVIII-XIX században kialakult a **népességtudomány, a demográfia**. A demográfiai fejlődésében nagy szerepe van a különböző statisztikai elemzéseknek, valamint a 10 évenként tartott népszámlálásoknak.

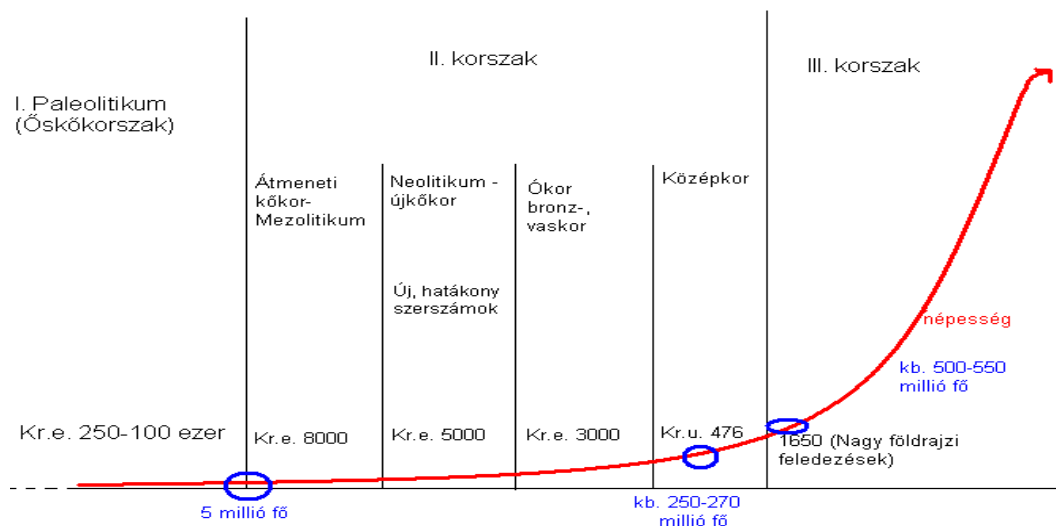
Demográfiai alapfogalmak

1. **Népszámlálás:** a lakosság egészére kiterjednek, teljes körűek és a legfontosabb demográfiai információkat gyűjtik össze. Készítenek emellett reprezentatív mintafelvétellel felméréseket, ezeket a felméréseket **mikrocenzus**nak nevezik.
2. **Nyers élveszületési ráta:** az 1000 lakosra jutó újszülöttek arányszáma, ezrelékben. „Nyers”, mert ez a legáltalánosabb mutató.
3. **Teljes termelékenység ráta:** egy hipotetikus arányszám, az a gyerekszám, amelyet egy átlagos nő szülne élete folyamán, ha az adott évi gyakoriság szerint szülne. (15-50 éves nőkre vonatkozik)
4. **Biológiai termékenység:** azt mutatja, hogy egy 15-20 év közötti nő hány gyerek kihordására lenne képes élete folyamán.
5. **Bruttó vagy nyers reprodukciós együttható:** a teljes termékenység szám, de csak leánygyermek születések figyelembe vételével, egy nőre vonatkoztatva.
6. **Nettó vagy tiszta reprodukciós együttható:** amely a 0-14 éves csecsemő és gyermekhalandósággal és a 15-49 éves korú női halandósággal csökkentett érték.
7. **Nyers halálozási ráta:** az 1000 főre jutó halálesetek évi aránya.
8. **A csecsemő halandóság:** az 1000 újszülötthez jutó 1 éven aluli csecsemő halál aránya.
9. **A születéskor várható átlagos élettartam:** az a szám. Amelyet egy átlagember születése után megélhet. Különbséget kell tenni az **élet hosszról:** ami azt a kort jelenti, amelyet egy faj, így a homo sapiens is megélhet (100 év).

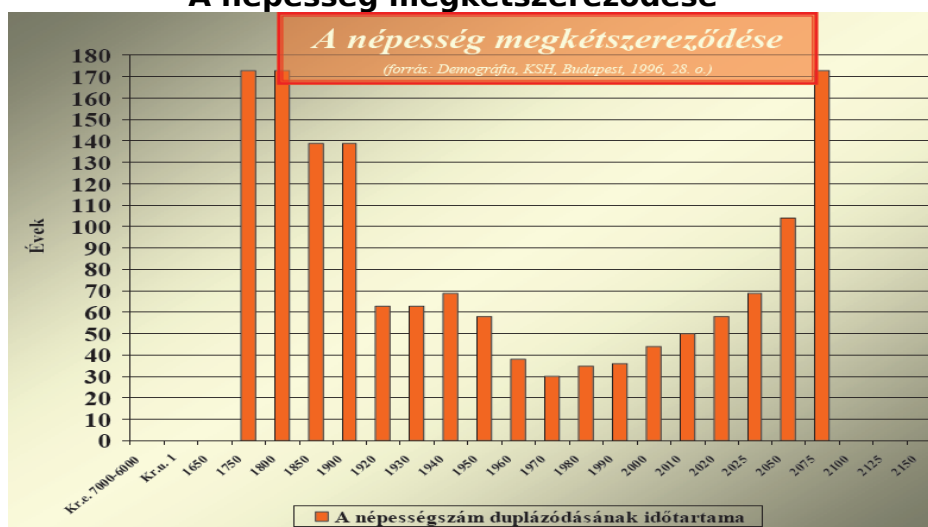
Demográfiai elméletek

A világ népességszáma **exponenciális növekedést** mutat. A tendencia azt mutatja, hogy a világ népessége egyre rövidebb időközönként duplázódik meg. Ezt tekintik exponenciális növekedésnek. Ebből többen a népességszám katasztrofális, önpusztító növekedésére, népességrobbanásra következtetnek.

A világ népességnövekedésének ciklusait vizsgálva három nagy korszak különíthető el.

A népesség megkétszereződése

A Föld eltartóképesége

Milyen összefüggés áll fenn a világ népességnek növekedése a föld eltartóképesége között?

- **Optimális népesség:** egy adott területen azt a népességszámot jelenti, melynél a legmagasabb életszínvonal és jólét érhető el.
- **Túlnépesedés:** a népességszám a területen rendelkezésre álló és potenciálisan kiaknázzható természeti erőforrások szintjét meghaladja.
- **Alulnépesség:** a népességszám, ill. a népsűrűség olyan alacsony, hogy a népesség nem képes kiaknázni, kihasználni a terület adottságait.
- **Maximális népességszám:** az ember fennmaradásához szükséges minimális élelem mennyisége alapján számítható ki, alacsonyabb civilizációs szinteken.

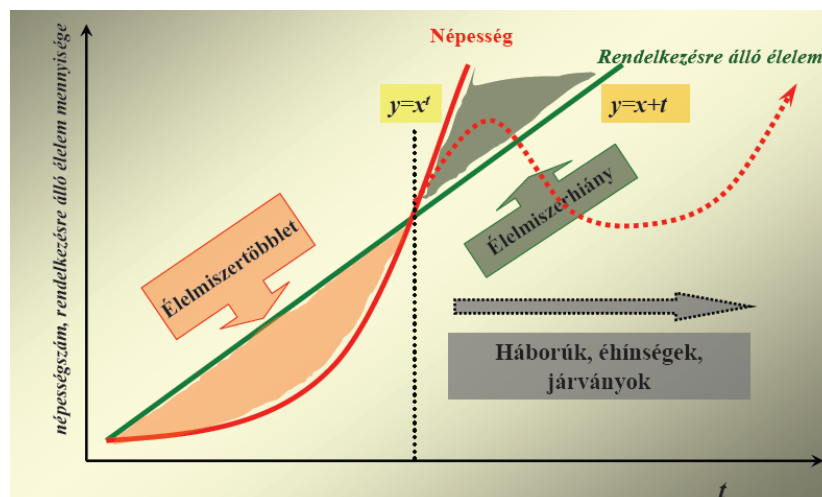
Ismerve a terület adottságait, meghatározható, hogy a terület mekkora népességtömeg ellátását képes alacsony szinten garantálni.

- **Minimális népességszám:** kisebb, környezetünktől jól elkülöníthető terület egységekre számolható ki. A minimális népesség esetén a helyi társadalom reprodukciója még éppen lehetséges, gazdasági szempontból lehetővé válik a munkamegosztás primitív formája.

A világ népességének növekedése a Föld eltartóképessége közötti összefüggés alapján **Thomas Malthus** a következő elméletet állította fel (Tanulmány a népesedés törvényéről, 1789):

- A népesség növekedési üteme meghaladja az élelmiszer termelés ütemét, ami ez éhínséghez, háborúhoz, járványokhoz vezet, hacsak az emberiség nem tanulja meg az „erkölcsös önmegtartóztatást”, azaz a szexuális érintkezések gyakoriságának szigorú korlátozását.
- Ha a népesedés nincs gátolva, 25 évenként megduplázódik. Véleménye szerint a szegények maguk tehetnek a nyomorúságos állapotukról. A malthusianizmus megjelenése óta számos háború és éhínség pusztította az emberiséget, ennek ellenére a népesedéssel kapcsolatos gondok napirenden maradtak.

A Malthus-féle népesedési „modell”

A Föld eltartóképessége (becsült adatok)

szerző	várható népesség	realizálás éve
Ravenstein, 1891.	5995 mrd	2072
Fischer, 1925	6200 mrd	
Hollstein, 1930	13.295 mrd	

Ezzel szemben a Föld népességének növekedése a következők szerint alakult:

ÉV	Népességszám
1804	1 milliárd
1927	2 milliárd
1960	3 milliárd
1974	4 milliárd
1987	5 milliárd
1999	6 milliárd
2020	8 milliárd
2050	10 milliárd
2150	11,5 milliárd

2008. 01. 01.: 6 669 705 650 fő volt bolygó teljes lakossága

2009. 01.01.: 6 751 643 600 ember él.

[2010. január 4-i adata szerint](#) a világ népessége 6 794 283 722 fő

1900-ban a világ népessége körülbelül 1,65 milliárd fő volt. 2000-re elérte a hatmilliárdot. Napjainkra már meghaladta a 6,8 milliárdot, 78 millió fős éves növekedés mellett. 2012 elejére meg fogja haladni a hétmillió főt.

Arányok

- A népességnövekedés aránya az 1960-as években volt a legmagasabb, 2,04 százalék, a legnagyobb éves növekedést, évi 86 milliót, pedig az 1980-as évek végén regisztráltak.
- A növekedés aránya jelenleg világszerte 1,3 százalék, de a 49 legszegényebb országban 2,3 százalék.

Fejlődő országok

- A 9,1 milliárd fős világban 7,9 milliárd ember élne a jelenleg fejlődő országoknak nevezett gazdaságokban. Ha azonban a termékenység aránya a jelenlegi szinten marad, számuk akár 9,8 milliárd is lehet.

Fogamzásgátlás

- 2005-ben a modern fogamzásgátlás a legszegényebb országokban csupán a termékeny korú, házasságban vagy élettársi viszonyban élő nők 24 százalékához jutott el.

Növekvő országok

- 31 országban 2050-re a népesség valószínűleg megkétszereződik. Ezen országok döntő többsége a legkevésbé fejlett államok közé tartozik, mint például Afganisztán, Burkina Faso, Szomália és Uganda.

Fogyó országok

- 45 országban 2050-re a népesség valószínűleg csökkenni fog. Ezek közé tartozik Fehéroroszország, Bulgária, Németország, Japán, Lengyelország, Oroszország, Dél-Korea és Ukrajna.

Öregedési tendenciák

- A fejlett országokban a lassúbb népességnövekedés az idős emberek magasabb arányát idézte elő. Ezekben a gazdaságokban a népesség 22 százaléka 60 éven felüli, ami az előrejelzések szerint 2050-re a 33 százalékot is elérheti. Ez a trend aggályokat vet fel a gazdaság fenntarthatóságát és a nyugdíjrendszer jövőjét illetően.
- A fejlődő országokban a népesség körülbelül fele huszonöt éven aluli. A népesség mindössze 9 százaléka 60 éven felüli. Ezek az országok sem fogják azonban elkerülni a demográfiai piramis megváltozását. 2050-re népességük egyötöde 60 éven felüli lesz.

A Föld népességének jövőbeli növekedése

A fejlett és fejlődő világ népességszámának alakulása

- a fejlett világ 2020 táján éri el a maximális népességszámát (1,4 milliárd fő), s beállhat egy konstans állapot.
- A fejlődő világ népessége 2100 körül éri el a maximumát (9,8 milliárd fő), jelenleg a növekedés dinamikus

A népesség növekedésében jelentkező eltolódások Ázsia és Fekete-Afrika (a mongoloid és negroid rassz) javára – mondja Samuel. P. Huntington, civilizáció-kutató – a jelenlegi világtrend átalakulását és a civilizációk összeecsapását hozhatják magukkal.

A rasszok megoszlása mellett a világnyelvek, ill. a vallási adatok alapján lehet lemérni a különböző kultúrákban élő népesség arányát a földön.

A világ legelterjedtebb nyelvei

	Nyelv	Első	Második	Összesen
1	Kínai	937 132 000	20 000 000	957 132 000
2	Angol	322 000 000	150 000 000	472 000 000
3	Spanyol	332 000 000	20 000 000	352 000 000
4	Orosz	170 000 000	125 000 000	295 000 000
5	Francia	79 572 000	190 000 000	269 572 000
6	Portugál	170 000 000	28 000 000	198 000 000
7	Arab	174 950 000	21 000 000	195 950 000
8	Bengáli	189 000 000		189 000 000
9	Hindi/Urdu	182 000 000		182 000 000
10	Japán	125 000 000	8 000 000	133 000 000
11	Német	98 000 000	9 000 000	107 000 000

A vezető nyelvek a Földön (Beszélt nyelvként)

1. angol: 2.200 000
2. kínai: 1.120 000
3. francia: 390.000
4. spanyol: 350.000
5. orosz: 295.000

A világ vallási megoszlása

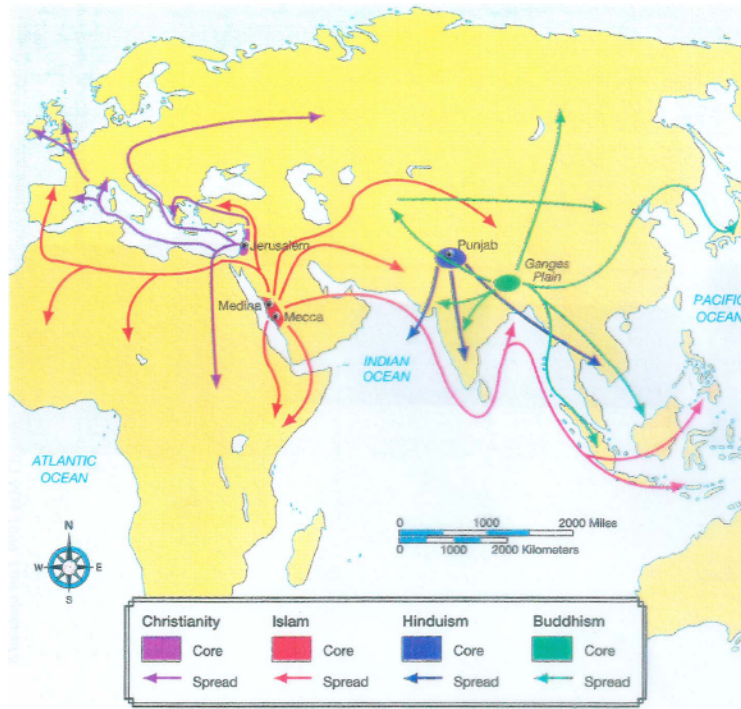
Vallásszatisztika

	1900	1970	2000
VILÁG			
népessége	1.619.626.000	3.696.148.000	6.055.049.000
városlakó	232.695.000	1.353.370.000	2.881.079.000
írástudó	296.258.000	1.475.194.000	3.261.345.000
az evangéliumot még nem hallhatta	54.3 %	44.4 %	26.9 %
A nagyobb vallások			
izraelita	12.292.000	14.763.000	14.434.000
keresztény	558.132.000	1.236.374.000	1.999.564.000
muszlim	199.941.000	553.528.000	1.188.243.000
szikh	2.962.000	10.618.000	23.258.000
hindu	203.003.000	462.598.000	811.336.000
buddhista	127.077.000	233.424.000	359.982.000
törzsi vallású	117.558.000	160.278.000	228.367.000
nem vallásos	3.024.000	532.096.000	768.159.000

ateista	226.000	165.400.000	150.090.000
A kereszténység			
világnépesség %-a	34.5 %	33.5 %	33,00%
Európában	368.210.000	468.480.000	536.832.000
Észak-Amerikában	59.570.000	168.932.000	212.167.000
Dél-Amerikában	60.027.000	263.597.000	475.659.000
Afrikában	8.756.000	117.069.000	335.116.000
Ázsiában	20.759.000	97.329.000	307.288.000
Óceániában	4.322.000	14.699.000	21.375.000
egyháztagnok	521.643.000	1.130.106.000	1.888.439.000
gyülekezetbe is járók	469.303.000	885.777.000	1.359.420.000
bizonyoságot is tevők	77.931.00	277.152.000	647.821.000
Az egyháztömbök			
katolikus	266.548.000	665.954.000	1.057.328.000
ortodox	115.844.000	139.662.000	215.129.000
evangélikus/református	103.024.000	210.759.000	342.002.000
anglikán	30.571.000	47.501.000	79.650.000
függetlenek	7.931.000	95.605.000	385.745.000
A lelkeségi irányzatok*			
evangelikál	71.726.000	93.449.000	210.603.000
pünkösdi-karizmatikus	981.000	72.223.000	523.767.000

* Független felekezeteket és a nagy egyházakon belüli lelkeségi mozgalmakat alkotó irányzatok
 Forrás: David B. Burnett - Todd M. Johnson: Annual Statistical Table on Global Mission: 200. 03. 08. In:
 International Bulletin of Missionary Research, January / 2001

Az öt világvallás őshazája Ázsia.

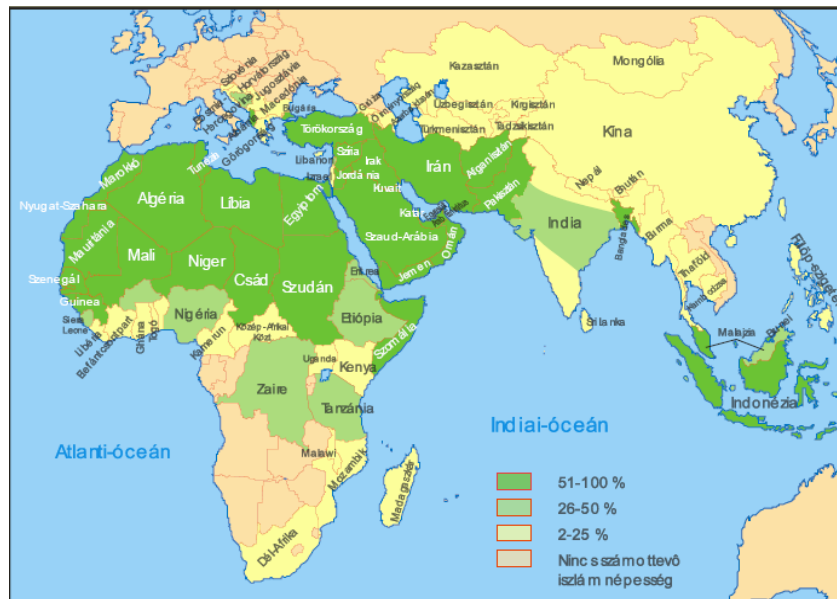
Kereszténység

- Legnagyobb világvallás
- A mai Izrael területéről indult el.
- A zsidó vallással szoros kapcsolat.
- A Föld lakosságának mintegy 33 %-a keresztény.
- A 16. századig: katolikus+ortodox, majd a protestáns is megjelenik.
 - o **Katolikus egyház**
 - o Legnépesebb katolikus közösségek:
 - Brazília 86% -a a népességének
 - Mexikó 95%
 - USA 26% (bevándorolt spanyol, brazil, magyar, ír népesség)
 - Fülöp-szigetek 83%
 - Olaszország 97%
 - o **Protestáns egyházak**
 - anglikán egyház kb. 70 millió fő (VIII. Henrik, 1534)
 - evangélikus vagy lutheránus vallás, kb. 67 millió képviselőjével. (1530-as évek Luther Márton, Wittenberg)
 - református vagy kálvinista vallás, kb. 60 millió (Kálvin János, Svájc) (Eljut Fokföldre és az USA-ba is)
 - Egyéb vallások (Erdélyben: unitárius, USA-ban: mormon)
 - o Legnépesebb evangélikus közösségek:
 - Németország: 14.290.400fő
 - USA: 8.319.591
 - Svédország: 7.630 000

Iszlám

- o Arábiából - Mekka, Media területéről - indult el
- o A Föld lakosságának mintegy 21% iszlám
- o Legnépesebb iszlám közösségek
 - Indonézia 170.310.000 fő
 - Pakisztán: 136.000.000 fő
 - Banglades
 - India

- Törökország, (Bosznia, Albánia), Észak-Afrika, India, Banglades, Malajzia
- Két nagy irányzata van:
 - Szunnita
 - Síta (Irak, Irán)
 -

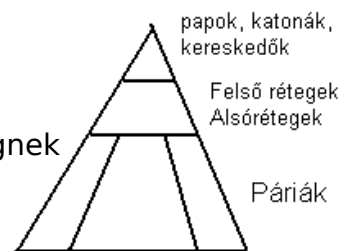

Budhizmus

- A Himalája és a Gangesz közötti síkságon
- A Föld lakosságának mintegy 6% buddhista
- A legnépesebb buddhista közösségek
 - Kína: 102.000.000 fő (a legtöbb hívő szerint első, de az ország össznépségéhez képest nem az)
 - Japán: 89.650.000 fő (zen buddhizmus)
 - Thaiföld: 95%-a a népességének (Így első helyen áll) (55.480.000 fő)
 - Vietnám
 - Myanmar
 - Kambodzsa: 90%-a a népességének (2.hely)

Hindu

- India északnyugati része
- A Föld lakosságának mintegy 14% hindu
- Legnépesebb hindu közösségek:
 - India 751.000.000 fő / 79%-a az össznépségnek
 - Nepál 89%-a a népességének (17.380.000fő)
 - Banglades
 - Indonézia
 - Sri Lanka

Kínai univerzizmus

- Kína bennszülött vallása
- Confucius (ókori filozófus)
- Kínai alföldről terjedt el
- A Föld lakosságának mintegy 6% univerzalisTa

Zsidó vallás

- USA: 5.602.000 fő

- Izrael: 4.390.000 fő
- Oroszország

Ateisták

- A Föld népességének 16%-a

Kis vallások

- **Szik vallás:** India
- **Mormonok:** USA (Közép-Nyugati régió, Sziklás-hegység)

A vallás földrajzi hatásai

- táplálkozás, fogyasztás
- házasodás, gyerekvállalás
- vándorlás („Szent helyek”)
- politikai nézetek
- egészségügy (pl. betegségek terjedése)
- társadalmi mobilitás

Nagy kultúrföldrajzi régiók:

11 kulturális régió van

1. Angol-Amerika: keresztény (katolikus), angol nyelv
2. Latin-Amerika: római katolikus, spanyol-portugál, rasszok tekintetében a legkevertebb régió.
3. Európa: anglikán, református és evangélikus
4. Orosz-szláv övezet: görögkeleti (ortodox), Orosz nyelv
5. Iszlám
6. Fekete-Afrika
7. India: Hinduizmus, buddhizmus
8. Kína-Japán: Kínai univerzalizmus, buddhizmus, 1,5 milliárd fő
9. Délkelet-Ázsia: buddhizmus
10. Ausztrália és Új-Zéland
11. Csendes-óceáni szigetvilág: brit-francia kultúra, anglikán egyház, 10 millió fő

A demográfiai viszonyok változása Magyarországon

ÉV	Népesség
Honfoglalás	400 ezer + 200 ezer őslakos= 600 ezer
120 körül	2 millió (tatárjárás)
1500 (Mátyás)	3,5-4 millió
1715-1720	4 millió (török hódoltság)
1784-1787 (II. József)	8,1-8,2 millió
1890 - I. világháború	Dinamikus növekedés
1913	15.4 millió
1940-1949	Csökkent a lakosság
1980	11 millió
2001	10,3 millió

Az 1980-as évektől kezdve radikális csökkenés tapasztalható, s a lakosság elöregedése, a szülési kedv csökkenése alapján 2020-ig 8 millióra csökkenhet az ország népessége.

Az élveszületési arány a XIX. század végén még 45 ezrelék körüli volt, napjainkban nem éri el a 10 ezreléket. Alacsony az élveszületés és magas a halálozás Magyarországon.

2011: 10 millió alá csökkent az ország lakossága.

Korfa

Olyan ábra, amely évenkénti bontásban mutatja a társadalom nemek, életkor és családi állapot szerinti megoszlását. Ideális állapotban a korfa „karácsonyfa” forma lenne, ez azonban a demográfiai átmenet ciklusai szerint változik meg Magyarországon.

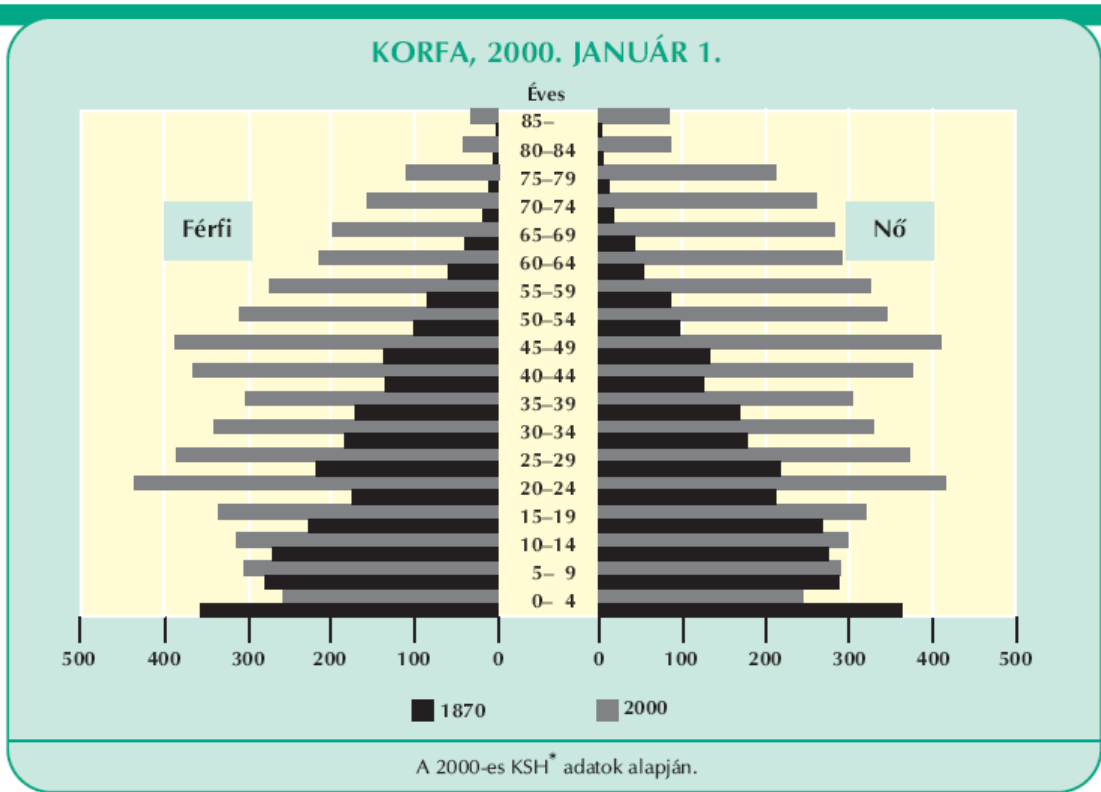
A népesség kor és nem szerinti megoszlását korfával (korpiramissal) ábrázolják:

A vízszintes tengelyen bal oldalt a férfiak, jobb oldalt a nők aránya %-ban, a függőleges tengelyen a korcsoportok szerepelnek.

A korfa lényegét tekintve egy oszlopdiagram, mely egy adott társadalom korösszetételét nemek és életkori szakaszok szerint egyidejűleg ábrázolja. A korfa jól szemlélteti a népességváltozási folyamatokat.

A korfa alakja alapján az alábbi **demográfiai típusok** különböztethetők meg:

1. **Növekvő népesség korfája:** piramis alakú, széles alapú, fölfelé gyorsan keskenyedik, a fiatal korcsoportok magas (a gyermekkorúak 40-50%), az idősebbek alacsony (2-4%) aránya jellemzi. A legszegényebb, mezőgazdasági jellegű országokra jellemző, ahol magas a születési és a halálozási arány is és alacsony a várható élettartam (India, Kína, számos afrikai ország).
2. **Stagnáló népesség korfája:** méhkas, vagy harang alakú, a fiatalok (gyermekkorúak: 20-25%) és a középkorúak aránya magas és közel azonos, csak az idősebb korosztályoknál (10-15%) keskenyedik el. Egyenletesen nő a népesség száma és várható élettartama (pl. USA, Ausztrália).
3. **Fogyó népesség korfája:** hagymakupola, vagy urnaalakú, keskeny alapú, fölfelé kissé szélesedő, a fiatalok aránya csökken (gyermekkorúak: 15-20%), a várható élettartam hosszú, az idősek aránya nő (15-20%), eléri, majd meghaladja a fiatalok arányát. Gyorsan öregedik a népesség, a létszám stabilizálódik, majd csökken (pl. Svájc, Dánia, Németország, Olaszország, Magyarország).

A vizsgált év	Várható élettartam					
	Újszülött korban		40 éves korban		60 éves korban	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
1930	48,7	51,8	29,1	30,7	14,5	15,4
1970	66,8	72,1	32,0	36,3	15,7	18,7
1980	66,3	72,7	31,1	36,0	15,1	18,8
1990	65,1	73,7	28,8	36,1	14,7	19,0
2000	67,1	75,6	29,6	37,2	15,3	20

A Statisztikai Hivatal 2000-es adatai szerint

Népesedés-politika - a népesedés politikuma / az abortusz kérdés

A népesedés alakulása fontos politikai kérdés. Ahol túlnépesedés van ott a nagyszámú gyerekszülés okoz súlyos problémát, ahol viszont alacsony a születési ráta, ott a népesség öregedése növeli a társadalmi feszültségeket. A társadalom vezetői igyekeznek beavatkozni a népesedési folyamatokba, például törvényekkel, rendeletekkel, szociális eszközökkel, adókkal vagy kedvezményekkel szokták kezelni a népesedést. (**Kína:** 1 gyerek, negatívuma, személyiségi jogokat sért, a fiú gyermeket preferálják, sterilizálás; **India:** nem tudják szabályozni a népesedést)

A születésszabályozás legfontosabb kérdése: mennyire engedhetők meg a fogamzásgátló eszközök használata, a legtöbb vita az abortusz kérdésében alakult ki.

- Megengedhető-e vagy sem?
- Miért a férfiak döntenek a nők sorsáról?

- Nő teste a nőé, őt illeti meg a testével kapcsolatos mindennemű döntés?!

A két világháború között az egyke kérdésről folyó vita ölelte fel a népességgazdasági kérdéseket. (Kodolányi János: *A hazugság öl*)

Magyarországon az '50-es években politikai célok motiválták az abortusz tilalmát. Orvosokat jutattak börtönbe a művi beavatkozások miatt a Rátkó-korszakban. A hivatalos propaganda bátorította a gyermekvállalást, kor divatos szlogenjei: „*Gyermekeket szülni lánynak dicsőség, asszonynak kötelesség*”.

A '60-as években újra mélypontra csökkent a születések száma, újabb viták kezdődtek a népességről. Többen vallották, hogy a fiatalok azért nem vállalnak gyereket, mert önző kispolgárok, csak maguknak élnek. **„Kicsi vagy kocsi?”**

A magyarság fogyására figyelmeztető írások (a legjelentősebb: *Fekete Gyula: Éljük magunknak?* c. műve) oda hatottak, hogy a Kádár-rendszer a 70-es években „családbarát” politikát hirdetett.

1973-ban megszigorították az abortuszt. Ezzel párhuzamosan a gyermekvállalást preferáló rendelkezések láttak napvilágot (gyes, gyed, felemelt családi pótlék, stb.)

A rendszerváltás után a népesedéssel kapcsolatos feszültségek ismét politikai hangsúlyt kaptak. Egyes nemzeti-konzervatív politikusok szokták a szocializmust nemzetellenesnek aposztrofálni, arra hivatkozva, hogy a liberalizált abortusz „*Heródes effektusként*” 5 millió gyermek halálát okozta. Mások ismételten a *nemzethalál* vízióját vetítik elénk, ami különben a XVIII. század végétől, a *herderi jóslattól* végigkíséri a magyar történelmet.

II. A Föld és Magyarország mai társadalmi fejlődésének jellemzői

Amennyiben a Föld, ill. Magyarország társadalmi fejlődését kívánjuk jellemezni, vizsgálni kell

- a népesség gazdasági aktivitását,
- a foglalkoztatási viszonyokat (és az arra ható tényezőket),
- a munkanélküliséggel összefüggő problémákat,
- a társadalom mobilitását, az ún. népességi vándormozgalmakat.

A népesség gazdasági aktivitása

A népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint

1. Gazdaságilag aktív népesség

- foglalkoztatottak („aktív keresők”)
- munkanélküliek

2. Gazdaságilag inaktív népesség

- inaktív keresők (nyugdíjasok, GYES-n, GYED-en levő kismamák, stb.)
- eltartottak (gyermekek, hallgatók, fogyatékosok...)

3. 100 gazdaságilag aktívra jutó inaktív aránya

- Svájc: 79 (4órás munkaidő, munkahely biztonsága)
- Kanada: 88
- Nagy-Britannia: 98
- Csehország: 99
- Ausztria: 105
- Magyarország: 147 (túlsúlyos a gazdaságilag inaktívak száma)
- Mexikó: 162

Foglalkoztatási viszonyok

1. Foglalkoztatottsági arány Európában

- Kelet és nyugat ellentéte
- Magyarországon a nyugdíjbalépők átlagos kora 58 év.

2. Önfoglalkoztatottak aránya

- Kényszervállalkozó, magánvállalkozó (nem formalizált vállalkozások)
- Olaszország, Spanyol, Kelet-Európa

3. A foglalkoztatottsági arány hatótényezői

- *Demográfiai tényező*
 - o Pl: sok gyerek; előregedő társ: időskorúak aránya nő meg.
- *Társadalmi-kulturális tényező*
 - o Pl: a nők nem vehetnek részt a munkában (iszlám)
 - o Vallási alapon ki vannak egyesek rekesztve a munkavégzésből (hindu kasztok)
- *Jogi tényező*
 - o Pl: ösztönzés
- *Gazdasági tényező*
 - o A jóléti demokráciákban, ahol gyakorlatilag az egykeresős modellnek nagy hagyományai vannak, ezért nincs szükség arra, hogy a nők dolgozzanak. Pl. Skandinávia, Németország

- Szegény országokban, viszont a gyerekunkára is szükség van, hiába tiltják.

Munkanélküliség

1. A munkanélküliség arányának hatótényezői

- **Világgazdasági ciklusok (Kondratyev-ciklusok)**
 - Fél évszázadot ölel át egy ilyen ciklus (recesszió, majd fellendülés, recesszió..)
 - 3 évente kis ciklusok
- **A gazdaság szerkezete**
 - A monokulturális országokban (torz gazdasági szerkezet) magas munkanélküliséget okoz, mert amint jön egy konjunkturális gazdasági válság, nagy lesz a munkanélküliség.
 - Ahol a gazdaság kiegyensúlyozott, ott kevésbé vannak kitéve a munkanélküliségnek.
- **Társadalmi-gazdasági fejlettség**
 - Iskolázottság, számítógép használat
 - Munkaerő innovációs szintje (4-5 évente váltok munkahelyet, város-> rugalmas gazdaság)

2. A munkanélküliség típusai

- Mérték: az aktív keresők mekkora hányada munkanélküli?
- Lefolyás jellege: mennyire ingadozik
- Időtartama: rövid vagy hosszú távú
- Kiváltó okok

3. Frikcionális (természetes) munkanélküliség

- rövid ideig tart
- ált. nem érint egész országokat, csak kisebb régiókat
- oka: alacsony területi mobilitás: a munkahelyek és a munkaerő térbeli eloszlása felbomlik.
- Viszonylag kisebb pénzeszközökkel orvosolható. Pl: információs háttér kialakítása, területi mobilitás serkentésével.

4. Szezonális munkanélküliség

- Azokban az országokban ahol a mezőgazdaság nagy súllyal bír.
- Turizmusban, építőiparban dolgozók.
- Rövid távú
- Önmagától megszűnik. Orvosolni lehet, pl. részmunkaidők lehetővé tétele

5. Konjunkturális munkanélküliség

- A munkaerőpiacon a kereslet konjunkturálisan csökken. Egy-egy ilyen depresszív időben, megnő a munkanélküliség.
- Lehet rá számítani és megpróbálhatja kivédeni ezt az időszakot, részfoglalkozással, átképzéssel, segélyrendszerrel.

6. Növekedéshiányos munkanélküliség

- Kereslet-kínálat egyensúlya felborul a munkaerő piacon. Oka: Egyszerre egy időben, nagy korcsoport lép be a munkaerő piacra.
- Az állás kínálat növekedése nem elegendő.
- Időtartama viszonylag hosszú (5-10 év)
- Növelni kell külső eszközökkel a munkahelyek számát.

7. Strukturális munkanélküliség

- Leghosszabban tartó, legsúlyosabb.
- Kereslet tartós csökkenésére vezethető vissza. Oka: technológiai váltás, nemzetközi munkamegosztás változása.

- Leginkább pénzsükséges, legnagyobb beavatkozás: átképzési programok, serkenteni kell a területi mobilitást,...

8. A legmagasabb munkanélküliségi ráták a világon

- o Libéria 85
- o Zimbabwe 70
- o Törkmenisztán 60
- o Djibouti 50
- o Zambia 50

9. A legalacsonyabb munkanélküliségi ráták a világon

- o Thaiföld 1,5
- o Vietnam 1,9
- o Fehéroroszország 2
- o Kuvait 2,2
- o Egyesült Arab Emírátságok 2,4

10. A legmagasabb munkanélküliségi ráták Európában (diktatórikus, vagy nagy exporttal rendelkező országok)

- o Bosznia és Hercegovina 44
- o Macedónia 37,7
- o Szerbia és Montenegró 30
- o Lengyelország 19,5
- o Albánia 14,8

11. A legalacsonyabb munkanélküliségi ráta Európában (Magyarország 10 alatt)

- o Fehéroroszország 2%
- o Izland 3,1%
- o Ciprus 3,2
- o Svájc 3,4
- o Ukrajna 3,5
- o Norvégia 4,3

12. Munkanélküliek területi megoszlása (rugalmas, magasan képzett, mobilizálható munkaerő)

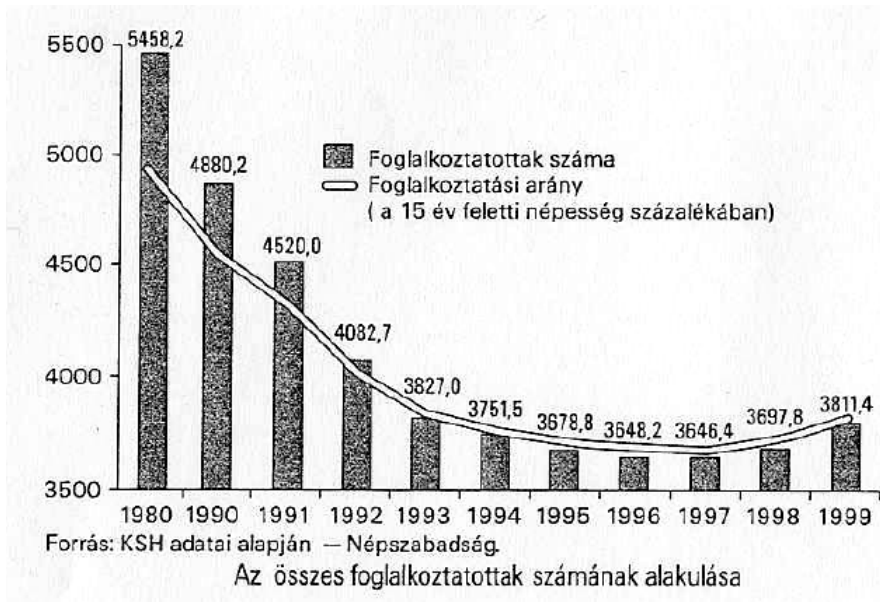
- o centrum térségek
- o perifériaterületek

A magyarországi társadalmi fejlődés jellemzői

A rendszerváltást követően a foglalkoztatottak aránya meredeken csökken. Megjelenik a munkanélküliség, kordedvezményes nyugdíj megjelenése és a társadalom előregedése. A 90-es évek végétől a központi megszorító hatások után kisebb mértékben ismét emelkedik a foglalkoztatottsági arány, majd 2005-től ismét zuhanásszerűen romlik.

A munkanélküliség 1993, 11,3% volt. 2002-ben 5,8%.

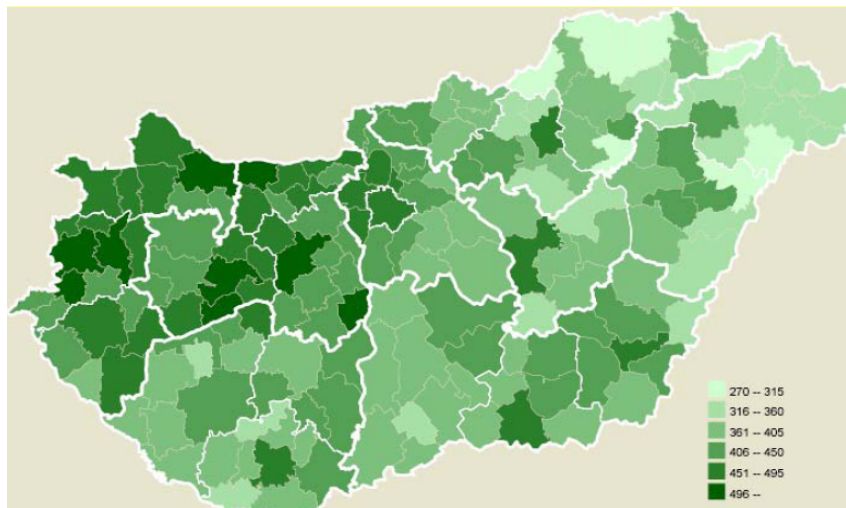
A foglalkoztatottak számának alakulása Magyarországon

Munkanélküliség területi megoszlása

- stabil az elmúlt 15 évben
- Észak, Ék-magyarország: oka. Válságba jutott nehézipar (Salgótarján, Rudabánya), piacok nélkül maradt mezőgazdaság (Szatmár) -> súlyos, strukturális munkanélküliség.
- Baranya és Somogy déli része: mezőgazdaság és kisebb mértékben az ipar válsága jelentett okot.
- Budapest, észak nyugati térség stabil. Ideálisnak tartott 3,5-4,5% munkanélküliség. Fluktuál.

1000 lakosra jutó adófizetők száma

A népesség foglalkozási szerkezete

1. Primer szektor

- Fő feladata a nyersanyag termelés
- Nyersanyagtermelő gazdasági ágazatok.
 - o Mezőgazdaság, Erdőgazdálkodás, Halászat-vadászat, Bányászat

- Globális méretekben ez az első. A Föld aktív keresőinek 50-55%-a dolgozik itt, de nagyok az aránytalanságok. Pl: fejlett országokban:2-4%; a harmadik világ országaiban: 80% felett (pl. Nepál) - Magyarországon:7-8%
- Élő munkaerő igénye szezonális jellegű (felesleges munkaerő -> gépesítés miatt)

2. szekunder szektor

- primer szektor által termelt javakat feldolgozza.
- energiagazdaság
- feldolgozóipar
- építőipar
- kb. 1825, az ipari forradalomtól.
- a Föld aktív keresőinek kb. 20%-át foglalkoztatja.

3. terciér szektor

- a gazdasági termelés kiszolgálása és a társadalom működésének, ill. jólétének biztosítása.
 - o **Társadalmi szolgáltatások:** az állam működteti. Nem piaci alapú. Feladata a társadalom jólétének és biztonságának megteremtése. Pl: államhatalom szervei (közigazgatás, rendőrség); oktatás, egészségügyi ellátás és a kulturális intézmények.
 - o **Gazdasági szolgáltatások:** piaci alapú szolgáltatások, feladatuk a profit termelés. Pl: közlekedés, hírközlés, idegenforgalom
- Töretlen a fejlődése.
- A világ összes GDP-jének a 2/3-át adja, munkaerejének viszont csak 1/3-át foglalkoztatja.
- A primer és a szekunder szektortól eltérően nem hoz létre fizikailag megfogható terméket.
- 2000-ben elérte azt a szintet mely fölé már nem mehet -> differenciálódnia kell -> Kvaterner szektor.

4. kvaterner szektor:

- informatika, számítástechnika, kutatás és fejlesztés, média, logisztika (USA, fejlett európai államok) - kialakulóban van -

A népesség foglalkozási átrétegződése

Foglalkozási átrétegződés: A munkaerő megoszlása a három szektorban nem statikus, folyamatos mozgás, átmenet van köztük.

Kiinduló helyzet:

- I. szektor 80%,
- II. szektor 10%,
- III. szektor 10%

- 1. fázis (indusztrializáció):** a primerből megindul az áramlás a szekunderbe. (Magyarországon 1860-1920/30)
- 2. fázis:** tovább tart a primerből a szekunderbe, de gyengén megjelenik a primerből a tercierbe való átáramlás is. (Magyarországon: 1930-as évek - 1970)
- 3. fázis:** a primer szektorból már csak a tercierbe áramlik. Sőt kezdetét veszi az iparból a tercierbe való átáramlás is. (Magyarországon: 1970-es évek második fele -)
- 4. fázis (Posztindusztriális):** Nincs már kiáramlás a primerből. Lecsökken 2-3%-ra a súlya. Már csak az iparból a szolgáltatásba van áramlás. (Magyarország most itt van)
- 5. Végső állapot:** I. 2-4%, II. 25%, III. 75%-a koncentrálódik a népességnek; cél a nyugalmi stádium elérése)

A népesség foglalkozási átrétegződése Magyarországon

I. szektor:

- 1990 - 15,3%
- 2001 - 6,3%

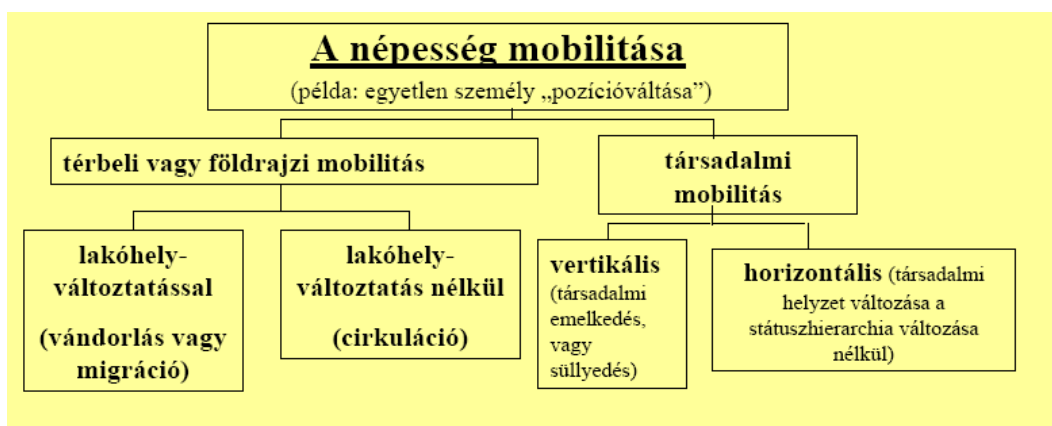
II. szektor:

- 1990 - 37,9%
- 1998, 2001 - 34,2% (stagnál)

III. szektor:

- 1990 - 46,7%
- 2001 - 59,5%

A népesség társadalmi mobilitása

1. Térbeli vagy földrajzi mobilitás

- Lakóhelyváltoztatással járó mobilitás (migráció)
- Lakóhelyváltoztatás nélküli mobilitás (cirkuláció)

2. Társadalmi mobilitás

- **Vertikális:** megváltozik az egyén és családja társadalmi helyzete (vagy emelkedik vagy csökken) pl. jobban fizető állást kap vagy elveszíti, nyugdíjba vonul.
- **Horizontális:** adott esetben elfoglal az egyén egy társadalmi helyzetet, ami megváltozik attól függetlenül, hogy (munkahelyet vált, de státusza nem változik, nem lesz több a bére)

3. Társadalmi státusz: az egyén helyzete a társadalom egyenlőtlenségi rendszerében (Max Weber - német szociológus)

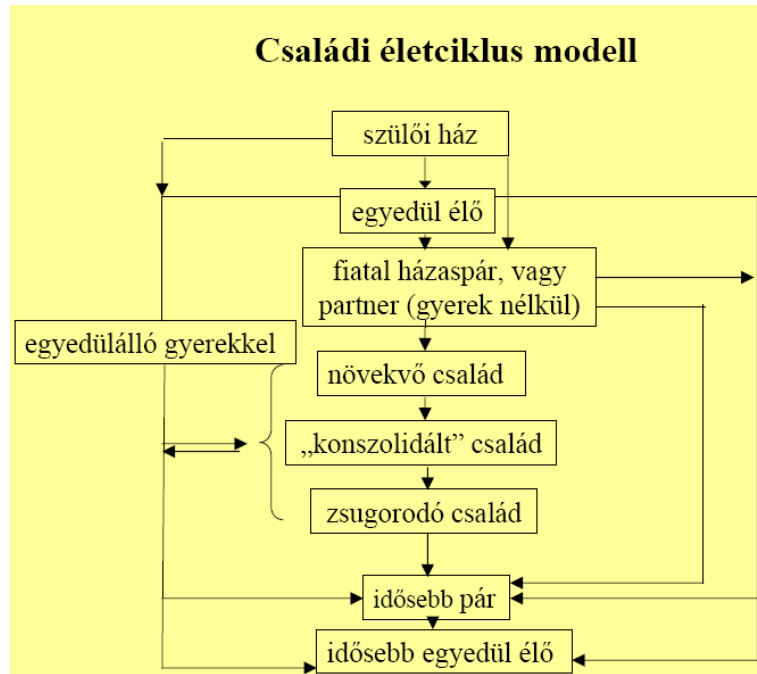
○ **Életforma**

- Konkrét feltételek (életkörülmények)
- A feltételek kihasználása (életvitel)
- (Ki-ki maga tudja befolyásolni)

○ **Társadalmi pozíció**

- A munkamegosztásban elfoglalt hely
- Érdekérvényesítés
- (Nehezebben változtatható)
- Három fő hatótényező:
 - Jövedelem: munkabér, ingó- és ingatlan vagyon

- Iskolai végzettség: Legmagasabb iskolai végzettség, speciáli ismeretek (pl. nyelvtudás)
- Foglalkozás: A foglalkozás társadalmi elismertsége
- Családi életciklus modell
 - Az egyén mobilitása mind társadalmi mind más szempontokból sajátos jegyekkel jellemezhető életkori ciklusokhoz köthető.

A népesség vándormozgalma

1. A vándorlást kiváltó tényezők:

- **Természeti okok.** Pl: természeti katasztrófa, új ásványkincs lelőhely felfedezése
- **Gazdasági okok.** Pl: A népesség és a gazdaság területi elhelyezkedése között az egyensúly megbomlik. (USA ÉNY-ről DK-re)
- **Politikai, vallási okok.** Pl: Hátrányos megkülönböztetés, diszkrimináció
- **Társadalmi okok.** Pl: A családi életciklus modellben megváltozik a helye és elkezd vándorolni. (továbbtanulás miatt fiatal egyedül lévővé válik és elköltözik; nyugdíjbavonulás -> remigráció: visszavándorlás az eredeti szülőhelyre)

2. A vándorlások típusai

- **Jellegük szerint:**
 - Önkéntes vándorlás
 - Kényszervándorlás (pl. Csehszlovák-magyar lakosságcsere)
- **Időtartamuk szerint:**
 - Állandó vándorlás (Végleg elhagyja eredeti lakóhelyét. A legtöbb nagy távolságra való vándorlás ilyen)
 - Ideiglenes vándorlás (A legtöbb kis távolságú -országönbelüli - vándorlás)
- **Földrajzi távolság szerint:**
 - Kontinensek közötti vándorlás
 - Prehisztorikus vándormozgalmak (Óvilág területén indultak Európa, Ázsia, majd Amerika és Ausztrália benépesítése)

- Népvándorlások (Ázsiából /kibocsátó/ Európába/befogadó/ - magyarok-)
- Nagy földrajzi felfedezések után (Az elmúlt 100 év a meghatározó, nagy vándorlások csak a 20században jelennek meg. Európa a kibocsátó ország.)
- Országok közötti vándorlás (országhatárok megváltozása miatt / gazdasági okok, társadalmi stabilitás miatt)
- Országon belüli vándorlás (túlnyomó többség)

A migráció jellemzői a Földön

A migránsok száma 2000-ben a világon összesen 174 millió fő (2,9%)

Nem az adott országban született emberek

- USA 34.988
- Oroszország 13.259
- Németország 7.349

A migráció földrajzilag rendkívül korlátolt.

1000 lakosra jutó migráns (1 év alatt)

- Ruanda 62,8
- Libéria 36,5
- Bosznia-Hercegovina 27,0

Az éves vándorlási nyereség 1995-2000

- USA 1,2 millió fő
- Ruanda 400 millió fő
- Oroszország 300 millió fő

A nemzetközi munkaerőmozgás

1. Kevésbé spontán. Kell hozzá a résztvevő államok közötti politika megegyezés.
2. Fő célja a munkahely találása.
3. Ideiglenes nemzetközi vándorlás
4. Viszonylag újkeletű (II. világháborútól)

1. Korai formái:

- Anglia és Hollandia a 19. században Indiában és Kínában toborzott munkaerőt délkelet-ázsiai gyarmataira.
- Lengyelország német-porosz övezetéből toboroznak munkásokat a Ruhr-vidékére a 19. század végén.
- A Bracero-program az USA-ban.
 - Munkaerőhiány már az I. világháború idején is jelentkezik.
 - Megnyitják a kapukat a mexikói munkaerő előtt mezőgazdasági szezonális munkára.
 - A Bracero program a II. világháború alatt indul útjára. (Szabályozza az USA területén a mexikói munkaerő vállalását. 1964-ben megszüntetik az amerikai farmerek nyomására.)
 - USA Dél-DNy-i részén akár 50%-os is lehet a latin-amerikai aránya.

2. A vendégmunkások Nyugat-Európában

- A II. világháború utáni gazdasági konjunktúra idején kezdődik. (Óriási gazdasági növekedés)
- Sajátos földrajzi és időbeli koreográfiája van:
 - o 1950-es évek: olaszok (Dél-Olaszországból); Befogadó államok: Németország és Belgium
 - o 1960: görögök
 - o 1970: „jugoszlávok”; célország: Ausztria, német ország...
 - o 1980: Törökök (Németországbaba); marokkóiak és tunéziaiak (Franciaországba)

3. A vendégmunkások a kőolajországokban

- o Az 1970-es évektől kezdődik
- o Fogadó országok: Kuvait, Szaúd-Arábia, Arab Emírségek, Omán, Bahrein, Katar
- o Küldő országok: Egyiptom, Jordánia (palesztinok), Jemen
- o 1970: 685ezer fő
- o 1980: 2,7 millió
- o 2000: 9,5 millió fő

4. A vendégmunkások által hazautalt pénz GDP százalékában

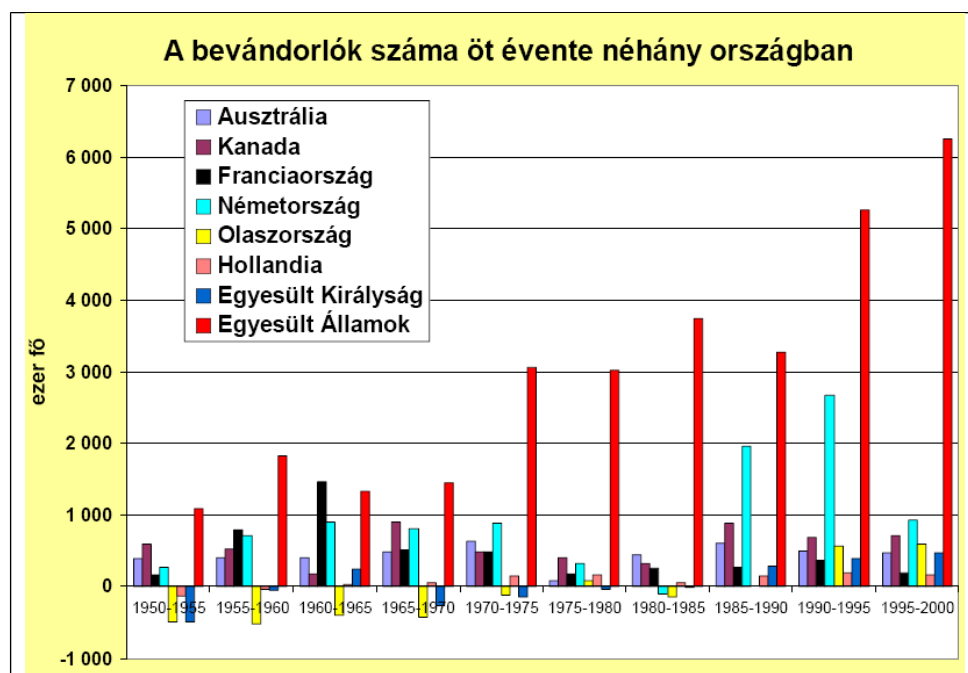
- Jordánia 22,5 %
- Jemen 15,1 %
- Albánia 14,1 %

5. A vendégmunkások aránya az össznépeséghez viszonyítva

- Egyesül arab Emírségek 90 %
- Andorra 80%
- Luxemburg 30 %

6. A vándorlás sajátos formája - Az ingázás

- o Szabályos időközökben történő mozgás a munkahely és az otthon között.
- o Fő oka: A lakóhely és a munkahely közötti távolság
- o Stabil és jól fizetett munkahely
- o Elővárosi övezet és a város között (Korábban falu és város között)

A vándorlási modellek

A vándorlási átmenet Zelinsky-féle modellje

- Faluról a városba
- Városok közötti, városon belüli
- Kivándorlás
- Egyéb térbeli mozgás (cirkuláció)

I. Premodern társadalom: A vándorlás valamennyi fajtája alárendelt szerepet játszott, a földműves agrártársadalmak tagjai körében a mobilitás roppant alacsony mértékű volt. A föld művelése szó szerint röghözkötöttséget (helyben maradást) jelentett.

II. Korai átmeneti társadalom: Az ipari forradalom megjelenésével és a nyomában járó túlnépesedéssel együtt hirtelen megnövekszik a vándorlás intenzitása. Egyfelől megindul a kivándorlás a túlnépesedett körzetekből (Európa) a még gyéren lakott területek felé (Újvilág), másrészt faluból-városba történő vándorlás veszi kezdetét.

III. Késői átmeneti társadalom: Fokozatosan csillapodik a kivándorlás. Tovább emelkedik a faluról városba történő vándorlás -> eléri csúcspontját. Megjelenik a városok közötti, és belüli mozgás.

IV. A kivándorlás megszűnik. Meredeken csökken a faluból városba vándorlás. Eléri csúcspontját a városon belüli / közti vándorlás. Emelkedik a cirkuláció. Megnő a külföldről történő bevándorlás. Felerősödik a pihenéshez és turizmushoz kapcsolódó vándorlás.

V. A legfejlettebb államok érték el. A vándorlások túlnyomó többsége cirkuláció (ingázás) és városon belüli mozgás. Telekommunikáció fejlődése, otthon végzett távmunka általánossá válása. Város-falu kiegyenlítődése, ami a migráció csökkenéséhez vezet.

3. előadás

Szocializáció és a devianciák. A család. Társadalompolitika. Egészségügy, szociálpolitika, társadalom- és nyugdíjbiztosítás

I.1. Szocializáció

1. Fogalommeghatározás
2. Szocializációra von. elméleteket:
3. Nyelv és szocializáció:
4. Szocializáció a pszichológiában
5. Internalizáció
6. A szocializáció öt alapkérdései
7. Szocializáció a szociológiában
8. Szocializáció főbb elméleti irányzatai
9. A szocializáció mechanizmusa: a szociális tanulás
10. A szocializáció színterei
11. Modell
12. Utánzás
13. Identifikáció
14. Empátia
15. Szocializációs közegek
16. Reszocializáció
17. Szociális szerepek
18. Státus
19. Norma
20. Szerepkonfliktusok
21. A szereptanulás

I.2. Devianciák

1. Fogalommeghatározás
2. A végzetes önbüntetés
3. Devianciák értéktartalma
4. Szociológiai elméletek jellemzői
5. Biológiai elméletek
6. Pszichológiai elméletek
7. Anómia-elméletek:
8. Társadalmi normák, norma-rendszer
9. A deviáns viselkedés fajtái
10. Deviáns viselkedések közös sajátosságai:
11. Anómia (anómiás állapot)
12. TBZ kutatás (társadalmi beilleszkedési zavarok, azaz deviancia):
13. Többtényezős deviancia-elmélet
14. Minősítési elmélet
15. Öngyilkosság
16. Alkoholizmus
17. Kábítószer-fogyasztás

I. Szocializáció és a devianciák

I.1. Szocializáció

1. Fogalommeghatározás:

1. Latin eredetű szó: = **társadalmasodás**, az egyén beilleszkedése a társadalomba. A társadalom életében való hatékony részvételhez szükséges szabályok, normák elsajátítása.

2. Az a folyamatot, melynek során egy individuum személyiséggel rendelkező személlyé válik. E folyamatban az egyes, társadalomtudományok tudományok módon értelmezik a szocializációt:

- szociológia: a társadalmi intézmények - a [család](#), az iskola, a média - szerepét hangsúlyozza,
- pszichológia az egyént individuum állítja középpontba, olyan témákat vizsgálva, mint a szülő-gyerek interakció, nemi szerep [identitás](#), játék, morális gondolkodás, én-kép kialakulása.

2. Szocializációra von. elméleteket: több csoportra oszthatók:

- **Internalizálódás:** a szocializáció = kultúra elsajátítása. (Az antropológusok számára „az emberi élet alapproblémája a különféle kulturális minták megőrzése és folyamatossága, azoknak egyik nemzedékről a másikra való átvitele. A szocializáció szó helyett sokan közülük a kulturálódás (enculturation) kifejezést részesítik előnyben, mely közvetlenül utal a kultúra megszerzésének, elsajátításának vagy internalizációjának fogalmára. Ennek a felfogásnak egyszerűbb formái azonban a kulturálódást csupán automatikus felszívódási folyamatnak tüntetik fel, melyben a kultúra közegébe helyezett gyermek tabula rasa-ként indul, és idővel önmagától szert tesz a kultúrára.” (Le Vine 1975, 157-8.)
- **Drive-elmélet:** A szocializáció = viselkedés kontrolljának elsajátítása. a pszichológusok szerint az ember olyan késztetésekkel (drive) születik, amelyek képesek arra, hogy szétrombolják a társadalmi életet, és így a szocializáció problémája szerintük a romboló impulzusok megfékezésében és társadalmilag hasznos irányban való levezetésében rejlik. Szocializált egyén az, aki kordában tartja impulzusait, a társadalmi rend alapvető körülményeinek megfelelően szabályozza és irányítja őket, áll szemben a

szocializálatlan gyermekkel, akinek önző drive-kielégítési törekvése kárt okozhat másoknak és a társadalmi szervezetnek, ha a gyermek nevelői nem irányítják és nem vezetik le megfelelően.”

- **Szerepelmélet:** szocializáció =szereptanulás. A szerepelmélet fogalmi szerint a társadalmi szerkezet olyan intézményesített szerepekből épül fel, amelyek minden generáció egyénei számára előre adottak. Ha a társadalmi szerkezet fennmarad, embereket kell találni ezeknek a szerepeknek a betöltésére. A gyermek szocializációja e cél elérésének... módszere.

3. Nyelv és szocializáció:

Az ember q szocializáció során sajátítja el a környezetének nyelvhasználatát. Adott társadalmi struktúra →adott nyelvi viselkedéshez vezet. Ez a nyelvi viselkedés reprodukálja az eredeti társadalmi struktúrát.

Megkülönböztetünk ún. kidolgozott és korlátozott kódokat, és a társadalomban ezt a két teljesen eltérő nyelvváltozatot használják a különböző társadalmi csoportok.

Kidolgozott kód: pontos grammatikai rendet és szintaxist alkalmaz,

Korlátozott kód: grammatikailag egyszerű (befejezetlen), szintaktikailag leegyszerűsített nyelvhasználat. Korlátozott kóddal a nyelv minden beszélője rendelkezik, mert bizonyos alkalmakkor (főként a mindennapokban, pl. családi életben) ezt használja. Mivel az oktatás nyelve a kidolgozott kódon történik - a kidolgozott kódhoz nem minden társadalmi osztály fér hozzá egyformán, ezért egyes társadalmi osztályok hátrányban szenvednek az oktatás során és az iskolai szocializációban. (Bernstein 1972, 1975)

4. Szocializáció a pszichológiában

A pszichológiában a szocializáció kifejezés annyit jelentett, hogy az emberi viselkedés nem más, mint a környezeti hatásokra adott jutalmazással és büntetéssel kondicionált válasz (tanulási folyamat).

A megközelítés előnye: a fejlődést, vagyis a társadalminak az egyénre gyakorolt hatását objektívan, érték semlegesén, a tudományos kutatás számára hozzáférhetően mutatja be.

A megközelítés hátránya: egyrészt nem lehetséges az emberi viselkedés teljes bonyolultsága nem írható le tanulási folyamatként, másrészt bizonyos viselkedésbeli változásokat nem magyarázhatók meg az internalizálás vagy az identifikáció segítségével.

5. Internalizáció

A szabályok elsajátítása. Elias és Foucault szerint az internalizáció folyamata során ezek a szabályok tudattalanná válnak, szinte beépülnek a testbe, a hatalom külső korlátozásai belsővé, önkorlátozásokká alakulnak.

6. A szocializáció öt alapkérdései

1. Mire?

- viselkedésre
- nemi szerepre
- nyelvre

2. Hogyan?

- utánpótlás (viselkedés)
- empátia (érzelme)
- tanulás, jutalmazás, büntetés

- azonosulás
3. Ki, Hol?
- személyek (család, barát, szülő)
 - csoportok (kortárs, munkahely)
 - intézményes
 - környezet
 - média
4. Meddig tart?
- egész életen át
5. Milyen a kapcsolat a szocializáló és a szocializált között?
- aktív vagy passzív befogadó

7. Szocializáció a szociológiában

Vannak, akik szocializációt kétirányú folyamatként értelmezik: folyamat melynek során „az egyének megszerzik azt a tudást és azokat a készségeket és képességeket, melyek birtokában a csoportok és a társadalom többé-kevésbé eredményes tagjaivá válhatnak” -

Kétirányú folyamat,

1. A társadalmi tanulás fontos, magától értetődő körülménye, hogy ez a tanulás társadalmi környezetben megy végbe.
2. A tanuló ennek a környezetnek szerves része.

Amikor a tanuló környezetében lévő többi személy részéről érkező ingerekre reagál, reakciói jelentőségteljes ingereket képeznek azok számára, akik szocializációjáért felelősek. Az egyén tehát változó, de mindazonáltal jelentős mértékben hozzájárul saját társadalmi környezetének alakításához, és egy fontos vonatkozásban egyaránt lesz belőle szocializáló és szocializált.” (Goslin 1975, 66.)

A szocializáció kölcsönössége megfigyelhető Parsons munkáiban is.

Egyes magyar szociológusok – pl. Somlai Péter - szerint a

- szocializáció fogalma az emberi személyiség alakulására irányuló nézőpontból fogja át az [életvilágot](#),
- a szocializáció egyik legfontosabb funkciója a.

személyi [identitás](#) formálása

- egyrészt értelmezési teljesítményeket nyújt a kultúra elsajátítása révén,
- másrészt - az értékek belsővé tétele útján - motivál arra, hogy normakonform módon cselekedjünk.

A kultúra újratermelése elsősorban áthagyományozással jár. A társadalom újratermelése pedig a cselekvések összehangolásával, hogy az így megfeleljen a normatív rendnek, vagyis az interszjektíven elismert érvényességi igényeknek. Ennek megfelelően értelmezhetők azok a válságjelenségek is, amelyek az [életvilág](#) újratermelésének zavarait idézik elő. Az értelemvesztés tehát a kulturális reprodukció válsága, a pszichopatológia a szocializáció torzulása. (Somlai 1977, 15.)

8. Szocializáció főbb elméleti irányzatai

1. Biológiai - érési irányzat: Gesell - a szocializáció előfeltétele az érettség,
2. Tanuláselméleti - szociális: Bandura - a szocializáció tanulási folyamat és a környezettől függ ,
3. Kognitív (v. univerzális) konstruktivista: Piaget, Kelly: szocializáció = a kognitív stílus fejlődésével, egy világszemlélet elsajátítása univerzális; a fejlődésben szakaszok vannak, a gyerek aktív alakítója a szocializációnak,

4. Pszichoanalitikus: Freud - a szocializáció funkciója, lefaragni a gyerek elfogadhatatlan törekvéseit → ösztönlényből társadalmi lényé váljon

5. Genetikus: Cattel - a szocializáció genetikailag determinált, az hogy ebből mi valósul meg, a környezettől függ

6. Etológiai: Lorenz- a szocializációról az állati viselkedések tanulmányozásával még többet tudhatunk meg

7. Kultúrantropológiai: Margaret Mead - a tudás átadásának különböző módozatai vannak; a posztfiguratív (a fiatalok társadalom idősebb tagjaitól tanulják meg szerepüket a világban); a konfiguratív (az idősebb generáció hiánya vagy inkompetenciája miatt a fiatalok egymástól tanulják meg az adott helyzetekre adandó helyes válaszokat); s a prefiguratív (szerepek felcserélődnek, a fiatalok adják át tudásukat az idősebbeknek) szocializáción alapuló kultúrákat.

9. A szocializáció mechanizmusa: a szociális tanulás

A szociális jelző inkább társast jelent, mint társadalmat. = Minta- vagy modellkövető tanulás.

10. A szocializáció színterei

- Korai szocializáció: Családi szintén (kb. 0-6 éves korig) - családi szocializáció
- Kortárs csoportok szinterein (kb. 6-20 éves korig) - iskolai szocializáció
- Késői szocializáció: Munkahelyi szintén (kb. 20 éves kortól) - pályaszocializáció

11. Modell = viselkedésmintát jelent.

Modellek: olyan személyek, akik személyiségtulajdonságai magasabb szinten szervezettek, mint a modellkövetőé, tehát általában idősebbek, tapasztaltabbak és önállóbbak.

Nem hanyagolható el a kölcsönös utánpótlás jelentősége sem.

A modellek lehetnek szimbolikusak is: elképzelt alakok, általában regényhősök vagy akár a fantázia szülöttei. Az audiovizuális tömegkommunikációs eszközök a képi megjelenítés révén nagyon hatásosan mutatják be a társadalmi magatartásformákat.

12. Utánpótlás

A modellkövető az utánpótlás révén építi be magába a modell viselkedésformáit és személyiségtulajdonságait, mégsem válik pontosan olyanná, mint a másik. Az egyén ugyanis életútján nem egyetlen viselkedésmintát követ. Az első modellek a szülők, kiknek viselkedését a gyerek fenntartás nélkül követi. A serdülőkor kezdetétől azonban kritikusan válogat a követendő tulajdonságok között, s önmaga számára is meg tudja fogalmazni, hogy a másik milyen tulajdonságait tartja önmaga számára megvalósítandónak. Ezek a kompetencia-modellek tehát már nem teljes személyiségükkel szerepelnek mintaként, hanem egy-egy meghatározott tulajdonságukkal illetékesek. A modellek nem állandóak. Miután egy-egy minta betöltötte funkcióját az egyén fejlődésében, a modellkövető leválasztja magát róla, s fokozatosan eljut identitásának kibontakoztatásához. A modellkövetőt erős érzelmi szálak kötik a modellhez. Ennek révén valósul meg az azonosulás két formája: az identifikáció és az empátia.

13. Identifikáció

Az identifikációban az egyik személyiség nagyon képlékeny, éretlen, a másik érett. Ez a kapcsolat a felnőtt és gyermek viszonyában bontakozik ki elsősorban,

nem is tudatosítható; valamiféle "pszichés köldökzsinór" a személyiségfejlődés során

14. Empátia

Az empátia azt a képességet és pszichológiai folyamatot jelenti, hogy az egyik ember beleéli magát a másik ember érzés- és gondolatvilágába, s megpróbálja megfogalmazni és átvenni annak érzelmi állapotát, késztetéseit, céljait, attitűdjeit. Jelentőssé válik az érzelem mellett a tudatosság eleme. Az empátia azonosulás, ezért serdülőkortól jellemző.

15. Szocializációs közegek

- Család
- Kortárs csoportok
- Iskolák
- Tömegkommunikációs eszközök

A fentiekén túl annyi szocializációs közeg létezik, ahány csoportban vagy társadalmi helyzetben az egyes emberek életük egy számottevő részét eltöltik. A munka minden kultúrában fontos kerete a szocializációs folyamatoknak.

16. Reszocializáció

A társadalomba való visszavezetés; társadalmi beilleszkedési zavarok miatt negatív magatartást tanúsító, a társadalom életéből kiszakadt személy beilleszkedésének irányítása, visszavezetése. A reszocializáció során a korábban követett értékektől és viselkedésformáktól jelentősen eltérő mintákat kell elsajátítaniuk.

17. Szociális szerepek

A szociális tanulás során szociális szerepeket sajátítunk el. A szerep státusoknak megfelelő, normák által szabályozott viselkedés. A szereptanulás során a modellkövető elsajátítja azokat a viselkedés módokat, amelyek egy-egy szerep megvalósításához szükségesek. Ezeket a viselkedésmódokat szerepkészségeknek és szereptechnikáknak nevezzük. A folyamat során belsővé válnak azok a normák is, amelyek a viselkedést szabályozzák. Ennek révén a szerep én-azonos magatartássá válik, s nem a köznapi értelmű tettetést, megjátszást jelenti. A szocializáció minden szakaszában a környezeti hatások belsővé válása valósul meg, kialakítva és formálva a személyiség erkölcsi arculatát, autonómiáját.

18. Státus

Státusok azok a pozíciók, amelyeket a társadalom tagjainak biztosít. Lehetnek:

- életkori státusok: gyermek, felnőtt, öreg
- családi, nemi státusok: szülő-gyermek, férfi-nő
- foglalkozási státusok: tanár-diák

Nem minden foglalkozáshoz kapcsolódik szociális szerep, csak azokhoz, ahol a szereppartnernek kimutathatók.

19. Norma - A norma szociálpszichológiai fogalma magában foglal mindenféle viselkedésszabályt: a törvény írott tilalmaitól és követelményeitől kezdve az erkölcs, az illem vagy szokás előírásain át a közvetlen személyes környezet kívánalmaival bezárólag. A társadalmi nagycsoport egészére érvényes normák differenciáltan, esetleg sajátos színezettel jelennek meg a társadalom kisebb egységeiben, érvényességük különböző mértékű az életkori szerepekben. Más és kevesebb norma szabályozza a kisgyermek és az idős viselkedését, mint a

felnőttét. A normák egy része nyílt: egyértelműen megfogalmazott; más részük rejtett. Nyílt norma pl. az udvariasság követelménye, de az kevésbé van rögzítve, hogyan kell udvariassággal viselkedni különböző helyzetekben. A nyílt normák intellektuálisan könnyen felfoghatók, esetleg érzelmi elfogadásuk nehéz. A rejtett normák tekintetében a kellemes vagy kellemetlen tapasztalatok igazítanak el. A társadalom ugyanis a normák megvalósulását jutalmazó és büntető szankciókkal biztosítja.

20. Szerepkonfliktusok

A szerep viselkedés gyakran konfliktusos. Ezek típusai:

- *Szerepek közötti konfliktus*: Egyszerre két vagy több státusunk válik aktívvá, például anya- tanárnő szerep.
- *Szerepen belüli konfliktusok*:
 - *Összeegyeztethetelen elvárások* ugyanannak a szereppartnernek a részéről. Pl. ha a szülő a serdülő gyermektől következtetlően kisgyermeki engedelmességet és felnőtt önellóságot kíván meg.
 - *Összeegyeztethetelen elvárások* a különböző szereppartnernek a részéről. Pl. a középvezetői szerep, ahol a beosztottak elvárásai mint vezetőre vonatkoznak, a feletteseké, pedig mint beosztottra.
- *Személy-szerep konfliktusok*: A személynek valamely értékét, hitét, belső meggyőződését kell feláldoznia a szerep teljesítésekor, ezáltal belsőleg meghasonlik vagy elvtelen kompromisszumra kényszerül.

21 A szereptanulás

A szerepviselkedés interakcióban valósul meg, két vagy több, de kisszámú személy közötti viselkedésre vonatkozik, tehát interperszonális. A szereptanulás során megtanuljuk, hogy a velünk azonos pozíciót betöltő személyekhez hasonló módon viselkedjünk, érezzünk, és lássuk a világot. Mivel meg kell tanulnunk, hogy a szerep megvalósítása folyamán hogyan biztosítsuk a más emberekkel való eredményes interakciót, a szereppartnernek szerepét is meg kell ismernünk.

I.2. Devianciák

1. Fogalommeghatározás

Deviáns magatartás = társas lét követelményeitől és normáitól eltérő viselkedésformák. A társadalom jogilag meghatározott és szankcionált normáin túl sokféle normarendszer létezik, mely egy-egy népességcsoportra érvényes. Aki vét ezek ellen, azt kiközösítik, megvetik. Vannak a deviáns magatartásnak olyan formái, amelyek különböző normarendszerekben egyaránt előfordulnak (pl. alkoholizmus, bűnözés, kábítószer fogyasztás). A devianciák valamennyi formája összetett szocializációs zavarokra vezethető vissza. Kialakulásában az egyén egész múltja, fejlődéstörténete játszik szerepet.

2. A végzetes önbüntetés

Az önpusztítás mint problémamegoldás józan mérték szerint elfogadhatatlan. Az okok megértése csupán érzelmi felmentést adhat. Az öngyilkosság előzményeiben szerepet játszik a szubjektív kilátástalannal ítélt csődhelyzet, melyben az egyén úgy érzi, hogy számára nincs lehetőség a továbbélés vállalására. A szerteágazó és sokirányú vizsgálatok eredményeit tekintve főleg abban van közmegegyezés, hogy az ilyen személyiségre sajátos infantilizmus, gyermettség jellemző. Ez nem értelmi szinten mutatkozik, hanem a társas kapcsolatok formájában, a kontaktusok éretlenségében. Jellemzője a függő, alárendelő magatartás, melyben az egyén fokozott támaszt, védelmet és segítséget vár a környezettől. A gyermeki viszonyulási séma mind az ambivalenciát, mind az ellenséges rezdülések legátlását, megtagadását magában foglalja. Az öngyilkosjelölt nem tud a vágyai szerinti módokon agresszív lenni másokkal szemben, helyettesítő eszközöket sem fogad el, kifelé irányuló ellenindulatait a következményektől, büntetéstől való félelem blokkolja. Ez a feszültség fordul szembe később az egyénnel. Az ilyen ember fokozott belső igényei miatt szinte teljesíthetetlen célok elérésére törekszik. A tapasztalatok szerint azonban a gyermek vagy serdülő többnyire nem akar meghalni, a felnőttek is gyakran „csak aludni” akarnak.

3. Devianciák értéktartalma

- **Negatív értéktartamú deviancia:** a bűnözés, az alkoholizmus, a kábítószer-fogyasztás, a mentális betegségek, az öngyilkosságok. Hordozói önmaguknak és környezetüknek is károkat okoznak.
- **Pozitív értéktartamú deviancia:** az, ha valaki új kutatásokat produkál, új vallást teremt, stb. Ellentétben állnak a kor felfogásával, ezért deviánsak.

Durkheim

- a deviancia nem az adott viselkedés lényegéből következik, hanem az adott társadalom ítéletéből,
- a társadalom ítélete társadalmanként és korszakonként eltérő. Például a bűnözésnek azt a társadalmi hasznát látja, hogy a bűnözők elítélésén keresztül szimbolikusan szilárdíthatja saját viselkedési normáit. Ha egy társadalomban nem volnának deviáns viselkedésű egyének, ott minden fejlődés leállna.

4. Szociológiai elméletek jellemzői (anómia-, kulturális-, minősítési elmélet)

A különböző szociológiai elméletek közös jellemzői:

- elsősorban nem az egyén deviáns viselkedésének okait kutatják, hanem a viselkedés társadalmi gyakoriságának magyarázatát keresik,

- a társadalomban gyökerező okokat kívánja feltárni.

5. Biológiai elméletek elsősorban a bűnözés biológiai okait vizsgálták.

Bizonyos kutatók összefüggést láttak a koponyaforma és a bűnözésre való fogékonyság között. Kimutatták azt, hogy egy bizonyos kromoszómakombináció gyakrabban fordul elő a bűnözőknél.

Az elmebetegségek kiváltó okaival kapcsolatban is gyakran vetődnek fel öröklődéssel és biológiai eredetükkel kapcsolatos elméletek, de még nem sikerült egyikre sem egyértelmű bizonyítékot találni.

Ugyanezt mondhatjuk el az alkoholizmus genetikai és biológiai elméleteiről is. Vannak ugyan bizonyos biológiai jellemzők, amelyek elősegítik az alkoholizmus kialakulását, de ezek meglehetősen nem jelent feltétlenül kialakulást.

6. Pszichológiai elméletek

- akut feszültséghelyzetekre,
 - az egész személyiség-fejlődésre helyezik a hangsúlyt.
1. Frusztráció-agresszió elmélet: a személyi szükségletek kielégítésében való sikertelenség, frusztrációt, agresszív viselkedést eredményez. Az agresszió irányulhat más személyek vagy önmaguk ellen. Okként, szinte minden esetben felmerül valamilyen akut feszültséghelyzet (elmagányosodás, öngyilkosság; férfi-nő kapcsolat problémái, alkoholizmus; iskolai-, munkahelyi kudarcok, kábítószer).
 2. Pszichoanalitikus elméletek: a személyiségfejlődésben keresik a deviáns magatartásformák kialakulásának okait. Pl. az orális fixáció (anyamelltől való függés) az alkoholizmus esetében, az üveg, az ital az anyamell, a tej pótléka, részegen a gyermeki kényeztetésben kell részesíteni őket, vagy az alkoholizmus lehet lassú öngyilkosság, melynek hátterében a halálvágy áll.
 3. Az ún. destruktív agresszivitás elmélete: pl. Hitler beteges vonzódása a halottakhoz.
Ide tartozik az az elképzelés is, hogy létezik ún. pszichopata személyiség, akikben nincsenek morális, erkölcsi gátlások, együttérzés, stb., ezért hajlamosak a másokkal szembeni agresszióra, a bűnözésre.

Személyiségtípus - deviancia összefüggését hangsúlyozó elképzelések: eszerint bizonyos személyiségtípusba tartozó egyének hajlamosabbak bizonyos deviáns viselkedésformákra.

4. Szocializáció zavarai: a szocializáció zavarai, hibái vezetnek a deviáns viselkedés kialakulásához. Az akut stresszhelyzet csak közvetlen kiváltó, meg kell keresni a mélyebben fekvő okokat, melyek miatt a deviáns viselkedést tanúsító személy nem képes elviselni a feszültséget.

A szociológia szerint koronként, kultúránként, társadalmanként változik az, hogy mit tartunk deviáns viselkedésnek. Pl. az öngyilkosság egészen a közelmúltig elfogadott szamuráj- erkölcsnek számított Japánban. Vagy ott, ahol él, értékelik a deviáns magtarásokat.

7. Anómia-elméletek: klasszikus devianciaelméletek

- a makrotársadalom jellemzőivel, struktúrájával, ellentmondásaival magyarázzák a deviáns viselkedés gyakoriságát,
- azt hangoztatják, hogy a deviáns viselkedésnek közös gyökereik vannak.

8. Társadalmi normák, norma-rendszer

A társadalmat normarendszerek irányítják.

Ahhoz, hogy a társadalom működőképes legyen, normákra van szükség. A társadalom tagjainak követnie kell bizonyos viselkedési szabályokat. A társadalomban sokféle norma érvényesül egymás mellett:

- *jogi* normák (be nem tartását az állam szankcionálja).
- *valláserkölcsi* normák (halál utáni büntetés).
- *erkölcsi / etikai* normák (be nem tartását a közösség megvetéssel bünteti).
- *szokások, illemszabályok, divatszabályok* (megszegését erősebb-gyengébb helytelenítés követi).
- *deviáns* (normaszegő) *magatartás* (adott társadalomban elfogadott normáktól eltérő viselkedés)
- *konform* (normakövető) *magatartás* (társadalmi normáktól nem eltérő, az elfogadott viselkedési szabályokat betartó viselkedés)

A normákkal kapcsolatos alapvető megállapítások

1. adott társadalomban, ellentmondásban lehetnek a normák (pl. vallási vagy etnikai csoportok által elfogadott normák),
2. a normák változnak a társadalmak történeti fejlődése során (pl. homoszexualitás erkölcsi megítélése),
3. a különböző társadalmakban nagyon eltérő normákat fogadnak el az egyes cselekmények megítélésénél (pl. vérbosszú – néhol elfogadják, máshol büntetik),
4. nem biztos, hogy egy társadalomban elfogadott norma előnyös (pl. tehenek levágásának tilalma a hindu vallásban.)

9. A deviáns viselkedés fajtái

- bűnözés
- öngyilkosság
- alkoholizmus
- kábítószer-fogyasztás
- nem organikus eredetű mentális betegségek
- prostitúció

10. Deviáns viselkedések közös sajátosságai: mindegyik mögött megfigyelhető

- a társadalom válsága,
- a kultúra, az értékek és normák válsága, pusztulása, vagy ezek elbizonytalanodása (dezorganizáció); a viselkedészavarok pedig ennek a tünetei, jelzései,
- Különböző elméletek születtek ennek magyarázatára
- elméletek, melyek makrotársadalmi szinten keresik ennek okát (társadalmi anómia),
- elméletek, melyek mikrotársadalmi szinten (az egyén, a család és más elsődleges csoportok szintjén keresik az okot),

11. Anómia (anómiás állapot)

- Durkheim szerint a társadalmi normák meggyengülésének az állapota – gyors társadalmi, gazdasági változások hatására felerősödik.
- Okozhatja a világos viselkedési szabályok hiánya.
- A gyors, a nagy megrázkódtatással járó társadalmi változások, akut feszültséghelyzeteket teremtenek, s ez növelik a szocializációs zavarok gyakoriságát (devianciákat).

12. TBZ kutatás (társadalmi beilleszkedési zavarok, azaz deviancia):

Általában norma- és értékzavart, válságokat okoznak, s ilyenkor gyakoribb a deviáns reagálás.

Robert Merton magyarázata:

- Anómia az az állapot, amikor a társadalmilag elfogadott célokat (pl. meggazdagodás) nem lehet megengedett eszközökkel elérni (pl. tanulás, munka, takarékoság által),
 - a társadalom kedvezőtlenebb helyzetű rétegeiben erősebb az anómiás állapot, ezért ott gyakoribb a deviáns viselkedés,
- a deviáns viselkedést több típusra osztotta fel, melyek közül kettő emelkedik ki:
 - a vagyon elleni bűnöző a célokat elfogadja (meg akar gazdagodni) de nem megengedett eszközöket alkalmaz.
 - neurotikus, alkoholista, drogos, elmebeteg, öngyilkos nemcsak az eszközöket hanem a célokat is elutasítja (visszahúzódik a társadalomtól).

13. Többtényezős deviancia-elmélet (Andorka, Buda, Cseh-Szombathy)

A deviáns viselkedésformához a következő tényezők szükségesek:

- a gyermekkori szocializáció zavarai,
- felnőttkori feszültségek (családi élettel, munkával kapcsolatos feszültségek, kielégítetlen ambíciók),
- a környezetnek a deviáns viselkedésre vonatkozó felfogása (egyértelmű normák, társadalmi kontroll, a deviáns viselkedéshez való hozzáférés),
- a deviánsná minősítés (a környezet reakciói a deviáns magatartásra).

14. Minősítési elmélet

- Minősítési címkézés (labelling)
- A deviáns viselkedés újfajta szociológiai elmélete (1960)
- Nem magán a viselkedésen, hanem a társadalomnak, valamint egyes erre kijelölt intézményeknek (rendőrség, bíróság, pszichiátriai intézmények, stb.) a válaszreakcióján múlik, hogy valamilyen viselkedés vagy személy deviánsnak minősül-e (pl. az elmebeteg nem annyira a viselkedése különbözteti meg a társadalom többi tagjától, mint inkább az, hogy a pszichiáterek elmebetegnek minősítik.)
- Ezt a minősítést nevezte GOFFMAN (1963) stigmának (megbélyegzésnek). Akire rásütötték a stigmát az nem tud tőle szabadulni, sőt idővel maga is azonosul vele, azaz elmebetegnek tekinti magát (Ken Kesey: *Száll a kakukk fészkére*).
- Makrotársadalmi szinten a devianciákat társadalmi jelenségként kezeljük, az egyén szempontjából pedig viselkedési formának, magatartásnak tartjuk.
- Bizonyos mennyiségű devianciával együtt kell élnünk a társadalomban.

15. Öngyilkosság

Durkheim (XIX. sz. vége) szerint az öngyilkosság látszólagos individuális jellegével ellentétben, a mélyben valójában szociális jelenség.

Típusai:

- az olyan társadalmakban, amelynek tagjait túl erősen integrálják vagy túlszabályozzák az öngyilkosságnak két formája fordul elő:
 - altruista öngyilkosság (katona, aki meghal társaiért),
 - fatalisztikus öngyilkosság (indiai özvegyek máglyahalála).

- az olyan társadalmakban, ahol túl gyors az átalakulás meggyengül az egyén társadalmi integráltsága/társas támogatottsága, melynek következtében:
 - anómiás öngyilkosság
 - egoista öngyilkosság

Az öngyilkosság mindig valamilyen krízis következtében jön létre. Rövid idejű de súlyos pszichológiai egyensúlyvesztés alakul ki a krízisben.

Kaplan szerint krízis akkor alakul ki ha:

- az egyén kénytelen veszélyeztető körülményekkel szembenézni, mely a jelenre és a legközelebbi jövőre vonatkozik
- a veszély pszichológiai problémává válik, a kognitív funkciók beszűkülnek
- az egyén nem képes a veszélyt elkerülni, jellemző a pánik, csapdahelyzetet él meg, melyből egyetlen kiútnak az öndestrukciót látja
- az egyén nem képes a veszélyt adekvátan kezelni, mely az ÉN elégtelenségének érzését vonja maga után
- az egyénre egyre mélyülő regresszió jellemző
- az egyén a krízis megoldásának egyetlen kimenetét látja, az öngyilkosságot.

Tehát az egyén a kritikus helyzetben hibásan reagál.

Öngyilkosságok alakulása hazánkban

- 100.000 lakosra 45,9 öngyilkosság jut
- a férfiak gyakrabban követnek el ún. „befejezett” suicidumot, mint a nők
- a nők körében gyakoribb az öngyilkossági kísérlet (parasuicidum)
- az idősebb korcsoportokban magasabb az öngyilkossági index
- a városok öngyilkossági aránya meghaladja a falvakét
- kiugró a déli megyék magas öngyilkossági aránya (Bács, Békés, Csongrád)
- a tanyasi emberek körében (Csongrád megyében) magasabb az öngyilkossági ráta

Megelőzése

- „cry for help”- motívum felismerése (jelzés direkt/ indirekt formában)
- a családi szocializációt javító mentálhigiénés programok kidolgozása szükséges

16. Alkoholizmus

Az ember ősidők óta fogyasztja bizonyos pszichotrop (lelki működést befolyásoló) szereket, úgy tűnik, hogy e szerek fogyasztásának van valamilyen funkciója.

Az alkohol = „legális narkotikum”. A túlzott alkoholfogyasztásnak lehetnek pszichológiai okai is (kapcsolatteremtés, alkalmazkodás, feszültségek, a problémák elviselésének nehézsége miatt az egyén ivásba menekül

Mit nevezünk alkoholizmusnak?

Orvosi definíció: alkoholista az, akiben a nagy mennyiségű fogyasztás hatására már rögzült a hozzászokás és kialakult a fizikai függőség (nem képes ivása fölött uralkodni).

Kessel és Walton (1965) az alkoholhoz való viszony szerint az emberek négy csoportját különböztetik meg:

1. alkoholos italt nem fogyasztók (absztinensek)
2. szociális ivók (mértékletesen ivók)
3. excesszív ivók (mértéktelenül ivók – alkoholbeteggé válnak)
4. alkoholbetegek (dependensek, ha nem isznak elvonási tünetek lépnek fel)

Szociológiai definíció: alkoholista az, akinek az alkoholfogyasztás nehézségeket okoz társadalmi szerepeinek ellátásában, a társadalmi elvárásoknak megfelelő viselkedésben

Alkoholizmus alakulása hazánkban

(Világtendencia, hogy a nők és a fiatalok körében fokozott mértékben terjed az alkoholizmus. Ny-Európa veszély zóna.)

- az egy főre jutó alkoholmennyiség 11,5 liter tiszta alkoholban számítva (5. helyen van hazánk)
- az alkoholisták döntő részben a 30-49 éves korosztályból kerülnek ki
- kedvezőtlen a nők arányának emelkedése
- a leszázalékoltak között is magas arányban, kb. 20%-ban találtak alkoholizmust
- az állami gondozásba vett gyermekek mintegy 35%-a olyan szülőktől származik, akik alkoholisták (egyik vagy mindkét szülő)
- az értelmiség alkoholizmusa rejtettebb
- legveszélyeztetettebbek az alsó társadalmi rétegbe tartozó iskolázatlanok/szakképzetlenek (szubkultúrák)
- házasságok felbomlásához is vezet
- közismert az alkoholizmus és az öngyilkosság összefüggése (vizsgálati adat: az öngyilkosságot elkövetettek 47,7%-a ittas volt halála időpontjában)
- az alkohol több krónikus betegségnek rizikófaktora
- a legveszélyeztetettebbek a fiatalok:
- alkoholfogyasztásuk gyorsabban nő, mint az átlagos fogyasztás
- hamarabb lesznek részegek
- gyakoribbak a szövődmények
- gyorsabban válnak dependensekké mint a felnőttek
- a fiatalon megszokott italozó magatartási formák felnőtt korban is megmaradnak.

Hajlamosító tényezők

- az egyéni szocializációs folyamat hibái
- mikrokulturális hatások (gyermekkor, családi, felnőttkori - baráti - munkahelyi hatások)
- makrokulturális hatások (az adott közösség ivási szokásai és megítélései)
- akut pszichés megterhelések, stresszállapotok, belső feszültségek
- hozzáférhetőség, alkalmak
- társaságban a „nem ivás” szinte szégyen (társadalmi funkció)

Megelőzése

- egységes megelőző stratégiát nem lehet adni
- de ellene tenni lehet:
- gazdasági intézkedéseket
- tiltást
- egészségnevelés kiterjesztését
- önszorgító csoportok szervezését (pl. Alcoholicus Anonymus)

Az alkoholisták számának megállapítása

- az alkoholizmus elterjedtségének meghatározására *becsléseket* használnak
- *Jellinek-képlet*
 - A májcirrhosisban meghaltak meghatározott része (60%) alkoholtól kapott betegséget,
 - A májzsugorban szenvedők egy része hal meg egy éven belül,
 - A súlyos alkoholistáknak egy meghatározott része kap májzsugorodást,

- Ennek alapján az adott évben májzsugorban meghaltak számát 86,4-del kell megszorozni, s megkapjuk a *súlyos alkoholisták* számát (1995-ben $396.000 = 4587$ májcirrhosis okozta haláleset történt.),
- *Lédeman* (francia demográfus)
 - Az évi alkoholfogyasztásból következtet az alkoholisták számára
 - 1995 évi 11,5 liter abszolút alkohol/fő fogyasztásunk 600000 alkoholistát jelent (reprezentatív kutatások adatai is igazolták)

17. Kábítószer-fogyasztás

Narkológiai fogalmak

- **Drog:** azok az anyagok, amelyek az élő szervezetbe bekerülve, annak egy vagy több funkcióját módosítják (WHO 1977), gyógyszerek, kábítószer, gyógyszerészeti értelemben vett drogok, élvezeti szerek, pszichotrop hatású ipari anyagok
- **Kábítószer:** azok az anyagok, amelyek a szervezetbe kerülve kellemes érzést, eufóriát, színes álmokat, csapongó gondolatokat, érzékcsalódásokat idéznek elő (WHO). *Orvosi értelemben* a központi idegrendszerre depresszáns hatással rendelkező illegális drogok, melyek az opiát származékokat foglalják magukba, illetve olyan gyógyszerek, vegyszerek, melyek az élő szervezetben elsősorban a központi idegrendszer működésében olyan változást idéz elő, amely - ha rövid időre is - átalakítja az ember személyiségét. *Jogi értelemben* kábítószernek az minősül, amely a *kábítószerlistán* megtalálható.
- **Abúzus:** különféle anyagokkal való visszaélés, káros szokás, szenvedély, káros, ha az egyén maga is szenved miatta, egészsége károsodik, és teljesítőképesége csökken.
- **Drogabúzus:** viselkedésváltozáshoz vezethet, továbbá a tolerancia kifejlődésével az adagolás emelését vonja maga után.
- **Dependencia:** ha a személy a szer rabja lesz, hatására magatartását a pillanatnyi kielégülés, a szer ismételt megszerzésére és fogyasztására irányuló késztetés határozza meg. A szenvedélybetegség hosszú, progresszív folyamat.
- **Drogdependencia:** a pszichikai vagy fizikai függőség állapotát jelenti.
- **Tolerancia:** a drogok krónikus alkalmazása esetén alakul ki (egyre nagyobb adagok kellenek). Megnyilvánulhat: *metabolikus* formában, amikor a droglebontás fokozódik, *magatartási* szinten, amikor egyre nagyobb adagok kellenek, és *fiziológiás* módon az idegsejtek anyagcseréjének változása miatt.
- **Eufória:** a drog hatására beálló, mindent megszépítő, feledést nyújtó állapot (megszűnnek a gátlások és az időérzés).
- **Hallucináció:** érzékcsalódás.
- **Bódulat:** olyan állapot, amikor a kábítószer rabja úgy érzi, túllépte léte határait
- **Extázis:** önmagából való kilépés (hallucinogén szerek csúcspontja).
- **Deperszonalizáció:** az egyén önmagát személytelennek vagy önmagától idegennek érzi.
- **Habituáció:** hozzászokás.
- **Substance abuse:** „anyaggal” való visszaélés, egyesíti a drogozás mellett a táplálkozással való visszaélést (obesitas, anorexia nervosa), sőt a levegővétel erőszakos megszakításával, az átmeneti strangulációval előidézhető bódulatot is.

II. A család. Társadalompolitika. Egészségügy, szociálpolitika, társadalom- és nyugdíjbiztosítás

II.1. A család.

1. Monogám házasság és női egyenjogúság.

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 174-179. old.

2. Gyermekek a családban.

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 174-181/185. old.

3. Család érzelmi funkciói

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 187-191. old.

4. Rokonság

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 192-195. old.

5. Rokonságon kívüli kapcsolatok (társaság, barátság).

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 197-200. old.

II.2. Életmód.

1. Életmód fogalma.

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 156-159. old.

2. Életmód és társadalmi hierarchia.

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 161-167. old.

3. Életkor és életmód.

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 203-212. old.

4. Az életmód terei.

lásd: Bayer- Jávor – Utasi: Társadalomismeret. 213-217. old.

II.3. Társadalompolitika.

Egyenlőtlenség, szegénység

1. Fogalmak. (szociológia által használt def.)

a. Társadalmi egyenlőtlenség: az egyén és családok helyzete nagy a társadalmi különbségeket mutat.

b. Az egyenlőtlenségek számos definíciója ezt fejezi ki:

c. jövedelem,

d. vagyon,

e. munkakörülmények,

f. lakásviszonyok,

g. műveltség,

h. egészségügyi állapot stb. tekinthető társadalmi pozíciók közötti egyenlőtlenségnek.

i. Esélyegyenlőtlenség: társadalmi pozíciókba való bejutás egyenlőtlensége.

- j. Egyenlőség:** aktuális pozíciók egyenlősége: adott időszakban a társadalom minden tagjának az azonos a jövedelme, a vagyona, a lakásviszonyai stb. Ebben azt összefüggésben az esélyek egyenlősége azt jelenti, hogy a társadalom minden tagjának egyenlő esélye van arra, hogy a jövedelem stb. szempontjából kedvező pozíciókat elérje.
- k. Méltányosság:** Ez azt jelenti, hogy a társadalom tagjai akkora jövedelemben, megbecsülésben stb. részesülnek a társadalom részéről, amely arányos a társadalom érdekében végzett szolgálatukkal, a közjóhoz való hozzájárulásukkal. Azt az elképzelt társadalmat, ahol ez megvalósul, meritokráciának nevezik.
- l. Igazságosság:** igazságosak azok az egyenlőtlenségek, jövedelemkülönbségek, amelyeket egy hipotetikus kiinduló helyzetben, amikor még senki sem tudja, hogy a jobb módúak vagy a szegények közé fog tartozni, a társadalom minden tagja elfogadhatónak tartana.
- m. Szegénység:** a hagyományos fajtájú hátrányos helyzet megjelölésére és az alacsony jövedelem és ebből adódó egyéb hátrányok, mint pl. a nem megfelelő táplálkozás, rossz lakásviszonyok stb. megjelölésére szokták használni. A depriváció szó szerint „valamitől való megfosztottságot” jelent. Nemcsak a szegénység megjelölésére, hanem pl. a gyermekeknek a „szülői szeretettől való megfosztottságára” is használjuk.
- n. Hátrányos helyzet:** A depriváció magyar fordításaként értelmezhetjük, tehát relatív lemaradást jelent, és nemcsak jövedelmi, hanem egyéb hátrányokra is vonatkozik.
- o. Többszörösen hátrányos helyzet:** az olyan családokra és személyekre utal, akiknél egynél több hátrány (pl. alacsony jövedelem és rossz egészségi állapot) jelentkezik.
- p. Abszolút szegénység:** ha az egyén vagy a család létminimum alatt él. A létminimumot legtöbbször az egy főre jutó havi jövedelemben határozzák meg, de elképzelhető más létminimum-kritériumok használata is, pl. amelyik családnak nincs hűtőszekrénye, az a létminimum alatt él.
- q. Relatív szegénység:** az egyén vagy a család erősen elmarad az adott társadalom átlagos viszonyaitól. Nemcsak jövedelem-, hanem más életkörülmény-mutatók alapján is beszélhetünk relatív szegénységről, pl. a mai magyar társadalomban, ahol a 8 általános iskolai végzettség megszerzése általánosan elfogadott körülménynek tekinthető, az ennél alacsonyabb végzettségűek relatív értelemben szegények.
- r. Létminimum:** Ha az egész népességre kiterjedő jövedelemvizsgálat alapján a szegénységet akarjuk elemezni, meg kell vonnunk azt a határt, az ún. szegénységi küszöböt, amely alatt szegényeknek tekintjük a háztartásokat és személyeket. A szegénységi küszöb meghatározásának egyik lehetséges módja a létminimum kiszámítása.

2. Társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálati módszerei:

- a. Háztartási jövedelem-felvétel:** (1963-1987) Ezek során az adott év tavaszán a megelőző év összes jövedelmét írták össze. A háztartások félszázalékos reprezentatív mintáját kérdezték meg az összes jövedelmekről, továbbá kiterjednek a háztartás által elfogyasztott termékekre is. Ha a család összes jövedelmét elosztják a háztartástagok számával, majd 12-vel, akkor kapják meg az egy főre jutó havi jövedelmet.
- b. Háztartáspanel-felvétel:** Ugyanazokat a háztartásokat és személyeket évről évre felkeresik, róluk kérdőíveket töltenek ki. A háztartások és személyek helyzetében évről évre bekövetkező változásokat elemzik.
- c. Vizsgálható továbbá, hogy milyen események** – munkanélkülivé válás, nyugdíjba vonulás, gyermek születése, válás, stb. – **játszanak szerepet** a szegénységbe süllyedésben és a szegénységből való kiemelkedésben.

3. Elméletek (a társadalmi egyenlőtlenségekről)

- 1. Az elfogadható egyenlőtlenség mértéke:** Az egyenlőtlenségek szükségszerűek, sőt kívánatosak. Kívánatos, hogy a legrátermettebb emberek, minél sikeresebbek legyenek, s így mintegy természetesen kiválasztódjanak. Ennek az álláspontnak ma háromféle indoklása létezik:

- a. **Elitista:** a társadalomban szűk elitek állnak szemben a tömegekkel, ezek az elitek az átlagnál tehetségesebbek, intelligensebbek, ők viszik előre a gazdaság, a társadalom, a kultúra fejlődését, ezért magas jövedelmeket érdemelnek.
- b. **Libertariánus:** minden társadalmi beavatkozás a fennálló jövedelemelosztásba, a szegényebbek érdekében, sérti a gazdagok szabadságjogait, így végső soron szolgáshoz, diktatúrához vezet.
- c. **Funkcionalista:** a fennálló jövedelem-eloszlás pontosan azt tükrözi, hogy a társadalom tagjai mennyire hasznos funkciót töltenek be a társadalom számára.

2. Mérsékelt egyenlőtlenség elmélete:

Elfogadható, de az esélyek legyenek egyenlőek. Eszerint méltányos jövedelemkülönbségek elfogadhatóak, ha azok a társadalomnak nyújtott szolgálatok különbségét tükrözik. Az egyenlőtlenség csak addig a határig fogadható el, amíg elősegíti a gazdaság és a társadalom fejlődését azáltal, hogy a társadalom tagjait nagyobb teljesítményre ösztönzi. Az igazságos társadalom két fő elve:

- a társadalom minden tagjának egyenlő joga van az alapvető szabadságjogok legteljesebb körére addig a határig, mely összeegyeztethető a társadalom többi tagjának hasonló körű szabadságával,
- a társadalmi egyenlőtlenségeket úgy kell elrendezni, hogy azok hosszabb távon a legszegényebbek helyzetét is javítsák, s a társadalom minden tagjának egyenlő esélye legyen a kedvező pozíciókba való bejutásra.

3. Egalitárius álláspont: a fentiekkel ellentétben a teljes egyenlőséget tekinti kívánatosnak.

4. Az egyenlőtlenség és a szegénység okai

- a. **Biológiai adottságok:** a társadalmi egyenlőtlenségek az emberek közötti alapvető különbségekből származnak. Az emberek közötti alapvető egyenlőtlenségek okát a biológiai adottságokban látják, és azt feltételezik, hogy ezek többé-kevésbé öröklődnek.
- b. **Műveltség és az iskolai végzettség:** az iparosodott társadalmakban a mindennapi élethez meglehetősen széleskörű tájékozottságra, sok ismeretre és gyakorlati jártasságra van szükség, akik ezzel nem rendelkeznek, azok hátrányos helyzetbe kerülnek a jövedelemszerzés területén és ennek következtében minden más területen is. Így az oktatás a terület, ahol a szegények gyermekeinek speciális támogatásával a legeredményesebben lehet a szegénység, különösen annak öröklődése ellen küzdeni.
- c. **Rossz testi és lelki egészségi állapot:** a szegények rossz testi és lelki egészségi állapotára hívta fel a figyelmet, és azt hangsúlyozta, hogy krónikusan beteg, rokkant emberek egyszerűen képtelenek nagyobb erőfeszítésre, rendszeres munkavégzésre.

5. Magyarországi helyzet

Magyarország vonatkozásában négyféle szegénységről beszélnek.

1. hagyományos szegénység
2. új szegénység
3. demográfiai szegénység
4. etnikai szegénység

1. Hagományos szegénység: a szocialista korszakban ismert jelenség. Ekkor két tényező volt ismert, amely lényeges jövedelmi hátrányokat okozott és ezért a szegénység előfordulásának az átlagosnál lényegesen nagyobb veszélyével járt:

(a) a szakképzetlen munkás és mezőgazdasági fizikai réteghez tartozás s az ezzel járó alacsony iskolai végzettség; továbbá a

(b) községi lakóhely. Mindkét tényező ma is a szegénység nagy kockázatával jár, mindkét társadalmi és lakóhelyi réteg lényegesen elszegényedett.

2. Új szegénység: A rendszerváltás óta jelent meg. „Új” szegények a munkanélküliek.

Ide sorolják a rokkantnyugdíjasokat, az özvegyi nyugdíjasokat, a háztartásbelieket és az egyéb felnőtt eltartottakat. Tehát azokat, akiknek nincs rendszeres keresetet biztosító munkahelyük vagy nem részesülnek a teljes foglalkozási életpálya után fizetett nyugdíjból.

Ezek az „új szegények” az átlagosnál nagyobb arányban kerülnek ki a „hagyományos szegény” rétegekből:

- alacsony iskolai végzettségűek,
- szakképzetlen munkások és parasztok
- falusi lakosok körében az átlagosnál magasabb a munkanélküliség
- e rétegek körében az átlagosnál nagyobb arányú a rokkantnyugdíj.
- nem rendelkeznek saját jogú nyugdíjjal

E rétegekbe tartozó családokban fordul elő gyakran, hogy a feleség nem végez kereső munkát és hogy más felnőttek is eltartottak.

3. Demográfiai szegénység: Az idős emberek, különösen a 60-69 évesek körében nem különösen magas a szegények aránya.

Oka: az idős népesség többsége viszonylag magas nyugdíjra szerzett jogot.

De vannak az idős korú népéségen belül olyan csoportok, amelyek igen súlyos szegénységben élnek:

- özvegyi és rokkantnyugdíjasok,
- az utóbbi években korhatár előtt nyugdíjba vonulók,
- az egyedül élő idős emberek, akik nagy része idős özvegyasszony.
- a legidősebbek, akiknek nyugdíja már a nyugdíjminimum közelébe süllyedt, s akik egészségi állapotuk miatt nem képesek minimális mellékjövedelemhez sem jutni.

4. Etnikai szegénység: Korábban is tudtuk, hogy a roma etnikumhoz tartozó mintegy 8-900 ezres népességnek az átlagosnál jóval nagyobb része szegény. A roma etnikumban messze a legmagasabb a szegények aránya, ami, arra hívja fel a figyelmet, hogy ők alkotják a magyar társadalomnak a szegénység által leginkább veszélyeztetett részét és egyben minden bizonnyal ők a rendszerváltás legnagyobb vesztesei.

5. gyermek szegénység. Sajátos jelenség. A mai Magyarországon szembetűnő. A gyermekek jelentős része gyermekkorának legalább egy részében szegény körülmények között nevelkedik fel. Ez a táplálkozásuktól az iskolai előmenetelükig életük legkülönbözőbb oldalait befolyásolhatja rendkívül károsan

6. Társadalompolitika

A szegénység problémáját az állami társadalompolitika orvosolja. A fejlett államokban a jóléti állam keretei között keresik a megoldást.

Jóléti állam: felépítési elvét *T. H. Marshall* szerint az állampolgárrá válás 3 lépésben valósul meg:

- magánpolgári szabadságjogok (egyesülési-, vallásszabadság) kivívása,
- politikai jogok (szavazati jog stb.) kivívása,
- gazdasági és szociális jogok kivívása.

A teljes jogú állampolgárnak a fejlett társadalmakban mindháromfajta jogokkal kell rendelkeznie.

Jóléti állam - az állam növekvő részt vállal az állampolgárok jólétében,

- nyugdíjat biztosít,
- családi támogatásokat ad,
- betegségi, baleseti, munkanélküliségi támogatást nyújt,
- ingyenes egészségügyi ellátást biztosít,
- némely országban az ingyenes oktatás is a jóléti állam része.

Ezek a jóléti programok eltérő időpontban és eltérő mértékben majdnem minden fejlett országban kiépültek a második világháború után. Az egyes országok között azonban lényeges eltérések figyelhetők meg, ezért a jóléti államokat vagy jóléti rendszereket különböző típusokba sorolják.

Háromféle jóléti modellt különböztetnek meg:

1. **reziduális modell** (USA) azoknak nyújt támogatást, akik képtelenek a piacon megfelelő jövedelemhez jutni;
2. **teljesítménymodell** (Németország), a támogatásokat - elsősorban nyugdíj - a korábbi járulékbefizetésekhez kötik, és azok arányában adják ki;
3. **intézményes modell** (Svédország) minden állampolgár életkörülményeit és életesélyeit kívánja az egyenlőség felé közelíteni univerzális (mindenkinek alanyi jogon adott) támogatásokkal.

Viták a jóléti államról

Az 1970-es évek második felétől olyan helyzet alakult ki, mely a jóléti állam további kiépítését gátolta. Úgy tűnik, a jóléti szolgáltatások elérték megvalósítható felső határukat. Ennek négy oldala említhető:

- a tőkés gazdaságok 2. világháborút követő nagy fellendülési korszaka véget ért, a gazdasági növekedési ütem a fejlett piacgazdaságokban lelassult; a nehezebb növekvő összegeket jóléti szolgáltatásokra kihatni.
- a gazdasági növekedés lelassulásával és a korábbinál mélyebb gazdasági depressziók jelentkezésével megnőtt a munkanélküliség, és a támogatásuk jelentős többletterhet jelent a jóléti rendszerek számára.
- a fejlett országok népessége előregedőben van, a nyugdíjogosult népesség aránya megnőtt, a munkaképes korú kereső és ezáltal jövedelemadót és társadalombiztosítási járulékot fizető népesség növekedése viszont lelassult, néhol megállt, s a közeljövőben is csökkeni fog, ezért kevesebb állampolgár járulékaiból kell növekvő számú állampolgár juttatásait kifizetni.
- olyan pártok kerültek kormányra, amelyek a jóléti állam leépülését tűzték ki célul. A legjellegzetesebb képviselői Ronald Reagan és Margaret Thatcher voltak. Napjainkra minden nyugat-európai ország rákényszerült a jóléti programok korlátozására, a jóléti állam egészének leépítésére eddig sehol sem került sor.

Magyarországi jóléti rendszer

Magyarországon a szocialista korszakban igen kiterjedt jóléti rendszer alakult ki, de ezt hiba lenne jól működő jóléti államnak nevezni. A szociális védőhálóból sokan kiestek; a támogatások jelentős részét nem a szegények, hanem a jómódúak kapták; a támogatások elosztási rendszere egyes területeken pazarláshoz vezetett. A magyarországi jóléti rendszer elemei, szociális kiadásai:

Nyugdíj
 Családi támogatások (családi pótlék, gyás stb.)
 Táppénz
 Munkanélküli-segély
 Szociális segély
 Egészségügyi ellátás, ezen belül gyógyszerár-támogatás
 Oktatás
 Lakás: építési támogatás, reálisnál alacsonyabb lakbér az állami bérlakásokban
 Fogyasztói ártámogatások

ALKOTMÁNY

I. ALAPTÖRVÉNY, KÜLÖNLEGES TÖRVÉNY

Ebben

- az állam korlátozza önmagát.

- biztosítja az állampolgárok alapvető jogait.
- megszabja a hatalomgyakorlás törvényi kereteit és intézményi rendszerét.

Célja: a hatalomgyakorlás jogi kereteinek kijelölése

Funkciói:

1. **legitimációs:** politikai rendszer és állami főhatalom legalizálása
2. **deklaratív:** társadalmi, gazdasági, politikai alapintézmények meghatározása
3. **védelmi:** társadalmi rendszer, politikai intézmények, tulajdon védelme, vállalkozás szabadsága
4. **alapjogok biztosítása:** állampolgárok gazdasági, szociális, kulturális, valamint politikai és szabadságjogai és azok biztosítékai és korlátai
5. **diszkrimináció tilalma:** állampolgárok egyenjogúsága
6. **kormányforma:** a kormány szervezete, feladatai, hatásköre és felelőssége
7. **közigazgatás:** közig. feladatai, szervezete, törvényességi felügyelete
8. **helyi autonómia:** helyi, területi önkormányzatok önállósága, helyi közösségek működése
9. **igazságszolgáltatás:** bírói szervezet felépítése, bírói függ. garanciái, törvényesség érvényesülésének biztosítékai
10. **alkotmányosság védelme:** alkotmány megtartásának jogi biztosítékai
11. **szuverenitás:** nemzetközi szerződések megerősítése, államok közötti együttműködés alapelveinek tiszteletben tartása, államhatárok sérthetetlenségének védelme, felségjelvények

Alkotmányossággal szemben támasztott követelmények:

1. népszuverenitás elve, népképviselés
2. hatalmi ágak szétválasztása
3. törvények uralma, jogállam megvalósítása
4. egyenjogúság elve
5. emberi jogok deklarálása

Történelmi alkotmány

Nagy-Britannia:

- 1215 Magna Charta: uralkodói hat. korlátozása
- 1429 választójogi törvény

- 1628: Petition of Rights - törvénytelen letartóztatás, adókivetés elleni tiltakozás
- 1640: sérelmek jegyzéke
- 1647: A Nép szerződése = alkotmánylevél (Agreement of the People)
- 1653: Instrument of Government
- 1679: Habeas Corpus - személyes szabadság védelme
- 1689: Bill of Rights - parlament jogai, alkotmányos monarchia, törvényhozói és végrehajtói hatalom szétválasztása
- alkotmányosságot továbbfejlesztő törvény.
- 1701: trónöröklési tv. (Act of Settlement)
- 1707: Ang. és Skócia uniója
- 1911. Lordok háza jogkörének szűkítése, stb

Írott alkotmány

USA - Függ. Nyilatkozat 1776.

FRO. - Emberi és Polgári jogok Nyilatkozata 1789.

1831: belga alkotmány - alkotmányos monarchia modellje

XX. sz. francia és olasz köztársasági alkotmány
bonni (alkotmányos) alaptörvény (1949)

Magyar alkotmány fejlődése

Választóvonal a magyar alkotmányos fejlődésben az 1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság alkotmányáról.

1945. előtt: történelmi alkotmány

- nemesi alkotmány.
 - o 1222
 - o 1351. évi törvények
 - o Tripartitum
 - o Szent Korona tan.
 - o 1792:XII. tc.
- polgári alkotmány
 - o 1836: magyar nyelv hivatalossá tétele
 - o 1848. évi ún. áprilisi törvény
 - o 1967 utáni alkotmányos jellegű alaptörvények (kiegyezésről, nemzetiségi törvény, állampolgárságról szóló törvény, Btk, Ptk, lakóhely szabad megválasztása, helyi és területi autonómia,

kereskedelmi és ipari törvény, állá és egyház szétválasztása, választási törvény, kivételes hatalom (1912:LXIII. tc.)

- közjogi provizórium - 1918-1945
 - o kormányzói jogkör „király nélküli királyság” - 1920:I. tc.
- 1946:I. tc. „ideiglenes alkotmány” - köztársaság kinyilvánítása”

1949: Írott alkotmány:

„A magyar népnek eddig nem volt alkotmánya: amit általánosságban annak neveztek., az a különböző jogszabályok és jogalkotások gyűjteménye.” (Rákosi)

1989. alkotmányos alaptörvény:

ez év tavaszán alkotmányos alaptörvényeket fogad el a magyar országgyűlés:

- alkotmánybíráskodás
- egyesülési jog
- gyülekezési jog
- sztrájkjog
- bizalmatlansági indítvány
- népszavazás.

Nemzeti Kerekasztal (NEK) és az Ellenzéki kerekasztal (EKA) újratárgyalja

- 1989. évi XXXI. tv.

Módosítások: 1990. évi XXIX. törvény a miniszterelnök felelősségről - miniszteri felelősség nincs

1990. évi XLIV. törvény felségjelvények

1990. évi XIV törvény képviselői mentelmi jog

1991. évi LVIII törvény MNB

1993. évi CVII törvény honvédség, rendőrség, határőrség alkotmányos kötelességei

1994. évi LXI törvény önkormányzati jog, stb.

/Önálló feladat - kiegészítés napjainkig/

Új polgári alkotmány kidolgozása: 1994 óta napirenden az, de 2010-ig nem készült el. Az új országgyűlés napirendre tűzte.

M(agyarok) Sz(övetsége) alkotmánytervezete történelmi és írott alkotmányos elvek kombinációja.

II. A Magyar Köztársaság alkotmánya (1989. évi XXXI. tv.)

XV. fejezetből áll:

1. ált. rendelkezések

2. az országgyűlés

3. a köztársasági elnök

4. alkotmánybíróság

5. állampolgári jogok országgyűlési biztosa és a nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési biztosa

6. Állami Számvevőszék és a Magyar Nemzeti Bank

7. a kormány

8. A fegyveres erők és a rendőrség

9. a helyi önkormányzatok (önállóan)

10. bírói szervezet

11. az ügyészség

12. alapvető jogok és kötelességek

13. választások elvei

14. a Magyar Köztársaság fővárosa és nemzeti jelképei

15. záró rendelkezések

Az országgyűlés

19-28. § - a leghosszabb fejezet.

Miért?

- Olyan alkotmányos elveket is taglal, amelyek a későbbi fejezeteknek is elvi/elméleti alapvetésül szolgálnak.
- Az állam és a társadalom szempontjából legfőbb hatalommal bíró szerv, melynek szervezete, működése alapvetően meghatározza valamennyi állami szerv és a társadalom működését.

Működésében a következő alapelvek érvényesülnek:

- a hatalommegosztás tana:
- három történelmi jelentéstartalma van
 1. LEX REX - politikai, jogelméleti jelleggel: az emberek hatalomnak való alávetése - a jog eszközeivel
 - a. nullum crimen sine lege - ember előre kihirdetett szabályok alapján vonható büntetőjogilag felelősségre

- b. a törvény mindenkire egyaránt kötelező
 - c. törvényhozás és végrehajtás különválasztását feltételezi.
2. kormány szervezési alapelvként: törvényhozás, végrehajtás és igazságszolgáltatás (bíráskodás) intézményei és személyi különválasztása,
 3. társadalmi-politikai jellegű: hatalom „osztályok” közötti megosztása.

Végső eredője: nem engedhető meg, hogy a hatalom egy személy vagy testület kezében összpontosuljon, mert az a hatalommal való visszaéléséhez vezet.

Megosztott hatalom = ellenőrzött hatalom. Az emberi szabadság megóvásának egyik fő biztosítéka.

A hatalommegosztás elvének megalkotói:

- John Locke: társadalmi szerződés elmélete.
- Montesquieu:
- amerikai alkotmány
- magyar vonatkozásban Choncha Győző, Bibó István,

Hatalommegosztás rendeltetése ma:

Az állami beavatkozás megjelenésével

1. megnövekszik, jelentős súlyt kap az állam gazdasági, szociális funkciója,
2. fokozódik a hatalomkoncentráció veszélye.

Lásd: az alkotmánymódosítás kapcsán e vonatkozásban kirobbant vitát a politikai pártok között.

A hatalommegosztás

1. korlátozza az állami szerepnövekedésből fakadó veszélyt – alkotmányos és törvényi biztosítékokkal.
2. védelmezi az emberi szabadságot.

A legfőbb állami hatalmi szerv a törvényhozás, tehát az országgyűlés.

Első szabad választással - 1990-ben - törvényhozó típusú parlament jött létre Magyarországon.

Az országgyűlés jogát három közjogi dokumentum szabályozza:

1. alkotmány,
2. választójogi törvény,
3. parlamenti házszabály.

Ezt egészítik a képviselők jogállásáról és összeférhetetlenségéről és mentelmi jogáról szóló rendelkezések (1990. évi LV. törvény és 1990. évi LVI. törvény)

Az országgyűlés hatásköre és annak korlátai:

A hatáskör korlátozása a népszuverenitás elvéből fakad. Kétféle korlátozást különböztetünk meg.

- államszervezeten belüli
- államszervezeten kívüli
 1. államszervezeten kívüli korlátok:
 - a. közvetlen demokrácia
 - b. népi kezdeményezés és népszavazás,
 - c. alkotmányos módosítás
 - d. nemzetközi jog
 2. államszervezeten belüli korlátok.
 - a. köztársasági elnök
 - b. kormány (kormányzati tevékenység)
 - c. önkormányzatok jogai.
 - d. alkotmánybíróság
 - e. MDF-SZDSZ paktum:

Országgyűlés feladatai:

Feladatok:

1. törvényalkotás,
2. parlamenti ellenőrzés,
3. kormányzati szervezeti rendszer létrehozása, irányítása
4. a külügy és hadügy területén rendkívüli állapotok bevezetése
5. egyéb: közkegyelem, népszavazás elrendelése

Törvényhozás – kizárólagos országgyűlési hatáskör

- törvényhozási tárgyak:
 1. alapjogi törvények
 2. feles és kétharmados törvények

Magyar különlegesség:

- az alkotmánytan egyszerű és alkotmányos törvényeket különböztet meg,
- DE Magyarországon MDF-SZDSZ paktum nyomán (1990) a közbülső megoldás (2/3-os törvény) lett a főszabály. Ebbe a körbe az alkotmányi

rendelkezés közvetlen végrehajtásaként alkotott törvények tartoznak.
Felértékeli a parlamenti ellenzék szerepét.

A tv.-alkotás folyamat - parlamenti és parlamenten kívüli szakaszból áll.

1. törvénykezdeményezés joga megilleti:
 - a. köztársasági elnök
 - b. kormány
 - c. képviselők
 - d. országgyűlési bizottságok
2. Az országgyűlési bizottságok javaslattevő és véleményező szerepkört töltenek be. Kiemelkedik az alkotmányügyi bizottság szerepe.
3. a képviselők módosító javaslattal élhetnek.
4. A törvény elfogadását minden esetben parlamenti vita előzi meg.
5. Végszavazás.
 - a. külön-külön módosító indítványokról
 - b. módosításokkal egységes szerkezetben.
6. Kihirdetés – köztársasági elnöki hatáskör
 - a. élhet a visszaküldés jogával és alkotmánybírósági felülvizsgálat ékérés jogával.

Parlamenti ellenőrzés:

Ebbe körbe tartozik a kormányzati munka ellenőrzése, amely a politikai nyilvánossághoz kapcsolódik,

1. alapja a parlament által elfogadott kormányprogram:
 - a. parlamenti plénum előtti ellenőrzés,
 - b. bizottsági rendszer
 - c. ellenőrzésre szakosodott szervek: Állami Számvevőszék
2. formái: beszámoló, jelentéstétel, tájékoztató, politikai vita, interpelláció és kérdés, bizottsági meghallgatás

Köztársasági elnök

29-32. §

Az alkotmány hatáskörönként fogalmazza meg a köztársasági elnök feladatát.

1. miniszteri ellenjegyzés:
 - a. nagykövetek, követek megbízása és fogadása,

- b. államtitkári kinevezés és felmentés,
- c. MNB elnök, alelnök kinevezése,
- d. egy. tanári kinevezés, felmentés, egy. rektori megbízás és felmentés,
- e. tábornokok előléptetése, felmentése
- f. MTA elnök megerősítése
- g. nemzetközi szerződéskötés
- h. törvényben meghatározott címek, érdemrendek, kitüntetések adományozása,
- i. egyéni kegyelem,
- j. állampolgársági ügyekben történő döntés.

2. részt vehet és felszólalhat az ogy. és a bizottságok ülésén, tv-t, népszavazást kezdeményezhet,

3. közreműködik a kormányalakításban,

4. a hadiállapot kinyilvánításáról az országgyűlés dönt. – de a köztársasági elnök kihirdeti a rendkívüli állapotot, Honvédelmi Tanácsot hoz létre, a társadalmi rend belső fenyegetettsége esetén szükségállapotot hirdet.

Országgyűlés akadályoztatása esetén a köztársasági elnök jár el. Az akadályoztatás tényéről a köztársasági elnök, a házelnök és a kormányfő együtt állapítja meg.

Hadiállapot és szükségállapot kihirdetését a köztársasági elnök kezdeményezhet.

A szükségállapot kihirdetésekor dönt a fegyveres erők alkalmazásáról

5. kihirdeti a törvényeket.

6. Fegyveres erők főparancsnoka

7. összehívja és elnapolja az országgyűlést.

Köztársasági elnök választása:

1. az ogy. választja

2. megbízása 5 évre szól,

3. választható 35. életévét betöltött magyar állampolgár

4. 1 alkalommal újraválasztható (USA)

5. a választást előzetes jelölés előzi meg (írásban az országgyűlési képviselők legalább 50 %-a kell, hogy ajánlja).

6. szavazás: titkos, 1. és 2. forduló 2/3, 3. szavazás, szavazattöbbség

Államfői felelősség:

- felelősség és felelősségre vonás
- jogi felelősségre vonás lényege: alkotmányt v. törvényt sért, akkor tisztségétől megfosztható.
- egyébként a személye sérthetetlen.

Közt. elnökök:

1. Göncz Árpád (2 ciklus)
2. Mádl Ferenc (1 ciklus)
3. Sólyom László (1 ciklus)
4. Shmidt Pál

Kormány

A kormányzás a végrehajtó- megvalósító tevékenység legmagasabb szintű irányítása.

1. a kormány valósítja meg
2. közigazgatási rendszer valósítja meg.

Eszközei:

- rendeletalkotás
- anyagi eszközök feletti rendelkezés
- személyzeti politika
- fegyveres erővel való rendelkezés, stb.

Alkotmány szerint a kormány

- védi az alkotmányos rendet,
- védi és biztosítja az állampolgárok jogait,
- irányítja és összehangolja a minisztériumok és a közvetlenül alá rendelt szervek munkáját,
- biztosítja a helyi önkormányzatok törvényességi felügyeletét,
- biztosítja a gazdasági-társadalmi tervek kidolgozásáról és gondoskodik megvalósításukról
- meghatározza a tudományos és kulturális fejlesztés állami feladatait, s biztosítja az ehhez szükséges feltételeket,
- meghatározza a szociális és egészségügyi ellátás rendszerét és gondoskodik az ellátás állami fedezetéről,
- irányítja fegyveres erők és a rendőrség és a rendészeti szervek munkáját,
- az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát veszélyeztető elemi csapás, valamint a közrend és közbiztonság védelme érdekében megteszi a szükséges intézkedéseket,
- közreműködik a külpolitika meghatározásában és a MK Kormány nevében nemzetközi szerződéseket köt,
- ellátja mindazokat a feladatokat, amelyeket a törvény hatáskörébe utal.

Országgyűlés és kormány viszonya:

1. A kormány köteles végrehajtani az egy. által alkotott tv-eket.
2. Munkáját törvényi keretek között folytathatja.

3. A tv.-ket ált. a korm. kezdeményezi.

A kormány összetétele:

- miniszterelnök, akit a közt. elnök javaslatára az Ogy., többségi szavazással választ meg, az Ogy a kormányprogram elfogadása alapján dönt a miniszterelnök személyéről,
- miniszterek, akiket a min.e. javaslatára közt. elnök nevez ki és ment fel,
- a kormány a miniszterelnökök kinevezésével alakul meg,
- a kormány kinevezése után az Ogy. előtt esküt tesz,
- kormánytagságnak nem feltétele a képviselőség,

Ogy. – kormány kapcsolatában a **politikai bizalom** a leglényegesebb elem. A korm. megbízása akkor szűnik meg, ha az Ogy. megvonja tőle a bizalmat.

Az alkotmány a **konstruktív bizalmatlanság** intézményét alkalmazza

- a bizalmatlanságot akkor vethetik fel a képviselők, ha megjelölik az új. min.e. személyét,
- 39/A. (1) - „A képviselők legalább egyötöde a miniszterelnökkel szemben írásban – a min.elnöki tisztségre jelölt személy megjelölésével – bizalmatlansági indítványt nyújthat be. A min.elnökkel szemben benyújtott bizalmatlansági indítványt a Kormánnyal szemben benyújtott bizalmatlansági indítványnak kell tekinteni. Ha az indítvány alapján az ogy. képviselők többsége bizalmatlanságát fejezi ki, az új. min.elnöknek jelölt személyt megválasztottnak kell tekinteni.”

A konstruktív bizalmatlanság jelentősége: nem alakulhat ki olyan helyzet, hogy a megbuktatott kormány helyére nem alakulhat új kormány.

A konstruktív bizalmatlanság hátránya:

- az ellenzéki pártok egyetértésével a kormány nem buktatható meg
- megegyezésre kell jutni a min. e. személyét illetően is.

A bizalmi kérdést a – miniszterelnök személyén keresztül – korm. is felvetheti. Ebből adódóan, ha az ogy. nem szavaz bizalmat a korm.-nak, az köteles lemondani.

A politikai bizalomra épülő kapcsolat **nem jelent hierarchikus viszonyt**.

- A kormányt a felelősségre vonhatóság érdekében az Ogy. nem utasíthatja.
- Az Ogy. alkotmányban biztosított jogaival élhet.

Fordítva is igaz: az Ogy.-t megbízásának lejártá előtt a kormány nem oszthatja fel. Erre csak a közt.e. jogosult abban az esetben, ha az Ogy. megbízásának idején az, 12 hónapon belül legalább négy alkalommal megvonta a bizalmát a korm.-tól. Az Ogy. maga mondhatja ki feloszlását megbízásának lejártá előtt.

Miniszterelnök

a. a korm. működésében meghatározó szerepe van

- i. miniszterek kinevezésének, felmentésének kezdeményezése,

- ii. vezeti a kormányüléseit
 - iii. gondoskodik a kormányrendeletek végrehajtásáról
 - iv. vele szemben indulhat bizalmi szavazás
 - v. kormány megbízása a min. e. személyéhez kötődik – lemondás, halál esetén a kormány megbízása megszűnik.
 - vi. az alkotmány a min. hatásköreit – kormány hatásköröknek tekinti,
- b. a min. e.-t az általa kijelölt min. helyettesíti.
- c. Min. e. Hiv. a min. e. munkaszervezete:

Kormány ülésrendje

- a. szabályait a 1088/1994. (IX.20.) sz. Kormányhatározat állapítja meg.

Miniszteri felelősség

A felelősség törvényi szintű:

- **jogi:** polgári és büntetőjogi felelősség ~ PTK, BTK szankciók,
 - alkotmány, tv-k, jogszabályok megsértése,
 - ügyében nem rendes bíróság dönt, m
- **politikai:**
 - a min. a min. e. és/v. az Ogy. elvárásai szerint vigye az ügyeket
 - politikai felelősség = bizalom megvonása,
 - sajátos szervezeti megoldás
 - a kormány jogi értelemben nem testületi szerv, határozatai politikailag kötelezőek a miniszterekre
 - a min. politikailag szolidáris min.-társaival.
 - politikai felelősségre vonás csak a min. e.-kel szemben működik.
- **ágazati:** a tárca feladatkörébe sorolt területekre, arra a körre terjed ki, amelyekre a min. befolyása kiterjedhet *(ez utóbbi nem kis bizonytalanságot takar)*

Államtitkárok, kormány és közigazgatás (minisztériumok) kérdése: -

Alkotmánybíróság

Az alkotmánybíráskodás többszáz éves múltja tekint vissza:
N-Br. XVII. sz.:

- Edward Coke bíró fellépése: 1610-ben tiltakozik a common law-ban lefektetett alapelveket sértő parlamenti tv. ellen.
 - törvényhozó hatásköre nem korlátlan,
 - alá van vetve a szuverenitás teljessége által meghatározott alapelveknek

USA:

- 1787-es alk.:
 - az alk. a nép szuverén akaratát fejezi, megsértése megengedhetetlen,
 - Legfelső Bíróság törvények felülvizsgálati jogát az alk.-ból vezeti le

Európa:

- XX. század eleje óta működnek alkotmánybíróságok
 - alkotmányossági ellenőrzésre szerveződtek,
 - az alkotmánybíráskodásnak több típusa alakult ki,
 - szervezeti megoldása eltérő

Magyaró.-i alkotmánybíráskodás:

- bevezetésére a szocializmus alatt is történtek kísérletek,
- 1989., évi XXX. tv.
- 1990. 01. 01.-től működik.
- szervezetileg többször változott.

Alk.b. hatásköre

- Előzetes normakontroll
 - nem bíráskodás – iurisdiction
 - indítványozási joggal rendelkezik: Ogy., 50 képviselő, közt.e.
 - ki nem hirdetett tv. esetében alkalmazható,
- Jogszabály alkotmányosságának utólagos vizsgálata:
 - megsemmisíthet alkotmányt sértő jogszabályt
 - bárki kezdeményezheti
- nemzetközi szerződés és belső jog:
- alkotmányjogi panasz,
- mulasztással előidézett alkotmányellenesség

Alk.b. szervezet és eljárása: -

Állampolgárok, valamint alapvető jogaik és kötelességeik

1. Állampolgárság = közjogi alapintézmény.

- Az állam főhatalom – lakosság és terület felett
- Nemzetközi jog értelmében lakosság = az állam területén élő személyek összessége, de

Alkotmányjogi értelemben

- állampolgárok = állam saját lakossága
- külföldiek = más államok polgárai
- hontalanok = állampolgárság nélküliek.

2. Állampolgári jogok:

Az alk. lényeges területe.

- Célja: ember, ill. egyes csoportok autonómiájának védelme a külső, korlátozó beavatkozások ellen, ami gyakorlatilag az állami beavatkozás elleni védelmet jelenti.
- Történetileg szorosan kapcsolódik a természetjoghoz: emberi jogok = az ember veleszületett, elidegeníthetetlen jogai.
- Elméletileg az emberi jogok korlátozhatatlanok = kivéve közérdek: pl. rendkívüli és szükségállapot.

A polgári jogoknak három nemzedéke alakult ki.

1. szabadságjogok,
2. állampolgári jogok
3. globális jogok.

Az emberi jogok kialakulása szorosan kapcsolódik a polgári átalakuláshoz.

A polgári átalakulás két sarkalatos pontja:

- **jogegyenlőség** (= rendiség eltörlése)
- **civil szféra és az állam szétválasztása**

Ebben az összefüggésben

- **emberi jog = szabadságjog**, amely
- az egyén és állam viszonyában határozható meg.

Elemi:

1. tulajdonhoz való jog,
2. lelkiismereti és vallásszabadság
3. gyülekezési jog,

4. gondolat-, szólás-, sajtószabadság,
5. személyi szabadságjogok.

XIX. század második fele / vége **állampolgári jogok második nemzedéke:**

1. munkához való jog,
2. társadalombiztosítás
3. művelődéshez való jog
4. népszavazáshoz való jog,

XX. század:

- **állampolgári jogok harmadik nemzedéke**

1. állampolgári jogok további szélesedése
2. globális jogok

- **állampolgári jogok nemzetközi joggá válása - ENSZ**

Állampolgári jogok csoportosítása:

1. szabadságjogok = politikai szabadságjogok / kollektív szabadságjogok

a. egyesülési és gyülekezési jog

1. (1989. évi XXXIII. tv. a pártokról)

b. szólás- és sajtószabadság,

c. lelkiismereti és vallásszabadság

d. tulajdonhoz való jog

e. személyi szabadságjogok

i. személyi sérthetlenség

ii. levéltitok sérthetlensége

iii. lakás sérthetlensége

2. gazdasági, szociális, kulturális jogok,

a. munkához való jog /70/B. § (1)/,

b. pihenéshez való jog,

c. egészséghez és szociális biztonsághoz való jog /70/E. § (2)/,

d. művelődéshez való jog /70/F. §

3. állam tevékenységben részvételt biztosító jogok

a. az állam pozitívcelexkvését feltételező jogok

- i. választójog
- ii. panaszjog
- iii. igazságszolgáltatásban való részvétel joga
- iv. népszavazás,
- v. falugyűlés

4. állampolgárok egyenjogúsága

- a. alkotmányos jogelv, amely meghatározott tartalommal áthatja az egész alk.-t,
- b. *jogegyenlőség*
 - i. eredendően a törvény előtti egyenlőséget jelölte
- c. *társadalmi* egyenlőség: a közhatalomhoz képest minden ember egyenlő
- d. *ide soroltatik:*
 - i. nemek egyenjogúsága,
 - ii. nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága,
 - iii. egyházak egyenjogúsága
 - iv. alk. szélesen értelmezi az egyenjogúság fogalmát: 70/A§

Állampolgári köteleességek:

- 1. honvédelmi kötelezettség,
- 2. adófizetési kötelezettség,
- 3. jogszabályok betartásának kötelezettsége.

Választási rendszer, választói jog

A népképviselő elvére épülő rendszer.

A választói jog fogalmi körébe tartoznak mindazok a jogszabályok, amelyek a képviselői szervek létrehozásának módját határozzák meg.

A választójog alanyi jog, amely saját hazájában minden állampolgárt megillet.
Itt csak az 1989. évi XXXIV. tv.-ről lesz szó.

Ma általános, egyenlő és titkos választójog illet meg minden nagykorú (18. életévét betöltő) magyar állampolgárt.

Nem volt mindig így. a választójogi rendszer több száz éves fejlődésen ment keresztül.

Választójogosultság

- Aktív választójog

- minden nagykorú magyar állampolgár, akinek legalább ideiglenes mo-i lakhelye van,
- Passzív választójog
 - választható, állandó mo-i lakhellyel rendelkező állampolgár
- Választójogból való kizárás
 - Az állampolgár csak az ún.. természetes kizáró okok alapján zárható ki a vál.j. gyakorlásából:
 - elmebetegség (korlátozottan cselekvőképes, cselekvőképtelen)
 - bűncselekmény elkövetése miatt, bírói ítélet alapján (közügyektől való megfosztás)
 - korlátozott cselekvőképesség, gondnokság alatt áll,
 - közügyek gyakorlásától jogerősen eltiltott,
 - szabadságvesztés büntetését tölti,
 - büntetőeljárásban elrendelt kényszergyógykezelés alatt áll

Választókerületi rendszer:

- Egyéni választókerület
- területi választókerület

Országgyűlési képviselők száma: 386

Megoszlása:

- 176 képviselő egyéni választókerületből
- 152 megyei (fővárosi) listáról
- 58 országos listáról (pártokra leadott töredékszavazatok alapján)

Az új országgyűlés hogyan változtatta meg, mikortól hatályos?

Egyéni választókerületek:

176 egyéni választókerületet hoztak létre, ahol kb. 60.000 ember választja a képviselőt.

Jelölés: min 750 ajánlás (kopogtató cédula)

Jelölhető

- bármely magyar állampolgár
 - független,
 - párt színeiben

- feltétel
 - jelölés elfogadása,
 - nem visel az egy-képviselettel összeférhetetlen tisztséget

Kétszavazásos rendszer

- minden szavazónak két szavazata van.
 1. egyéni jelöltre
 2. területi pártlistára

Érvényes szavazás:

1. forduló:

- a jelölt megszerzi az érvényes szavazatok több mint felét

2. forduló:

- azok a jelöltek indulhatnak, akik az első fordulóban legalább 15 %-ot szereztek,
- az a jelölt szerez mandátumot, aki a legtöbb szavazatot kapta, feltéve, hogy a szavazók legalább 25 %-a élt választói jogával.

„Listás szavazás”

Minden megye és a főváros területi választókerületet alkot.

A pártok listát állíthatnak, meghatározott feltételek szerint:

- a jelölt személyekről kizárólag a pártok döntenek,
- a törvényesen bejegyzett pártok állíthatnak listát,
 - ha az egyéni kerületek egynegyedében egyéni jelöltet állíthatnak

A területi határok a megyehatárokhoz igazodnak, ezért a megyénként szerezhető mandátumok száma jelentősen eltér.

A listás szavazás egyfordulós, mert a mandátumokat a leadott szavazatok alapján osztják el. Érvénytelen azonban a választás, ha nem szavazott a jogosultak több mint fele.

A mandátumok elosztása előtt megvizsgálják: melyik párt nem érte el az 5 5-os parlamenti küszöböt. Az ilyen párt nem kaphat mandátumot sem a területi sem az országos listáról. Így elveszítik az egyéni kerületekben elért töredék szavazatokat is.

Országos lista:

- azok a pártok állíthatnak országos listát, amelyek legalább hét területi listát állítottak.

Mandátumszerzés: három féle módon.

1. egyéni kerület
2. területi lista
3. országos lista

A választás kötött mandátumos rendszerben történik.

Az egyéni kerületben mandátumot szerzett jelöltet törölni kell a területi és / vagy az országos listáról. Helyére a sorban következő jelölt lép a listán.
